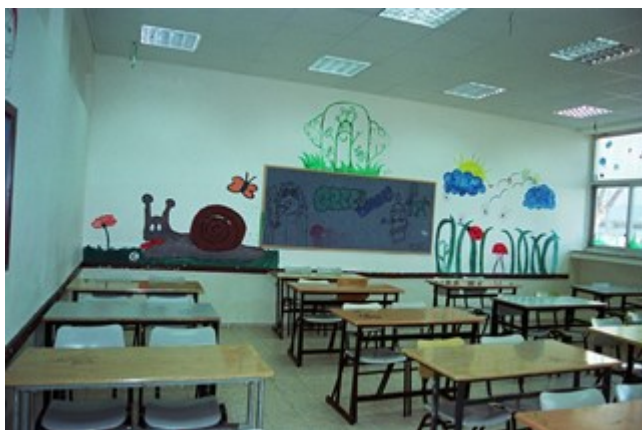

דור ה-Y בישראל, פרק 14 תואר בכל מחיר - הדור הכי "משכיל"

תמר אלמוג, עוז אלמוג

נוצר ב-5/7/2014

בית ספר הריאלי בחיפה
נורית קרצר

חינוך בעידן הכאוס

בין הסטטיסטיקה למציאות

על מנת להבין את הגישה של דור ה-Y להשכלה יש להכיר את המערכת הציבורית שחינכה ולימדה את השכבה הזאת בילדותם וכמהלך התבגרותם. אמנם קשה לבצע הכללות גורפות אודות המערכת הזאת

בשל מורכבות המדדים ובשל מחסור במידע היסטורי,¹ אבל אפשר להצביע בזהירות על מגמות מרכזיות שעולות באופן ישיר או מרומז מהמחקר המדעי ומהראיונות שערכנו עם מומחים בתחום. באופן כללי אפשר לומר שמערכת החינוך הישראלית עברה תהליכים היסטוריים מנוגדים: התקדמות מחד גיסא ושקיעה מאידך גיסא. מצד ההתקדמות אפשר למנות גידול משמעותי במגוון שיטות ההוראה וחומרי הלימוד. מדעי החינוך, שהתפתחו מאוד בעשורים האחרונים, מזינים כל העת את המערכת ומשפרים אותה. המודעות לסגנונות למידה, לקשיי לימוד ובאופן כללי לפסיכולוגיה של הלומד והמורה גדלה והיא יצרה מעטפת דמוקרטית שבתוכה חונך דור ה-Y.

גם הפערים בין עדות, מגדרים ומגזרים צומצמו בהדרגה. שיעור הולך וגדל של תלמידים ישראלים זכאים היום לתעודת בגרות,² ומפלט דרכו להשכלה הגבוהה (נתונים ראו להלן). משאבים לא מבוטלים מושקעים בשדה החינוך, הן על ידי גופים ציבוריים (ממשלה, רשויות מקומיות, עמותות ועוד) והן על ידי ההורים. בשנות התשעים (שנות ההתבגרות של ה-Yניקים) הם היו גבוהים במיוחד, גם בהשוואה למדינות מערביות אחרות. במילים אחרות, דור ה-Y גדל במערכת החינוך המתקצבת ביותר בהיסטוריה הישראלית.³

אבל חרף המגמה החיובית הזאת, התוצאות לא תואמות את הציפיות, והביקורת על מערכת הולכת וגדלה משנה לשנה. ממצאים שונים מראים מגמה עקבית של ירידה ברמה, לא רק בהשוואה למדינות אחרות, אלא גם בהשוואה לנתוני העבר של ישראל. קשיים בתחום הקריאה ההתבטאות בכתב ובעל פה וחסרים בידע תשתיתי נחשפים מדי שנה, ומעוררים פולמוס ציבורי נמשך.⁴ דור ה-Y הוא למעשה הדור הראשון שלמד מכיתה א' ועד י"ב במערכת חינוך שמשדרת אותות מצוקה. הוא תוצר של מוסד מסורבל ושמרני, שלא השכיל להתאים את עצמו לרוח הזמן, מוסד שמתקשה למשוך כוחות הוראה איכותיים ומעכב צמיחה של חלופות לשיטות שאבד עליהן הכלח. האלטרנטיבות הספורות שהצליחו להכות שורש, פה ושם, בדמות "בתי-ספר ייחודיים" על אזוריים, היו לרוב פרי יוזמות מקומיות של הורים אכפתיים ובעלי אמצעים ונחישות. רבים מיזמי החינוך הללו התגברו על קשיים בירוקרטיים ופוליטיים באמצעות יצירת עובדות בשטח.⁵

דור ה-Y הוא גם דור שגדל במעטפת אידיאולוגית של "התלמיד במרכז" (הפדגוגיה הפיידוצנטרית). זו פדגוגיה שמצד אחד הגדילה את הרגישות לצרכי התלמיד ולכבודו כאדם, ומצד שני צימצמה את האשראי של מוריו, והקשתה על סימון גבולות, על הרתעה ועל הצבת רף גבוה של מאמץ ונחישות.

למעשה נוצר פער פרדוקסלי בין רמת ההשכלה הפורמלית של הדור הזה לבין רוחב ההשכלה שלו ועומקה. מבחינת תעודות רשמיות, דור ה-Y הוא הדור המשכיל בתולדות המין האנושי, בעיקר במדינות המערב. בישראל זהו למעשה הדור הראשון שרוב בניו ובנותיו מהשכבה היהודית החילונית סיימו שתיים-עשרה שנות לימוד. גם שיעור בעלי תעודות הבגרות והתארים האקדמיים בתוכו הוא הגבוה בתולדות המדינה.⁶

אבל, כאמור, המספרים והתארים לא מספרים את כל הסיפור. מה באמת מסתתר מתחת לתעודת הבגרות? עד כמה מערכת החינוך מוציאה מתוכה אנשים משכילים וסקרנים? עם איזה מטען אינטלקטואלי וערכי הם יוצאים בתום שתיים-עשרה שנות לימוד? עד היום איש לא ניסה להשיב על השאלות הללו באופן מקיף ומדויק. המרצים באקדמיה הם שחשים על בשרם, אולי יותר מכל גורם אחר, את תוצאות המשבר. אבל שתחושות אי הנחת עולות בשיחות מסדרון ובסמינרים מחלקתיים, המערכת הרשמית שותקת ומדחיקה את המציאות הקשה.

יאללה בלגן

לא נזקקנו לראיונות רבים עם מורים ומנהלים כדי להכיר בעובדה שבתי ספר רבים (אולי רובם) הפכו, בעיקר משנות התשעים ואילך, למרחב כאוטי, ללא כבוד הדדי, ללא חרדות הוראה ולמידה, ללא סמכות וללא סדר וארגון. הדברים תועדו בשנים האחרונות באינספור כתבות, מאמרים, ספרים ותוכניות טלוויזיה.

המגמה הכללית, של ריכוך החינוך הסמכותי והעמדת הילד במרכז, במקום מוריו ומחנכיו, עירערה את הסדר והמשמעת בגנים ובבתי-הספר כבר בשנות השמונים. אבל החל בשנות התשעים היא הלכה והוקצנה עד כדי שיתוק חלקי של המערכת החינוכית. זאת בחסות חוקים, תקנות ונהלים (של הכנסת ושל משרד החינוך), מדיניות ציבורית ואקדמית והשפעה תקשורתית.

חוק זכויות התלמיד, למשל, שהתקבל בשנת 2000, נחקק ממניעים טהורים. הוא קבע את הזכות לחינוך, את איסור האפליה, את אמצעי הענישה, את נוהל הרחקת תלמידים מבית הספר ואת הזכות להתארגנות תלמידים במסגרת מועצת תלמידים. אבל הפרשנות של החוק והתקנות שהוצאו בעקבותיו קשרו את ידי המורים והמנהלים. בעקבות החוק פורסמו לא מעט חוזרי מנכ"ל משרד החינוך, אשר נראים כמו מסמכים, שנוסחו על ידי עורכי דין חרוצים. הם אוסרים על הוצאת תלמיד מפריע מהכיתה ומבית הספר ומקלים באופן גורף על "לקויי הלמידה" (במקרים רבים מקבלים התלמידים פטורים והקלות למרות שיכלו להסתדר גם בלעדיהם או בעזרת חלקם). בשם עיקרון מקודש ותמוה הקרוי בפי משרד החינוך "התמדה", בתי ספר רבים מחזיקים תלמידים בעלי רקורד מפוקפק של הפרעות התנהגותיות ומשמעת קטסטרופלית. במקום לעבור למסגרת חלופית, שמתאימה להם יותר, מושארים התלמידים הללו בבית הספר, והופכים לסיוטם של המורים. הם מציקים לתלמידים אחרים, משוטטים משועממים בין הכיתה למסדרון, סופגים עלבונות ומעליבים. מקצתם מפתחים התנהגות עבריינית שמשפיעה לרעה על סביבתם. איש לא נוקף אצבע כדי לא לקלקל את סטטיסטיקת ה"התמדה" שמנפק משרד החינוך. אלו אמצעי משמעת נותרו בידי המורים? שיחות אישיות עם התלמיד, פנייה למחנכת, מכתבים להורים, ריתוק לשעה בסוף היום לתרגול נוסף (עונש גם למורה), הורדת ציון במרכיב המשמעת (קשה מאד ליישום), ובמקרי הקצה - השעיה ליום (אמצעי מותר בשימוש מוגבל). ענישה מרתיעה כמעט ולא קיימת, אלא במקרים ספורים - בעיקר כאשר מדובר במנהל כריזמטי ועצמאי במיוחד.⁷

עם סיום הכשרתו במכון מנדל למנהיגות חינוכית הלך מבקר הספרות דורון קורן ללמד תנ"ך וספרות בחטיבת הביניים בבת ים. כך סיכם את רשמיו: "הגעתי כדי ללמד אחרת. מה שלא ידעתי הוא, כי מאז שלימדתי לאחרונה, לפני כעשור, התעצמה מאוד בעיית המשמעת והפכה לעניין הבוער ביותר, למין שומר סף אלים המונע מראש כל כניסה של מידע אל מוחות התלמידים.

זו הייתה במובן מסוים העבודה הכי קשה שעשיתי בחיי, ועם חלק מהכיתות מצב הדברים נותר בעייתי לגמרי גם בסוף התקופה. הגעתי כממלא מקום בשש כיתות ח' וט', כולל חינוך כיתה. אחרי ארבעה חודשים לא נשאר בי כמעט כוח להמשיך במלחמה היומיומית הזאת על הקשבת התלמידים. נשמע הצלצול, אתה פוסע במסדרון לעבר הכיתה. מתוך מהומת הצעקות, טריקת הדלתות, הכאפות והריצה הפראית - תמיד נדמה שמישהו תיכף יתנגש בך, ולפעמים הוא אכן מתנגש - אתה נכנס לשיעור. כאן, בכיתה, ההפרעות הן רב-שכבתיות: שכבת הבסיס היא פטפוט בלתי פוסק, אוטומטי. פטפוט הוא מצב הקשב הקבוע של הכיתה. אם לרגע הצלחת בדי עמל להשיג הקשבה, ייבלעו מילותך בחזרה אל תוך הפטפוט. אם רק תתעכב קצת בדיבור או אם תבקש מתלמיד לענות על שאלה או אם תבקש ממישהו להקריא משהו, או אם ייכנס אחד המאחרים לכיתה (הם כל הזמן מאחרים) וכרגיל יתיישב לאט וברעש, או אם ידפוק מישהו בדלת כדי להודיע הודעה או כדי להוציא כמה תלמידים לצורך פרויקט כלשהו (יש המון פרויקטים במערכת החינוך) - ברקע ירחש תמיד ויגאה מחדש הפטפוט.

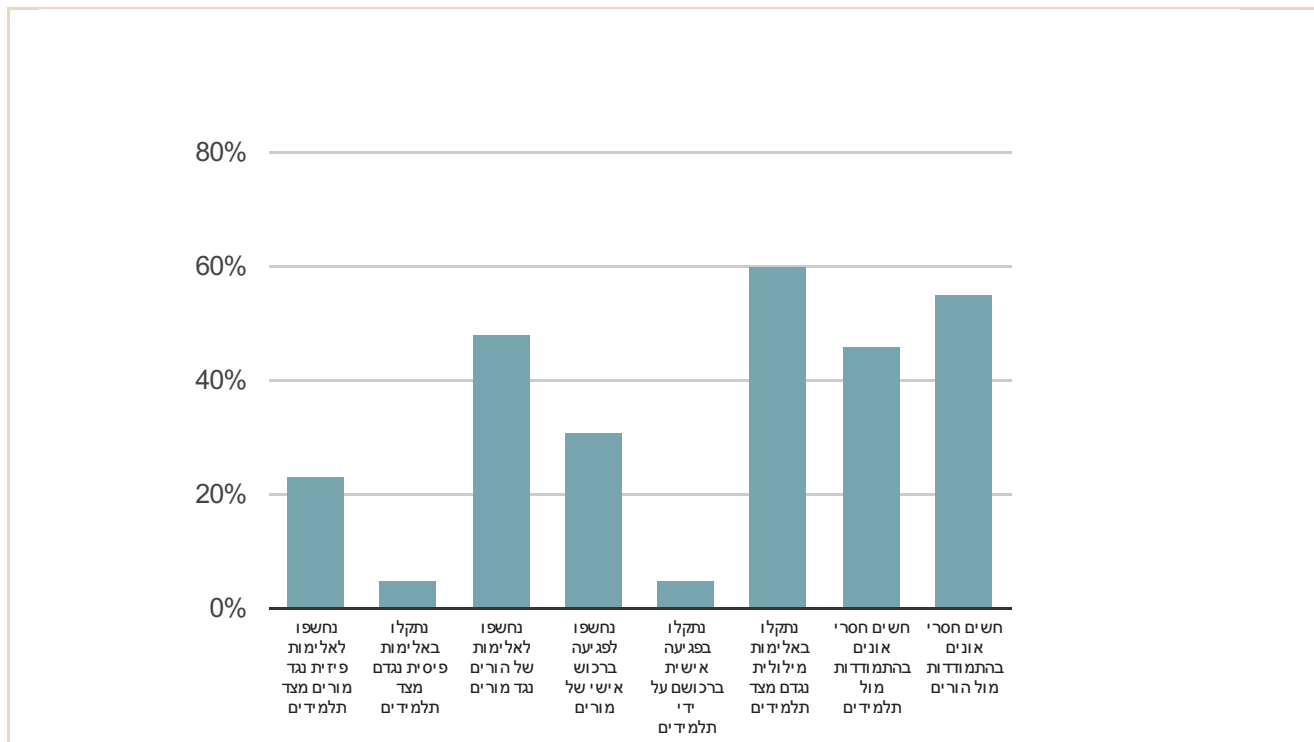
אבל המלמל האינסופי הזה הוא החלק הרגוע יחסית. ברוב הכיתות - וזה בולט במיוחד בשכבות ז' וח' - מדובר גם בקריאות ובצרחות ובזמרה באמצע השיעור, בטריקה של דלתות הכיתה (דלתות נטרקות הן אחד הצלילים הנפוצים בבתי הספר), בקימה והסתובבות בזמן שאתה מדבר, בהשלכת כדורי נייר על אחד התלמידים או לעבר הפח, בהתעסקות מרוכזת בטלפון הנייד, באכילה או שתייה, בהתעלמות חצופה מקריאות המורה לשקט או במענה תוקפני. וכמעט כרגיל, בשקרנות אוטומטית. 'נשבע לך שלא זרקתי כלום', אומר לך בעצבים התלמיד שכרע השליך לנגד עיניך כדור נייר, והתלמידה שעליה הוא זרק מחזקת את דבריו.

'אני בהלם קרב', אמר לי סמיניריסט אידיאולוגי אחרי כמה שיעורי היסטוריה שניסה להעביר מול חצי כיתה, כחלק מהתמחותו בהוראה. מורה מנוסה ואסרטיבית יותר דיברה על 'קרבות נינג'ה' מתמידים עד שמושג השקט. מורה שלישית קראה לזה 'כאוס'. הבעתה היתה מבוהלת. בתקופתי בחטיבה ראיתי בין השאר תלמיד שראשו הוטח אל סורגי החלון והוא נזקק לטיפול רפואי באפו, ותלמידה שפניה כמעט נתקלו בדלת שנבעטה בעוצמה מן העבר השני, בידי תלמיד אלים. יצאתי אליו בצעקות, הוא לא ממש התרגש.⁸

האלימות בבתי הספר, שהיא בעצם רק קצה הסקאלה של אובדן שליטה, אינה תופעה חדשה בנוף החינוך הישראלי. הכיתה היתה מאז ומעולם זירה רגישה ונפיצה, ומשברים בין מורים לתלמידים היו ויהיו ככל הנראה תמיד. אבל כאמור, מה שהיה בעבר תופעה שולית הפכה בתקופת ההתבגרות של דור ה-Y למגיפה ממארת.

מראשית שנות התשעים גדל נפח המחקרים המדעיים שהוקדשו לחקר הסוגיה, והממצאים שפורסמו ציירו תמונה עגומה.⁹ כך, למשל, סקר מקיף שנערך בקרב 400 מורים ב-2012 העלה את הנתונים הבאים:¹⁰ יותר מ-2,000 מורים מתוך כ-52,000 מורי בתי הספר העל-יסודיים (קרוב ל-4 אחוזים) נפלו קורבן לאלימות פיזית מצד תלמידים, ורבים מהם נפצעו ואושפזו בעקבות המקרים. כרבע (23 אחוזים) מהנשאלים דיווחו כי היו עדים לאלימות פיזית שננקטה כלפי עמיתיהם בבית הספר שבו הם מלמדים. האלימות באה לידי ביטוי בסטירות לחי, בדחיפות, באגרופים, בבעיטות ואפילו בהשלכת אבנים. היו אף מקרים של איום בנשק על מורים והטרדה מינית (שליחת ידיים) של מורות. יותר ממחצית המורים דיווחו כי התלמידים קיללו אותם, לעגו להם, והשפילו אותם. יתרה מכך, הסתבר כי אחת הנקמות הפופולאריות בקרב תלמידים נגד מורים היא השחתה של רכביהם. יותר מ-2,000 מורים (קרוב ל-4 אחוזים!) סבלו מכך.¹¹

ביטויי אלימות כלפי מורים בבתי ספר על-יסודיים

מקור: מניב, עומרי. 30.8.2012. מכת מדינה: יותר מ-2,000 מורים הוכו בידי תלמידים. מעריב.nrg.

נתונים: הסקר נעשה על ידי מכון גיאוקרטוגרפיה עבור ארגון המורים. הערה: הנתונים מתייחסים ליהודים חילונים.

לאלימות נגד המורים השלכות קשות לא רק על ביטחונם של המורים על תחושתיהם,¹² אלא גם על יכולת הלימוד וההוראה בפועל.¹³ הנה כי כן, 20 אחוזים מהמורים מדווחים שהם מקדישים לפחות שליש מכל שיעור לטיפול במשמעת, והדבר מקזז זמן יקר מהשיעור.

הפגיעה המתמשכת במורים ובסמכותם וחוסר האונים שלהם לנוכח התנהגות התלמידים גם תורמים לדימוי הנמוך של המקצוע ולרצון של מורים רבים לפרוש בטרם עת.¹⁴

מורה מהדרום: "קללות, איומים ומכות. הציבור לא מבין זאת, אבל אנחנו על סף תהום".¹⁵

מורה בחולון, בעלת וותק של 15 שנים: "לאורך השנים, אני מבחינה בהידרדרות ברורה. אפשר לחכות חצי שעה עד שיהיה שקט בכיתה, פשוט כי התלמידים לא מתייחסים למורה. אני עכשיו בחופש, וחושבת על איך אני חוזרת ל'בית המשוגעים' הזה. אנחנו נאבקים על החיים שלנו בבית הספר, ואף אחד לא יודע מאיפה תבוא הפגיעה".¹⁶

מורה מחיפה: "תלמידים מעזים להגיד למורים כל דבר כמו 'אתה לא תגיד לי מה לעשות'. זה משהו די יומיומי. התלמידים לא מבינים שמורים הם בני אדם, שהם בעלי רגשות, שקורים להם כל מיני דברים בבית, שהם יכולים להיעלב. אני עצמי עברתי תהליך של התעללות של תלמידים עד כדי כך שהביאו אותי לבית חולים עם אבחנה של 'פוסט-טראומה' והחלטתי להחליף בית ספר. אני לא כל כך רוצה לדבר על זה".

סגל ההוראה בבית הספר אינו היחיד שסובל מאלימות. היא אינה פוסחת גם על התלמידים עצמם, שרבים מהם סבלו וסובלים מהקנטות ומפגיעות פיזיות ונפשיות מצד חבריהם.¹⁷ משרד החינוך עשה ניסיונות להילחם בתופעה בדרכים מגוונות (תקנונים, ציונים, ענישה ועוד), אבל ללא הצלחה יתרה וחלק גדול מה-Y ניקים נאלצו לבלות את

משטר הפחד של ההורים

כבר בשלהי שנות התשעים הקים יצחק לוי, שר החינוך דאז, ועדה ציבורית לצמצום האלימות בקרב ילדים ונוער.¹⁹ ההמלצות כללו, בין השאר, איסור על הכנסת כלי נשק לבתי הספר, הגדרה מדויקת של סמכויות מנהלי בתי הספר, מתן חופש פעולה לקביעת מדיניות פנימית בית ספרית לטיפול באלימות ועוד. משרד החינוך לא יישם חלק גדול מהמלצות הוועדה, הן בשל התנגדות הדרג המקצועי (שנטה יותר לתמוך בהשקפת "הילד במרכז" וסיפוק צרכיו) והן בשל אילוצי תקציב (למשל, הגדלה ניכרת במספר התקנים ליועצים חינוכיים). אבל גם אם המלצות הוועדה היו מיושמות במלואן, ספק אם הדבר היה מקטין את האלימות בבתי הספר, מהטעם הפשוט שמדובר בסימפטום של בעיה עמוקה יותר: החינוך המתירני והסלחני בבית.²⁰

ב-2008 פרסם בני ציפר, עורך הספרות של הארץ, מאמר משעשע ועצוב כאחד שכותרתו "מפלצות הקרויות בלשון חיבה 'ילדי ישראל'". בפעם הראשונה העז אינטלקטואל בכיר להטיח את האמת בפנים, ללא תקינות פוליטית. במקום להטיל את האשמה על המורים, כמקובל במקומותינו, הוא האשים את הצעירים ובעיקר את הוריהם. המאמר זכה לתהודה רחבה, כיוון שרבים הזדהו עם המסרים שלו:

"נתחיל מזה שצריך לתת לדעתי פרס ישראל לכל אחד מהמורים בארצנו, הטובים והרעים כאחד, על כך שהם מוכנים לשהות בחדר אחד במשך כמה שעות ביום עם כארבעים מפלצות קטנות מהזן הקרוי בלשון חיבה 'ילדי ישראל'. [...] התלמיד הישראלי המבקר בהם הוא יצור אגרסיבי, מפונק, אידיוטי לעתים, החושב - כי כך לימדו אותו בבית - שהוא מרכז העולם ושהכל מגיע לו בלי שום מאמץ מצדו."²¹

רוב המרואיינים שרואיינו למחקרנו הסכימו עם הקביעה שהקצנת סגנון החינוך החברי בבית הוא אחד הגורמים המרכזיים להיחלשות מערכת החינוך הציבורית.

צעירה בת 28: "בעבר הילד היה שואל: אמא למה? והיא הייתה עונה: כי אמרתי לך. ההורים לא דורשים היום ציון עיוור. להכל נותנים הסבר. לכן גם התלמידים לא עושים שיעורי בית ולא עושים מה שהמורים מבקשים. כי הם לא מבינים למה זה חשוב. הם לא רגילים לציית לפקודה כי אמרו להם. זו הבעיה בבית הספר, בצבא, בחוגים, בלמידה אקדמית, בעבודה."

הורים רבים נמנעים מזה שנים מלהתעמת עם ילדיהם בנושאי התנהגות לא ראויה כבר בגיל הגן. הם נוטים לוותר בנושאים המחייבים משמעת עצמית והתחשבות בזולת. המילים "לא" ו"אסור" נמצאות מחוץ לז'רגון המשפחתי. וכשהילד מגיע לגן ולבית הספר מתוך בית מפנק ומגונן קשה לו לסגל דפוסיים של משמעת עצמית.²² אבל באותה נשימה שהם הקלו על ילדיהם בבית ונמנעו מעבודה חינוכית סיוזיפית ולא נעימה, הורי דור ה-Y דרשו ממערכת החינוך הציבורית "תוצאות".²³ כך הפכו מוסדות הלימוד לזירה של תלונות ועימותים בין הורים למורים - והקורבנות העיקריים של התופעה הזאת היו ה-Y ניקים.²⁴

חשוב להקדים ולומר כי מעורבות ההורים בגנים ובבתי הספר חשובה ואף חיונית בתהליך החינוכי.²⁵ אבל לצד המעורבות הטובה התפתחה בשני העשורים האחרונים גם מעורבות הרסנית.²⁶ הורי דור ה-Y הם דור ההורים הראשון שרבים מהם התנהגו בתובענות, בזלזול ובהתרסה על סמכותם ועל פעולתם של המנהלים והמורים, לעתים עד כדי אלימות מילולית ופיזית, ובחיפוי על תלמידים סוררים.²⁷

מנהלי בתי ספר ומורים רבים מדווחים על ימי הורים, שהפכו לשוק, ועל שיחות תוכחה עם קללות ואף איומים (למשל, כאשר הציון לא נראה לתלמיד או להוריו). הורים רבים מתקשרים למורים בכל שעה שמתאימה להם, פורצים לחדר המנהל בצעקות ואיומים, ושולחים אי-מיילים משולחי רסן. הם מפעילים לחץ על המורים להעלות את ציוני

המגן של ילדיהם, מרבים להתלונן על קיפוח ואפליה, וכשזה לא עוזר, הם עוברים לדבר על ליבו של המורה, ולהסביר שהילד חולם ללכת ללמוד באוניברסיטה, ושהציונים הנמוכים שניתנו לו יפגעו בסיכוייו.

מורים רבים חוששים להתלונן, ומעדיפים להשתיק את העניין, גם במחיר של ספיגת עלבונות, ולעיתים גם קשיי תפקוד יומיומיים. משרד החינוך מתקפל מהלחץ, והרשויות המקומיות מגבות לא אחת את ההורים כדי להשיג שקט תעשייתי.

בדצמבר 2013 התפרסמה כתבה ב"ישראל היום", שסקרה בהרחבה את התופעה:

מורה: "כבר התרגלנו לראות בבתי הספר הורים ששועטים לחדר המנהל ומתחילים לריב עם המורים ולצעוק עליהם בגלל משהו שקרה לילד או לילדה."

מורה: "לפני 20 שנה, אם הייתי מדרווחת להורים על כך שבנם עישן סמים ושאני משעה אותו מבית הספר, הם היו מחטיפים לו סטירה. היום, לא רק שהורים לא יגבו אותי במקרים דומים, הם אפילו יאיימו בתביעה, מה שמלחיץ לא פעם את המנהל, שמחזיר את הילד לספסל הלימודים כאילו כלום - רק כדי לא להוציא לבית הספר שם רע. אנחנו כמורים עומדים חסרי אונים במצבים האלה."

מורה: "ההורים בעצמם מדברים בצעקות, אז לא קשה להבין שההתנהגות של הילד מגיעה מהחינוך בבית."

מנהל: "ההורים מבינים למה יש מערכת חוקים וגבולות - עד שזה מגיע לילד שלהם. באסיפות הורים כולם ידברו על כך שצריכים לחנך את הילדים נכון וביד חזקה, אבל כרגע שמדובר בילד הפרטי שלהם, הם לא מבינים מה לא בסדר במה שהילד שלהם עשה, ומתפלאים למה הוא משלם מחיר על המעשים שעשה. מורה בכיתה א' סיפרה לי על מקרה שהיא אמרה לתלמיד שלה שהיא תעניש אותו, והוא אמר לה: 'אבא שלי לא יאהב את זה'²⁸."

קצין בכיר במשטרה סיפר על אובדן הסמכות ההורית בתהליך ההרתעה: "פעם הייתי מתקשר להורים ומספר להם שאספתי לתחנה את הבן שלהם שיכור, הייתי צריך לבלום אותם בתחנה שלא יחטיפו לילד סטירה. היום אני צריך לעצור אותם שלא ירביצו לחוקר."²⁹

המעורבות השלילית של ההורים נעשתה שכיחה יותר מבעבר, בין השאר, בשל מהפכת הסלולרי, שמאפשרת לכל תלמיד להזעיק את הוריו כל אימת שנוצר עימות בינו לבין המורה או המנהל.

אמא לבת מדור ה-Y: "בכיתה של הבת שלי (ד') הילדים התקשרו בהפסקה להורים כדי שיבואו לקחת אותם הביתה. זה קרה בעקבות כל תקלה או עימות עם המורה, או ילדים אחרים. זה פתרון מאד פשוט והוא הלחיץ את כל ההורים. אני גם לא מקנאה במורים."

אם לא די בכך שלמורים אין גיבוי מצד הורי התלמידים, מערכת המשפט קושרת את ידיהם. הורים רבים למדו את השימוש בכלי המשפטי, והאיומים בתביעה כנגד מורים ומנהלים הולכים ומתרבים, מטילים אימה ומשתקים.

סופרת הילדים אורה מורג: "לפני שנתיים פרסמתי מכתב שמוען לשר החינוך ובו הבעתי את הזדעזעוטי מהידרדרות המשמעת בבתי הספר. כסופרת ילדים ונוער המגיעה מדי שנה לפגישות עם תלמידים הבחנתי במצב ההולך ומחריף משנה לשנה. ראיתי את המורים ניצבים חשופים בצריח מבלי שהמערכת מעניקה להם כלים להתמודד עם תלמידים אלימים, חצופים ופורקי עול.

המקרה שהסעיר אותי היה תלמיד שקם מהמחצלת עליה ישבה הכיתה, תפס את כסאה של המורה וסירב לפנותו. למורה לא היתה כל דרך לגרום לו לקום מלבד לצעוק, דבר שממש לא דגרג את החוצפן הקטן. הוא הבין שאין לה כל דרך להקים אותו בידיה, אם היא לא חפצה להיות מועפת מהמערכת. הוא גם לא התרגש מכך שהוא מפריע לכיתה כולה.

כבר אז הצעתי שתינתן למורים הרשות להפעיל כוח, וכפי שסדרני הכנסת לוקחים את הח"כ הסורר ומוציאים אותו בידיהם, כך גם תינתן למורים הרשות להקים תלמיד כזה ולהובילו לחדר המנהל או לכל מקום אחר מבלי שימצא עצמו אזוק באזיקים.

מאז אותו מכתב המצב רק הלך והורע. מאז אותו מכתב שמענו בפלצות על תלמידים שהפשיטו מורה בהפסקה ולאחרונה שמענו על תלמידה שפרצה לשיבת מורים כדי לצלם ולא היתה כל דרך לעצור בעדה כדי לסלקה מהמקום, כי באותה שנייה שהמנהל ניסה למנוע ממנה בידיו (כי מהי הדרך האחרת?) - מיד מצא עצמו מובל לחדר החקירות עם תלונה במשטרה.

מה שקורה היום זה ממש ציד מכשפות! ממש כפי שבעבר די היה בכך שילד יציין שראה אישה עושה כשפים ביער - כדי שהמסכנה תועלה על המוקד, ובעוד היא נשרפת הוא כבר הורה שבדה את הכול מליבו כי בעצם היה לו נורא משעמם.³⁰

גם התחזקות כוחה של התקשורת והצהבתה קשורות לתופעה. אמנם, העניין שמגלים העיתונאים במערכת החינוך חשוב וחיוני לביקורת ולשקיפות. עם זאת, יותר ויותר הורים עושים שימוש מניפולטיבי בתקשורת כדי להפעיל לחץ.³¹ הכתבים עטים על כל דרמה בית הספרית כמוצאי שלל רב, וממהרים להעצים את ה"שערורייה", ללא בדיקה מעמיקה של המעורבים והנסיבות ותוך התעלמות ממורכבויות.³²

במרץ 2013 עלתה לכותרות פרשה חינוכית שהמחישה בחדות את האימה מפני "הזובור התקשורתית". מורה שעסקה בארגון המסע לפולין באחד התיכונים בכפר סבא, ביקשה מהקולגות שלה למסור מידע קצר על כל אחד מהמשתתפים שיוצאים למסע - כמאה תלמידים בסך הכול. היא אספה את כל הנתונים בטבלה, ובטעות שלחה אותה לתלמידים, שאליהם הייתה אמורה לשלוח עדכונים אחרים. בין הרישומים הופיעו מילים לא מחמיאות, כגון: "סוציומט", "בינונית" ו"לא חכמה גדולה". כתוצאה מכך התחיל מחול שדים, והפרשה סוקרה בהרחבה ב-Ynet. הורים לילדים בבית הספר זעמו על צוות המורים, ודרשו שמשרד החינוך ימצה עם האשמים את הדין. לאחר האירוע הורתה המנהלת למורה לקיים שיחות אישיות עם כל תלמיד ולהתנצל בפניהם. ממועצת התלמידים והנוער הארצית נמסר כי מדובר ב"אחד האירועים המקוממים והמשפילים ביותר שעשויים לקרות לתלמיד במערכת החינוך". יו"ר המועצה לשלום הילד, ד"ר יצחק קדמן, קרא "להשעות מיידית את המורה או המורים המעורבים בעניין הזה". בתגובת משרד החינוך נאמר: "משרד החינוך רואה את האירוע בחומרה רבה. הוא יערוך בירור מעמיק ויסודי בנושא ויפעל בהתאם". שעות לאחר שחוות דעת אישיות ומעליבות מצד מוריהם פורסמו ברבים, הגיעו תלמידי תיכון "רבין" למתחם בית הספר בחולצות שחורות ובשלטים שעליהם נכתבו ההערות. שעות לאחר ההפגנה חזרו התלמידים לבית הספר והפעם עם הוריהם לאסיפת הורים, שמועדה נקבע קודם למקרה. ביציאה ממנה ניסתה אחת המורות להרגיע את האווירה ואמרה ל-Ynet: "התלמידים מאוד אוהבים אותנו ויש בינינו יחסים מצוינים. זה אבסורד להגיד את זה לנוכח המקרה, אבל באמת יש פה מורים נהדרים. אנחנו לפעמים עושים שטויות, מדברים כמו ילדים."

האדריכל וקריין הרדיו זיו תדהר: "הייתה פאשלה, אבל אפשר לוותר על הטהרנות הצדקנית. [...] מורה אכפתי ורגיש הוא לא מכונה משומנת שיוורה מדגליות דביקות בקצב של שופטי תוכניות ריאליטי. הוא גם לא שק חבטות להשכיר להכלת הגחמות של תלמידיו. כשהם מזלזלים בו, הוא כועס. כשהם מכבדים אותו, הוא רוחש אליהם חיבה. חשבתם אחרת? אז תחשבו שוב, הפעם על הבוס שלכם בעבודה. על הקולגות שלכם, על הלקוחות. [...] בעידן שבו כל דרך לומד לשנן את מגילת זכויות התלמיד, כבוד המורה היה מזמן למרמס. חלק ניכר מזה באשמת ההורים, שחולקים מדי ערב בארוחה המשפחתית 'תובנות' על איכות המורים, בשפה המעמידה את דברי המורים על תלמידיהם בכפר סבא באור יקרות. תקיפה פיזית ומילולית של עובדי חינוך היא מכת מדינה. כל מזכירת בית ספר ממוצע תדע לספר לכם על הררי מכתבי תלונות של הורים ששפתם זולה, מתלהמת וירודה. המקרה שלפנינו הוא לכל היותר עוד מבט לא מחמיא במיוחד במראה הלאומית. [...] הצגתם של ההורים את ילדיהם הפגועים כקורבנות לכאורה של שרירות לב מוריהם - מעוותת מיסודה. גם המורים הם קורבנות של מערכת דורסנית ונצלנית ששוחקת אותם ודורשת מהם באכזריות את הבלתי יאומן."³³

בהערת סוגריים נציין שהתקשורת מלבה את האלימות בבתי הספר, ומחלישה את מעמד המורים והמנהלים לא רק דרך סיקור העימותים הפנימיים, אלא גם, ובעצם בעיקר, באמצעות המסרים שהיא מדגישה בתוכניותיה השונות. קשה אמנם להוכיח באופן אמפירי את הזיקה בין צריכת תכנים תקשורתיים לבין העלייה באלימות, משום שקשה לבודד משתנים לא כמותיים, ומשום שהשפעות רגשיות וקוגניטיביות הן עניין מורכב מאוד. עם זאת, אפשר להניח ברמה גבוהה של וודאות שהתקשורת מחזקת את תרבות ה"עליהום" שמטילה את האשמה בעיקר על המחנכים ומתנערת מהשפעותיה שלה.

אם מודאגת פרסמה מכתב, שהפך לויראלי ברשת: "בכל פעם שהתקשורת זועקת געוואלט על הנוער האלים שלנו ומה נהיה?? ואיך זה קרה?? ואחריות הורית!! אני מדגישה איך הכעס גואה בי ואני בעצמי נהיית אלימה. הרי זו אותה תקשורת שמפוצצת את לוח השידורים בחרא בלי לבן! וצר לי שאני לא מוצאת מילים בוטות פחות לתאר את לוח השידורים הזה... איך נוער יכול לצאת נורמלי כשהאח הגדול, הישרדות והרווק, הם פסגת התרבות שלו! מה יכול לצאת מנער שכמודל לחיקוי מגישים לו חבורת עבריינים אוכלי חנם, שיושבים ומהמרים בין ג'וינט לג'וינט בסדרה עספור? [...] ומה על הנערות שפסגת שאיפותיהן היא להגיע בעקבות המחנכת שלהן לבית הרווק. לרכל זו על זו ולהתמזמזו איתו כל אחת בתורה לעיני כל עם ישראל! [...] אה ושלא אשכח חלילה את הרשע והנתעב שהוא... השורר האחרון [...] ! וזה לא שבמהלך היום אני זוכה לקצת נחת: לילדים יש לוח שידורים מטופש משלהם. טלנובלות עלובות, סרטי מלחמה אלימים, הרבה דם ויצורים מפחידים שלא נרע, (ראה 'ערוץ הילדים') [...] אז נכון, כמה מאיתנו אכן לוקים באימפוטנציה הורית. אבל מה באמת הסיכוי שלנו בזירה הזאת כשאויב עצום מימדים כזה סוגר עלינו מכל הכיוונים ומאיים למחוק את ילדינו!!!"³⁴

פטור ממאמץ

הגישה הכללית הרווחת בבתי הספר שבהם חונכו בני דור ה-Y, הייתה ועודנה "בואו נקל במקום להקשות": נחלק ציונים ביד נדיבה, נתעלם מאיחורים, מחיסורים ומהפרות משמעת, ונצמצם את הדרישות הלימודיות למינימום, ולעתים הרבה מתחת למינימום. כמו כן נפליג בשבחים על כל בדל הישג, גם אם הוא ממש מינורי. כך, למשל, במהלך השנים צומצמו שיעורי החובה, והורחבו שיעורי הבחירה. לבני דור ה-Y עמד היצע של כ-150 מקצועות לימוד מכיתה י' ומעלה (בארצות המערב הממוצע הוא 50-80 מקצועות),³⁵ כולל מקצועות שבעבר נלמדו באוניברסיטה בלבד, כגון: משפטים, רפואה ויחסים בינלאומיים. לכאורה חגיגה לימודית. בפועל רבים מהתלמידים החליפו לימודי תשתית ("הברזל של הבטון"), כגון מדעים מדויקים, עברית ושפות זרות. אם בעבר תלמיד נדרש ללמוד בבית הספר כיצד לכתוב חיבור תקני, כיצד להציג טיעון, שתי שפות זרות ועקרונות בסיסיים בפיזיקה וכימיה, ברור ה-Y הדרישות הללו התפוגגו בזו אחר זו.

מורה וותיקה: "לתלמידים חסרה מיומנות של שפה ואני מדברת על שפת אם. הם לא יודעים לקרוא ולא יודעים לכתוב. הם עושים את המינימום הנדרש כי הם יודעים מתוך הסתגלות למה שקורה בבית הספר שיצ'פרו אותם בציון בסוף. הם אף פעם לא מגישים עבודות בזמן, הם לא מנצלים את הצלצול בסלולרי שיכול להזכיר להם מה לעשות, רבים מהם לא כותבים כלום בשעורים, הם מצלמים מחברות של חברים לקראת המבחן, הם שוכחים להביא אישורי הורים לקראת טיול או כסף למסיבה. כלומר תופעה נרחבת של חוסר מחויבות. הרי במילא יהיה בסדר בסוף".

יש המצביעים על ריבוי הפעילויות החברתיות, החוץ קורקולריות, במסגרת בית הספר כגורם נוסף להתרופפות המשמעת הלימודית. מורה ותיקה אמרה לנו: "יש לתלמידים היום מיליון פעילויות חברתיות. החברה הורידה מהמשפחה את כל המשימות המוכרות, והעבירה אותן לבתי הספר, והתלמידים אצים רצים בין הכנה לצבא, לחינוך מיני, להרצאות על סכנות באינטרנט, להרצאות על סמים ואלכוהול, להכנה לנהיגה נכונה, לקורס פסיכומטרי, להרצאות הכנה למסע לפולין ועוד ועוד ועוד".

תפישת הילד במרכז, הסגידה למדרי הצלחה סטטיסטיים (שהם מכאניים בעליל) והלחץ של ההורים יצרו גישה כללית של "ללכת לקראת התלמיד". הגישה הזו הפחיתה את המחויבות לתלמידה, עודדה עצלות, ויצרה בורות. היא גם הגדילה את הפער בין דרישות הלימוד בבית הספר לבין דרישות הלימוד באקדמיה, דבר המקשה על סטודנטים צעירים (על כך בהמשך).

מורה וותיקה: "שנים שאנחנו מנסים להביא את התלמידים אל הרף. עכשיו מביאים את הרף אל התלמידים."

מורה וותיקה: "התלמידים 'למדו' שהמערכת הולכת לקראתם בכל דבר. ולכן הם לא כל כך צריכים להשתדל. למשל אם פעם היה מועד א' וב' למבחן היום המורים נדרשים להכין מבחן מיוחד לכל תלמיד שלא בא לו לקום בבוקר. אם פעם היה מבחן מתכונת אחד - היום יש למקצועות החובה - שימו לב!!!!!! 4 מתכונות. למעשה התלמיד יכול שלא לבא לבית הספר כל השנה - נותנים לו אז מסגרת מיוחדת לקראת הבגרות (יש המון כאלו - ונשפך שם המון כסף), שבו הוא לומד בקבוצה קטנה עם עוד 4 תלמידים - יעברו איתו על כל החומר של המיקוד - ואחרי זה הוא יכול להיבחן 4 פעמים במתכונת על מנת לשפר ציון. המערכת הזאת נבנתה על מנת לעזור לתלמידים חלשים - אבל היום היא עוזרת גם לסתם עצלנים."

אחת התופעות שסביבן מתקיים קשר שתיקה במשך שנים רבות היא ההקלות הגורפות במבחני הבגרות. בשנת 2008 פרסם אור קשתי, כתב החינוך של הארץ, כתבה שחשפה לראשונה את היקף התופעה. הסתבר כי כמעט כל תלמיד רביעי במערכת החינוך זוכה להקלות והתאמות שונות בבחינות הבגרות - שיעור שנמצא במגמת עלייה.³⁶

ההקלות הגורפות והורדת הרמה הלימודית תורמות לפיחות הנמשך ברמת החוסן הנפשי והאינטלקטואלי של הצעירים. כבר חכמינו שנו שאין תורה נקנית אלא בייסורים, וללא חישול פוחתת המוטיבציה להגיע לחקר האמת, לפתור חידות, לשנון, לזכור, ובאופן כללי לחשוב ולהעמיק.

מצ'עמם

פרצי אלימות הם במקרים רבים סימפטום לתופעות עומק חברתיות: משבר חינוכי, מתחים פוליטיים וארגוניים, מצוקה כלכלית, תקופות מעבר כאוטיות, ואקום ערכי ועוד. לכן הדיווחים המצטברים על העלייה בשכיחות תופעות האלימות בתוך בתי ספר ועל החרפה מקבילה בעוצמה שלהן אינם מפתיעים.³⁷ הכאוס שמאפיין בשנים האחרונות את בתי הספר הוא תוצר של המשבר החברתי העמוק שבו נתונה החברה הישראלית ושל כשל תפקודי מתמשך של משרד החינוך והממסד האקדמי.³⁸ להלן מספר סיבות למה שקרה:

- כיתות הטרונגניות מדי, שכוללות 40 תלמידים בעלי קצב לימוד שונה ויכולות אינטלקטואליות מגוונות, פוגעות בתלמידים הרחוקים מהממוצע - החזקים מכאן והחלשים משם.³⁹

- אג'נדה לימודית לא יציבה ולא קוהרנטית, המבוססת על שיקולים פוליטיים משתנים.⁴⁰
- תוכניות לימוד יבשות ומשעממות, שיצרו "בעיות קשב" מדומות (תלמיד משועמם הופך במקרים רבים לתלמיד מפריע). רבות מהן כוללות טקסטים ארכניים, מוכי ז'רגון אקדמי נפוח ומגוחך ("פלצני").
- סביבות למידה מיושנות של לוח וגיר, מורה וכיתה, מחברת ועט שאינן מתאימות עוד לעידן החדש.
- עומס מיותר על המורים, שנובע מריבוי מבחנים, מטלות, ישיבות, השתלמויות ו"טופסולוגיה". הוא ממרר את החיים המקצועיים ולא מותיר זמן לדברים החשובים.
- עדיפות מוגזמת למקצועות עיוניים. תלמידים רבים אינם מתאימים כלל למסלול העיוני, והניסיון לכפות אותו עליהם הוא עוול ואיוולת. במקביל חל צמצום החינוך האמנותי והמקצועי.
- יבוא ופיתוח תוכניות לימוד יומרניות ופזיזות. תוכניות אלה דירדרו מקצועות רבים, כמו מתמטיקה ומקצועות השפה העברית.

תלמידה בכיתה י"א: "יש ימים שבהם אני מגיעה בבוקר לבית הספר, אני מסתכלת על המבנים האפורים ועל המדרגות שצבועות בצבעי גיר עזים, ויש לי בחילה, אני מרגישה כלואה ולתחושה הזו אני בוודאות לא אתגעגע."⁴¹

הסופרת עירית לינור: "אם בא לכם למות מצחוק, או לחילופין לתלוש את כל שערות ראשכם, קראו את המסמך 'אבני דרך' לתלמידה משמעותית' שניסחו מיטב המוחות של משרד החינוך, בשפה שכולה 'מודלים מצולמים יישומיים במסגרת המסע הווירטואלי' או בעברית: 'מה אתם רוצים ממני? אמרו לי למלא חוברת, אז העמסתי'. אתן לכם רק קומץ מפניני חזון הלמידה המשמעותית (הו, כן! חזון!):

'למידה משמעותית היא תהליך של הבניית ידע שבמהלכו הלומד מעורר שאלות, מאתר מקורות מידע, מעבד מידע ויוצר ידע חדש הרלוונטי לו בהקשר של יחסי גומלין'.
 כמו כן יש דיאגרמה ששורטטה בידי מיטב הגרפיקאים בתבל, שבה חוצים זה את זה שלושה מעגלים: מעגל הערך, מעגל המעורבות ומעגל הרלוונטיות, או בראשי תיבות: פחחחחחח"ח.
 אמנם מאוחר מכדי להציע תיקונים, אבל בואו לא נתבלבל ממלים כמו 'הבנייה', 'התנסות פעילה' ו'הצגת תוצרים'. יש רק שלוש דרכים שבהן התלמיד בן זמננו 'מאתר מקורות מידע':

1. יש ברשותו הורה שידוע משהו ושיש לו כוח לעשות את שיעורי הבית במקום ילדיו
2. הוא מעתיק מהמחברת של ילד חרוץ יותר ממנו
3. ויקיפדיה

יש לי רעיון שאולי יישמע מהפכני: מה דעתכם שבבתי הספר פשוט ילמדו חשבון, תנ"ך, אנגלית וגיאוגרפיה? אני חושבת שזה יהיה משמעותי מאוד."⁴²

מערכת בנתק

- אבל מעל לכל, מערכת החינוך מצטיינת בקיבוען בכל הנוגע לשינוי המתווה המסורתי של השיעור הפרונטלי. מרבית השיעורים בישראל המשיכו להתנהל בתקופת ילדותו של דור ה-Y (ובעצם עד ימינו אלה) במתכונת המסורתית, בה התלמיד הנו שחקן משנה, וחומר הלימוד (המידע) הוא מרכז ההוראה והלמידה.
- משרד החינוך פרסם בסוף שנת 1993 תוכנית-אב יישומית למחשוב מערכת החינוך ("מחר 98"). מטרת התוכנית הייתה להביא לכך שתהיה עמדת מחשב לכל עשרה תלמידים בבתי-הספר ועמדה לכל גן ילדים. ב-2000 הרחיב המשרד את התוכנית, וקבע יעד חדש להצבת מחשב אחד לכל חמישה תלמידים.
- ביוני 2009 חלקו תלמידי בתי הספר בישראל עמדת מחשב אחת במוצע ל-12.9 תלמידים.⁴³ מסתבר שבבתי הספר בישראל אינם עומדים ביעדים, אפילו לא באלה שנקבעו עוד בעשור הקודם.
- במחקר השוואתי בין-לאומי (SITES), שממצאיו פורסמו במרס 2008 ונוגעים לשנת 2006 (שנה בה בני דור ה-Y

פקדו את ספסל הלימודים), ואשר בחן תשתית המחשוב בבתי הספר ב-22 מדינות, דורגה ישראל בשליש התחתון מבחינת רמת התקשוב. עוד עלה, כי מאז 1998 חלה הרעה בנגישות תלמידים למחשב בבתי-הספר בישראל. כך, למשל, הוכפל מספר בתי-הספר שבהם היחס בין מספר המחשבים למספר התלמידים הוא יותר מ-1:20. כתוצאה מכך דורגה ישראל בתחתית הדירוג בנוגע למידת השיפור בתשתיות בעשור האחרון (ביחס למדינות שהשתתפו במחקר).⁴⁴ "מערכת המחשוב בבתי הספר בישראל היא מהמפגרות בעולם המערבי", הודה יו"ר ועדת החינוך דאז, ח"כ זבולון אורלב, בדיון שנערך בשנת 2009 בנושא.⁴⁵

בעיית הפער בין העולם הבית ספרי לעולם שבחוץ החריפה לאין שיעור עם כניסת הטלפונים הסלולריים. דור ה-Y הוא למעשה הדור הראשון שהלך ללמוד עם סלולרי בכיס, והשפעתו נתנה את אותותיה בכל הנוגע לקשב, ריכוז והסחת הדעת מנושאי השיעור. אמנם גם בעבר היו מוקדי הסחת דעת לתלמידים שישבו בכיתה. תלמידים נהגו ועודם נוהגים להתלחש זה עם זה, לשלוח פתקים, לצאת לשירותים, לצייר על השולחן או על מחברת ועוד. אבל משעה שהמהפכה הדיגיטלית אפשרה לתלמידים להיכנס לכיתה עם הסמארטפונים האישיים שלהם, הגירויים הדיגיטליים הפכו לביטוי השכיח ביותר להסחת הדעת של התלמידים.

תחילה זה היה בשקט ובהיחבא, ועם הזמן זה נעשה כמעט מוסכמה גלויה: מתחת לשולחנות ולפעמים גם מעליהם, תלמידים פחות מרוכזים בלוח ובמורה ויותר בסמארטפון שלהם. הם משחקים, מסמסים, גולשים ועוסקים בהכול - חוץ מאשר בנושאים שאותם לומדים בכיתה. משרד החינוך התקשה ועדיין מתקשה להתמודד עם הבעיה, שמאיימת להרוס את עולם ההוראה הישן. בינתיים, כאשר שיטת ההוראה הפרונטאלית המסורתית ממשיכה להיות העוגן המרכזי בעולם הבית ספרי, שיעור ההאזנה והקשב הולך ופוחת.

נוצר איפה פרדוקס הרסני. מצד אחד דור ה-Y נולד לתוך מהפכת המחשוב וליווה אותה בהתפתחותה. אבל כל זה התרחש בעיקר בבית ההורים ולא בבתי-הספר. ההורים קנו להם מחשבים ניידים, ניידים וסלולרי חכם, והם רכשו ידע וזריזות בעולם הדיגיטלי. אבל בכיתות רובם נאלצו ללמוד בשיטות מסורתיות, שהבליטו את החינוך בבית-הספר כאי מדברי ולא רלוונטי בתוך עולם חדש, צומח ומעניין. הכאוס בכיתות הוא איפה במידה רבה ה"כאב" של המחלה ולא המחלה עצמה. דור ה-Y הוא לא בהכרח דור אלים יותר,⁴⁶ אלא פשוט משועמם יותר⁴⁷ בשל פערים בלתי נסבלים בין עולם המחשב הדינמי והגמיש מחוץ לבית הספר לעומת האנכרוניזם והקיפאון של הכיתות שבה למד.⁴⁸

חלק משמעותי מהיכולת לטפח את הדמיון והיצירתיות ואת הסקרנות ללמוד ולהשכיל מצוי היום בטכנולוגיה. בקרוב טאבלטים יהפכו לילקוט החדש, סרטונים יחליפו הרצאות, תלמידים וסטודנטים יוכלו ללמוד מכל מקום בעולם את החומר שיעבירו להם מורים, מרצים ותוכנות מקצוות אחרים של העולם. מהפכת החינוך עומדת על סף הדלת, אבל מערכת החינוך הישראלית לא קידמה אותה בברכה ודור ה-Y היה הקורבן של ההחמצה הזאת.

אחת מתוצאות הפער המתרחב בין בית הספר לעולם שמחוץ לו היא עליה חדה בהיעדרות תלמידים. ישראל נמצאת באחד המקומות הגבוהים בעולם בקטגוריה הזאת, והמערכת לא קולטת את המסר, ומענישה על היעדרות בציון על "התנהגות" (ציון זה לא בא לידי ביטוי בממוצע תעודת הבגרות, ולכן איכד מחשיבותו בעיני התלמידים, וכפתרון לכך נמצא פתרון "יצירתית" של הורדת ציון ההגשה לבגרות בשל היעדרויות).⁴⁹

מערכת החינוך לא השכילה להתאים את עצמה גם לאורח החיים היומיומי של בני דור ה-Y בעידן הפנאי. רבים מהתלמידים יוצאים לבלות בערבים (בסופי שבוע וגם במהלך השבוע). הם גם גולשים באינטרנט או צופים בטלוויזיה עד לשעות מאוחרות. כתוצאה מכך הם מתקשים לקום בבוקר, ומגיעים (אם בכלל) עייפים לבית-הספר. הוריהם נטולי הסמכות נטו לוותר גם בשטח זה.⁵⁰

"בית הרושת לציונים"

הישגי התלמידים במערכת החינוך הממלכתית הם נושא מדובר מאוד בשנים האחרונות. התקשורת עוסקת בלי סוף באיכות המורים ובמעמדם, בתקציבים, במבחנים משווים לאומיים ובינלאומיים, בתוכניות לימודים, ביחסי

תלמידים מורים וכו'. השיח החינוכי החדש קשור לארבעה גורמים: א. האתוס הדמוקרטי, שהתחזק מאוד מאז שנות השמונים ומתבטא בין השאר בשאיפה לקדם אוכלוסיות חלשות במעלה סולם ההשכלה והתעסוקה. ב. האתוס הקפיטליסטי שמציב את ההשכלה כמפתח החשוב ביותר להצלחה כלכלית (בעיקר בעידן היזמות וההיי טק). ג. התפתחות השלטון המקומי. אחד המדדים החשובים ביותר להצלחת ראש מועצה או ראש עיר הוא רמת החינוך ביישובו/ה שנמדדת באמצעות שיעורי ההצלחה בבגרות ומוצע ציוני התלמידים ביישוב. ד. השפעה גוברת של התרבות אמריקאית שנוטה למדוד "כל מה שזז" באופן סטטיסטי.

דור ה-Y הוא הדור הראשון שחוה במהלך לימודיו בבית הספר שורה של מבחני רמה משווים, אשר מתפרסמים מפעם לפעם גם בתקשורת: מבחני מיצ"ב ישראלים,⁵¹ מבחנים בינלאומיים,⁵² בחינות מתכונת לקראת בחינות הבגרות, והפינאלה: בחינות בגרות מרובות (במקצועות שונים, כגון מתמטיקה ואנגלית, פיצלו את הבחינה לבחינות משנה רבות, דבר שהגדיל את מספר הבחינות של כל תלמיד).

ציוני התלמידים בישראל ובארה"ב במבחנים הבינלאומיים

מבחן	ארה"ב	ישראל	הפרש
TIMSS			
1999	502	466	36
2003	504	496	8
2006	508	463	45
PISA			
2000	493	433	60
2006	474	442	32
2009	487	447	40
PIRLS			
2000	542	509	33
2006	540	512	28

מקור: בלס, נחום. פברואר 2011. האם הישגי מערכת החינוך בישראל הורעו בשנים האחרונות? מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

כיוון שתעודת הבגרות היתה מאז ומעולם מפתח לכניסה להשכלה הגבוהה ולמקומות עבודה מתגמלים, ציוני הבגרות הפכו לפסיכוזה לאומית. הלחץ סביב בחינות הבגרות הפך מאמצעי למטרת-על, וכל המערכת התיישרה בהתאם, במעין פס ייצור המוני.⁵³

המרדף אחר ההצלחה בבחינות הבגרות עיצב את סדר היום של מערכת החינוך, ודחק את מטרותיה האחרות - בעיקר הקניית ידע בסיסי רחב וערכים טובים. האוריינטציה לבחינות מעודדת למידה על ידי שינון של סיכומים מוכתבים ומגבילה את החשיבה היצירתית. מערכת החינוך שולחת לשוק העבודה צבא של משננים שלמדו בעיקר למלא הוראות ולא לחשוב מחוץ לקופסה.⁵⁴

"הלמידה מאוד ממוקדת רק לפי הנושא שנקבע ואין שום סטייה, אפילו לא בשביל לענות לשאלה. המורה תמיד עונה 'אין זמן' או 'אנחנו חורגים מהחומר, זה לא לבגרות'."⁵⁵

בשנת 2012 פורסם בבלוג "חמורה" שבאתר saloona מכתב התפטרות של מורה בעילום שם, שהחליטה לנטוש את מקצוע ההורה לתמיד. להלן קטעים נבחרים ממנו:

"אני כותבת מכתב זה על מנת להודיע לכם שהחלטתי להפסיק את עבודתי בבית הספר. הגעתי למסקנה שבית הספר אינו מתאים לי, כשם שאני לא מתאימה לבית הספר. [...] תוכניות הלימודים המונחות עלינו מלמעלה גורמות למרדף בלתי פוסק אחר הזמן. מבחנים, מיצבים, בגרויות, כל אלו הופכים להיות המטרה העליונה - באין דבר קונקרטי אחר לשאת אליו את העיניים."⁵⁶

מורה כותבת בבלוג: "בארבעה חודשים (מינוס חגים) דחתי לתוך מוחותיהם המטושטשים כל כך הרבה 'חומר' שפיטום אוזים מחוויר לעומתו. קחו עשרים תלמידים. אחד מצייר מדהים. אחד מצלם תמונות מזוויות מפתיעות. שני רוצה להיות סמוראי, אחת חולמת להיות שחקנית. אחר מנגן מהראש כל שיר שתגידו. אחרת יודעת לספר סיפורים משוגעים. שימו אותם בכיתה אפורה שעל קירותיה פלקטים מתקלפים משנה שעברה. הושיבו אותם במשך 15 שעות כל שבוע ותגידו להם שעכשיו כל מה שעושים זה ללמוד חומר לבגרות. מהר מאוד תיצרו בית גידול מצוין לתסכול ומתח - החומרים המשובחים מהם בנויה מערכת החינוך."⁵⁷

תלמידת י"א: "מבחני בגרות לא עושים אותך בוגר יותר או חכם יותר. כולנו נסיים ללמוד בעוד שנה וכמה חודשים, וגם אז לא באמת נדע כלום כי אף אחד לא לימד אותנו את הדברים החשובים. לא מלמדים אותך איך להחליף מצעים או איך לשטוף את הרצפה, לא מלמדים אותך איך לחדש דרכון, להוציא ויזה, לכתוב קורות חיים או מה להגיד בריאיון עבודה. [...] אחרי יותר מדי זמן במערכת החינוך, כולנו רק מתים לעוף משם. אנחנו שונאים לקום מוקדם, שונאים חובות ללימודים ושונאים את בית הספר. אנחנו ממשיכים לבוא לשם לא בגלל ההבנה העמוקה שזה הדבר הנכון לעשות והדרך ההכרחית להמשך חיינו, אלא כי שם החברים שלנו נמצאים. ואחרי סיום הלימודים גם הם לא יהיו."⁵⁸

דברים של מורים לספרות, מתוך כתבה שדנה במשבר לימודי המקצוע:

מורה לספרות: "כשמתמודדים עם מסגרת זמן המחייבת ספרינטים להספק חומר אין זמן ל'נשמה'; 'למורה אין אפשרות לחבב את המקצוע על תלמידים כי הם לומדים רק במרוץ לבחינות הבגרות'. 'כשאני מנסה ללמד ספרות שלא על ידי שינון אני נתקלת בהתנגדות מצד התלמידים לאופן למידה זה מכיוון שהם כבר התרגלו ללמוד כך לבגרות בהיסטוריה, בלשון, באזרחות'.⁵⁹

פרופ' חמוטל בר-יוסף, שהתפטרה מתפקידה כיושבת ראש ועדת המקצוע בספרות: "המורה הפך ממנהיג למשרת, לעבד, לשורד. הלחץ של מנהלי בתי הספר על המורים להשיג ממוצע גבוה בבחינות הבגרות, שאינן מודדות ידע אמיתי אלא שינון של תקצירים והכתבות, מחבל בשלוש שנים של הוראה שיכלה להיות יותר טובה. הוא מעליב את המורה, כובל את ידיו, מנמיך את קומתו."⁶⁰

המירוץ אחר הבגרות הפך את הציון הפוטנציאלי לשיקול מרכזי של התלמידים בבחירות מקצועות לימוד ובכך יצר חוסר איזון בתהליך הלימוד וההכשרה שלהם.⁶¹

השתלטות התפישה התפוקתית-החד ממדית על מערכת החינוך פוגעת במיוחד בתלמידים מוכשרים ויצירתיים, שהצלחה בבחינות מדידות אינה הצד החזק שלהם (למשל, כאלה המתקשים לתפקד תחת לחץ זמנים או כאלה המתקשים לזכור). אצל התלמידים החלשים הדימוי העצמי נפגע.⁶²

תלמידת כיתה י"א: "התיכון מדכא בני אדם, הוא מדכא את היצירתיות, מדכא את השמחה והוא גורם לי להרגיש כמו בורג קטן במערכת. אני חושבת שגם מורים מרגישים כך, לא רק תלמידים. הוא גורם להתמקד במטרה אחת, הבגרויות. הוא מלמד אותך לענות על מבחנים לפי מה שהבוזח שלך ירצה לקרוא. הוא לוקח ממך את החירות ואת חופש המחשבה."⁶³

במקרים רבים מעידים תלמידים על תופעות של לחץ, חרדה ואף דיכאון מהבחינות.

כדי להשיג מקסימום זכאים לבגרות החלו בתי-הספר ומשרד החינוך גם לעגל פינות.⁶⁴ למשל, על ידי אינפלציה בציוני המגן, הורדת רמת הבחינות ומתן אפשרות לתלמידים לגשת לאותה בחינה מספר פעמים, כאשר הציון הקובע הוא הטוב מבין הציונים שהושגו בכל המועדים. למעשה, נוצר מכבש אדיר מצד הרשויות המקומיות על המנהלים להביא לכך שכל התלמידים בתיכונים יהיו זכאים לבגרות. פסיכוזת הציונים הולידה את שיטת המיקוד, שגרמה לפיחות בהיקף החומר הנלמד וללמידה לא קוהרנטית של מקטעי תוכן.⁶⁵

מורה בתיכון: "התלמידים 'למדו' שהמערכת הולכת לקראתם בכל דבר. ולכן הם לא כל כך צריכים להשתדל. למשל אם פעם היה מועד א' וב' למבחן, היום המורים נדרשים להכין מבחן מיוחד לכל תלמיד שלא בא לו לקום בבוקר. אם בעבר היה מבחן מתכונת אחד, היום יש למקצועות החובה לא פחות מארבע מתכונות. למעשה, התלמיד יכול שלא לבוא לבית הספר כל השנה, ולקבל בסוף הטבות והקלות כדי שיבחן ויעבור."

מורה בחטיבת ביניים: "המערכת הזאת נבנתה על מנת לעזור לתלמידים חלשים, אבל היום היא עוזרת גם לסתם עצלנים."

המירוץ אחר הציון גרם גם לעלייה בשיעור הרמאויות. על היקף התופעה אפשר ללמוד בעקיפין מהשיעור העולה של פסילות מבחנים על ידי משרד החינוך.⁶⁶

הבורות החדשה

המשקל החברתי הגדל שניתן ללימודים כמו גם התפתחות אתוס התחרותיות וההישגיות היו אמורים לכאורה להצמיח את הדור המשכיל ביותר. בפועל חלה נסיגה מדאיגה בידע של הצעירים בתחומי השכלה רבים ובעיקר בשלושה תחומים, שהיוו עד היום את תשתית הידע והאוריינות: היסטוריה, אנגלית ומתמטיקה.

מה שהיה היה - לא מכירים את ההיסטוריה

דומה שמאז ומעולם צעירים לא התעניינו בהיסטוריה ולא אהבו במיוחד ללמוד את העבר. הסיבות ברורות: ראשית, אדם צעיר מביט בעיקר קדימה, משום שטרם הגיע לנקודה שבה הוא מתבונן

צעירים בישראל
אורטל רחמים

על עצמו מפרספקטיבה של זמן. לכן הוא גם לא מתעניין בפרספקטיבה ההיסטורית החברתית. שנית, במשך שנים נכתבו רוב ספרי ההיסטוריה, ובעיקר אלה שנועדו ללימוד בבתי הספר, באופן משעמם. הם עסקו בעיקר בהסכמים פוליטיים, קונפליקטים ומלחמות, ולא נגעו בדברים מלאי לחלוחית, שמעניינים אנשים בכלל וצעירים בפרט, כגון תרבות מגורים, אופנה, בידור, אוכל ועוד. משום מה לא נהוגה הייתה גישה מערכתית, שבונה לתלמידים את הסיפור

ההיסטורי כרצף כרונולוגי. התלמידים למדו אוסף אקלקטי של אירועים, שהסיבות לבחירתם לא היו ברורות די הצורך.

זאת ועוד, ההגש בלימודי ההיסטוריה בארץ היה תמיד על היהדות והציונות, ותלמידים קיבלו מעט מידע ופרשנות על תהליכים כלל עולמיים. גם שפת ספרי הלימוד היתה יבשה וללא ליווי של אמצעי המחשה, כמו תמונות וסרטים. לזה אפשר להוסיף שתלמידים לא אהבו את לימודי ההיסטוריה גם כי זה דרש שינון וצעירים לא אוהבים לשנון.

מבחינה זאת לא הרבה השתנה עד היום. אבל על הבעיות האלה, שהיקשו על דורות קודמים להתחבר ללימודי ההיסטוריה, נוספו בשנים האחרונות קשיים חדשים, שהחלישו אצל ה-Y ניקים את הסקרנות ללמוד על העבר:

אין צורך לזכור

אם בעבר המידע ההיסטורי היה מצוי כמעט אך ורק בספרים, בימינו התקשורת (בעיקר האינטרנטית) מלאה וגדושה במידע כזה. כאשר ניתן "לגגל" לכל מידע היסטורי בסיסי, המוטיבציה לשנון סיפורים מהעבר פוחתת.

עייפנו מסיפורים

בעידן התפוצצות המידע אנשים נחשפים מדי יום לאינספור סיפורים אנושיים. הדבר יוצר עייפות מצטברת. גם האוריינטציה החדשותית משחקת כאן תפקיד. אנשים נותנים עדיפות לסיפורים "חמים" עם הקשר מידי לחייהם, על פני אפיוזות מהעבר הרחוק.

ההיסטוריה פחות קדושה

בעידן הציוני התמים והטוטאלי לימודי ההיסטוריה נתפסו כטקסטים כמעט קדושים. עבור דור ה-Y המציאות הישראלית כבר איננה נתפסת באופן מטאפיזי והיחס להיסטוריה מושפע בהתאם. רובם תופסים את העבר כסיפור יבש, שהיה ונגמר, ולכן טבעי שזה פחות מרגש אותם.

ידע היסטורי כבר אינו סמל סטטוס

ההיסטוריה פחות מסקרת את הצעירים גם בשל השחיקה המתמשכת בתדמית האדם המשכיל. בדורות קודמים השכלה רחבה (שהיסטוריה במרכזה) נחשבה להון אנושי חשוב. היום הולכת ומשתרשת התפיסה שהמפתח להצלחה בחיים טמון יותר בנכסים חומריים ובידע נקודתי-מקצועי.

הארכיון האישי מתחרה עם הארכיון הציבורי

הסיפור ההיסטורי המדעי הושתת בעבר בעיקר על מצאי המסמכים שהשתמרו בארכיונים הציבוריים, שכללו בעיקר פרוטוקולים של ישיבות, תכתובות ופרסומים רשמיים, כתבות ומאמרי עיתונות ומעט תמונות בשחור לבן. פה ושם שרדו גם יומנים ומכתבים פרטיים, אף שמספרם זניח, כי בעבר אנשים לא הרבו לכתוב, בפרט לא על עצמם. בעידן שבו כמעט כל אדם מחזיק ארכיון אישי של אלפי מיילים, תמונות דיגיטליות וקטעי וידאו ההיסטוריה הציבורית נראית חיוורת יותר.

לומדים בשביל לקבל ציון ולא כדי לדעת

כיוון שבחינות הבגרות הפכו למדרד להצלחה הבית-ספרית, נוצרה תפיסה פונקציונאלית של התוכן ההיסטורי. העבר נתפס כחומר שפשוט צריך לזכור עד לבחינה ולא כסיפור דרמטי מעניין בעל הקשרים מוסריים, לאומיים, ספרותיים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים. מטרת הלימוד נעשתה יותר שינון חומר כדי להשיג ציון מקסימלי ופחות הנאה והעשרה אינטלקטואלית.

ד"ר גדי ראונר, מכשיר מורים להיסטוריה: "המצב הבסיסי הוא שעקב מחסור בשעות והמונופול של בחינת הבגרות שנועדה לברוק את מידת הזיכרון של התלמידים, המורים מלמדים היסטוריה כדי שהתלמידים יעברו את הבחינה, ולשם כך עושים שימוש בכל מיני 'תומכי זיכרון', שבינם לבין היסטוריה אין ולא כלום. במילים אחרות, היעד הוא לעבור את הבחינה ולא ללמוד היסטוריה בכיתה. מה שלא נכלל בבחינה, לא נלמד ומה שנלמד לקראת הבחינה, נשכח עד מהרה כי זה לא ידע מובן, מקושר ומשמעותי לתלמיד."⁶⁷

ד"ר מוטי שלם, מנכ"ל 'עלמא' - בית לתרבות עברית: "את הידע על השואה ואת החוויה מעצבת הזהות הנובעת מלימוד הנושא, מקבלים בני הנוער בישראל לא ממסגרת הלימודים שעליה נבחנו בבגרות בהיסטוריה אלא ממפגשים עם ניצולי שואה, מביקורים ביד ושם ובמכוני שואה אחרים, מההכנה למסע לפולין, מהמסע עצמו ומהעיבוד שלו אחרי החזרה ארצה. על אלה לא נבחנו בבחינת הבגרות. לימוד נושא השואה הוא הדוגמה המובהקת ללימוד חווייתי ומעמיק, מעצב זהות, המשוחרר מכבלי הרגולציה ומן הבחינות האנכרוניסטיות שיש עדיין מי שמתעקש להיאחז בהן."⁶⁸

התוצאה של כל הגורמים הללו היא שה-Y ניקים חסרים ידע היסטורי ברמה הבסיסית ביותר ומגיעים ללימודים האקדמיים עם פערים גדולים.

בסקר שנערך ב-2007 עבור איגוד המרכזים להעמקת החינוך היהודי עלה כי יותר ממחצית (52 אחוזים) מבוגרי מערכת החינוך בארץ בני 18-25 אינם יודעים מהו סמלה של מדינת ישראל. רק 48 אחוזים מהנשאלים ידעו לומר כי הסמל מורכב ממנורה וענפי זית. עוד עלה מהסקר, כי כשלושה רבעים (74.6 אחוזים) מהצעירים אינם יודעים מה אירע בכ"ט בנובמבר (היום שבו התקבלה באו"ם ההחלטה על הקמת מדינת ישראל). רבע מהצעירים לא ידעו לציין באיזה מבין ארבעה חודשים עבריים שהוצגו בפניהם חוגגים את יום העצמאות (התשובה: אייר).

ד"ר צבי צמרת, יו"ר המזכירות הפדגוגית של משרד החינוך בראיון פרישה ל-nrg: "התלמידים של היום נולדו פחות או יותר עם הסכמי אוסלו או רצח רבין. מבחינתם, כל מה שקרה לפני זה שייך להורים או לסבים שלהם. [...] כשרנים בקווי 67', כדאי לבחון כמה תלמידים יודעים מה זה. [...] יש נושאים כמו העלייה מאתיופיה או המאבק המופלא של אסירי ציון לפתיחת מסך הברזל, שעבור רוב התלמידים הם חור שחור. [...] לפני כמה שנים הגעתי להייד פארק בלונדון. עמד שם פלסטיני עם שבע מפות. מפות החלוקה של 36' ושל 47', המפה של 49', של 56', של 67' וכו'. המפות הראו בצורה מאוד ברורה את מה שהוא כינה 'ההתפשטות הציונית'. מול המפות הללו עמדו צעירים ישראלים, ואף אחד מהם לא ידע להתמורר איתן. להגיד שאת החלטת החלוקה ב-36' ההסדרות הציונית קיבלה והתנועה הערבית דחתה. שאת החלוקה ב-47' אנחנו קיבלנו והם דחו. זה ויכוח שקשור לכל שאלת הלגיטימציה שלנו. איך נצא לעולם הרחב ונסביר את עצמנו, אם הצעירים שלנו לא יודעים להסביר לעצמם?"⁶⁹

ד"ר אריאל פרוינדליך, מורה ומרצה, במכתב לשר החינוך, אפריל 2011: "לפני כמה שנים, במהלך 2007, קיימתי חידון טריוויה בנושאי ידיעת העם הארץ לתלמידים בכיתות ח'-ט', לאחר שלמדו את הנושאים הללו במסגרת של"ח וידיעת הארץ. נוכחתי לדעת, כי התלמידים גילו בורות מדהימה בנושאי ידע כללי. למשל, אחת השאלות בחידון הייתה 'איזה שם נוסף יש למלחמת העצמאות?' מיד קמו תלמידים וענו (בביטחון גמור - יש לציין...) - 'מלחמת לבנון השנייה'..... התרשמתי כי היות ולא ממש ידעו את התשובה - הם צעקו את המחשבה הראשונה שעלתה להם; התקופה הייתה בסך הכל כמה חודשים לאחר מלחמת לבנון השנייה, המלחמה עדיין הייתה בחדשות - לכן הם 'החליטו' שזו התשובה."

ד"ר רוני ריינגולד ממכללת אחווה להכשרת מורים להארץ: "הידע ההיסטורי של הסטודנטים הוא ברמה של טריוויה - כמה מונחים או תאריכים בסיסיים. אני לא מדבר על משהו מעמיק אלא על דברים בסיסיים: כמעט אף אחד לא שמע על אירועי ואדי סאליב, מעטים הכירו את 'הפנתרים השחורים'. על משפט אייכמן הם ידעו משהו, רק אם הנושא הופיע במקרה בבחינת הבגרות."⁷⁰

אנגלית קשה שפה

ככל שהתקשורת נגישה ליותר אנשים, כך מתרחב המכנה המשותף הלשוני ביניהם, והשפות המקומיות נחלשות ובסוף נכחדות. רשת האינטרנט מאיצה את התהליך הזה לאין שיעור, ומאחדת את הגולשים סביב השפות השכיחות (מנדרינית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, ספרדית, סוואהילי). בלשנים מכנים את התהליך הזה "המהפכה הרביעית של השפה". המהפכה הראשונה הייתה היווצרותה של שפה מדוברת, השנייה הייתה המצאת הכתב, השלישית הייתה המצאת הדפוס, והמהפכה הרביעית היא המצאת הטכנולוגיה הדיגיטלית.

בכל מדינות אירופה הצעירים מדברים וכותבים אנגלית טוב יותר (בממוצע) מהוריהם.⁷¹ הגורם המשמעותי ביותר להבדל זה הוא כמובן החשיפה האינטנסיבית שלהם לרשת האינטרנט. גם המודעות לחשיבות של ידיעת השפה האנגלית עלתה, והחלו ללמד אותה בגילים צעירים יותר. על זה אפשר להוסיף את הניידות הגבוהה יותר של הצעירים בהשוואה להוריהם, בשל מהפכת הטיסות והתיירות. הדבר נכון שבעתים לגבי הצעירים הישראלים, בשל העובדה ששיעור הנוסעים השנתי לחו"ל בארץ (מכלל האוכלוסייה) הוא ככל הנראה הגבוה בעולם.⁷²

דור ה-Y הישראלי דובר אנגלית טוב יותר מהוריו משלוש סיבות נוספות: ראשית, הם נחשפו יותר מכל דור שקדם להם לתוכניות טלוויזיה, ובארץ, בניגוד למדינות רבות באירופה, לא נהוג לדכב סרטים (לכן אפשר להאזין לדוברים באנגלית). שנית, הם נחשפו כבר מילדות ל"אינגלוז" השפה העברית. האנגלית נוכחת בחיי היומיום בכל פינה: בשמות בתי עסק וחברות מסחריות, בשמות מוצרים, בפרסומות ועוד. אפילו שמות הילדים מתכתבים היום יותר עם השפה האנגלית.

עם זאת, כיוון שרמת לימודי האנגלית בבתי-הספר נמוכה,⁷³ כיוון שדור ה-Y אינו מרבה לקרוא טקסטים ארוכים וכיוון שקיימים מנועי תרגום ברשת (אמנם בסיסיים, אך הם הולכים ומשתפרים עם הזמן) - רמת השליטה של הצעירים בקריאה ובכתיבת אנגלית מוגבלת.⁷⁴ התוצאה עגומה: אם קריאת מאמרים וספרים בעברית מטילה על ה-Y ניקים אימה, קריאת מאמרים וספרים באנגלית נתפסת כצליחת ים סוף.⁷⁵

הירידה ברמת הקריאה באנגלית נובעת גם מההקלות הפורמאליות והבלתי פורמאליות שמעניקים המוסדות לסטודנטים, הן ברף הקבלה והן ברמת הדרישות במהלך התואר. סטודנטים רבים מצליחים היום לסיים תואר אקדמי בלי שקראו שורה באנגלית.⁷⁶

למעשה, אחד הקריטריונים שלפיהם מדרגים הסטודנטים את רמת הקושי של קורס כאשר הם שוקלים אם לבחור בו, הוא חובות הקריאה באנגלית. כשהן רבות, הרייטינג של הקורס צונח (בעיקר במדעי הרוח והחברה). כיוון שהמרצים מודעים לשיקול הזה, וכיוון שהם חוששים לתדמיתם, רבים משלבים פחות ופחות פריטים באנגלית ברשימת הקריאה.⁷⁷

כאשר אין הקלות, רבים מהסטודנטים פשוט רוכשים תרגומים או לחילופין מוותרים מראש על מטלות הקריאה - מתוך הימור ששאלות עליהן לא תופענה בבחינה, או מתוך הכרה מחושבת שיאבדו חלק מהציון.⁷⁸

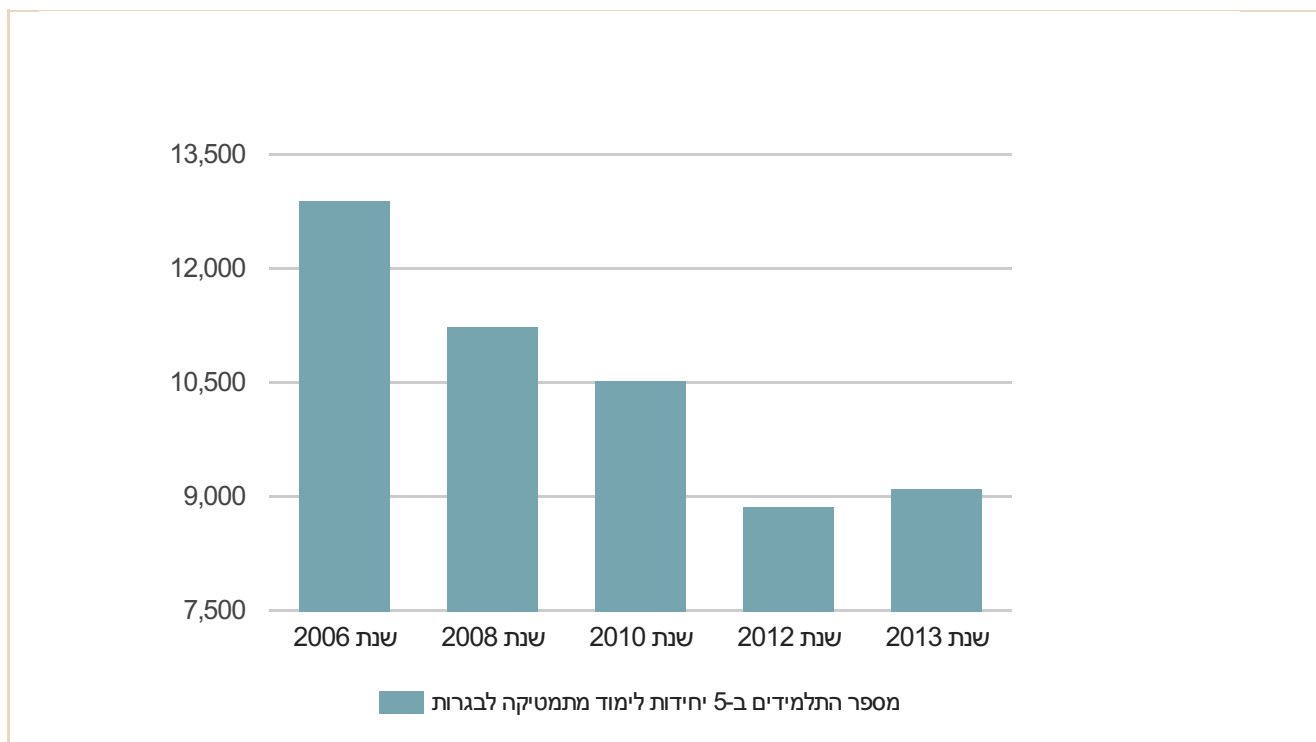
התופעה הזו מורידה את הרמה הכללית של התואר, הן משום שהבוגרים יוצאים עם חוסר מיומנות מספקת באנגלית (כישור בסיסי בעולם התעסוקה), והן משום שהנגישות לחומר מדעי ולימודי איכותי יורדת (רוב הפרסומים המדעיים הם באנגלית).

מתה-מתטיקה

בשנים האחרונות הולכות ומתרבות האזהרות של בכירים בצבא, בתעשייה ובאקדמיה על ירידה דרמטית ברמת הידע המתמטי של מחזורי הצעירים.⁷⁹ הנתונים הסטטיסטיים מספקים הסבר לתופעה ומצביעים על משבר: שיעור נמוך וצונח של הניגשים לבחינות הבגרות המורחבות;⁸⁰ נסיגה בידע המתמטי של כלל התלמידים ושל אלה שבוחרים במקצוע המורחב;⁸¹ ירידה בידע ובביקוש ללימודי הכימיה והפיזיקה בתיכון;⁸² ביקוש יורד ללימודי מתמטיקה ומדעים מדויקים באוניברסיטאות.⁸³

כך נוצר מצב מוזר שבו שיעור גבוה של בוגרי תיכון חייב לעבור קורס פסיכומטרי לא רק בשביל לרענן את ידיעותיו ולשפר את סיכוייו להתקבל לחוגים נחשקים, אלא במקרים רבים פשוט כדי להשלים ידע בסיסי במתמטיקה שלא קיבל בתיכון.

צניחה במספר לומדי 5 יחידות מתמטיקה לבגרות

מקור: אמסטרדםסקי, שאול. 16.9.2015. מנכ"ל הקרן שמאחורי התוכנית לחיזוק לימודי המתמטיקה: "הילדים שלכם צריכים ללמוד להיכשל". כלכליסט.

מדוע זה קרה? אפשר להעלות מספר סיבות:

ירידה ברמת המורים למתמטיקה

מעטים, אם בכלל, מבוגרי התיכונים שלמדו מתמטיקה ומדעים כמקצועות מורחבים בוחרים להיות מורים למתמטיקה. זאת ועוד, מבין הסטודנטים שבחרים להיות מורים למתמטיקה, רבים עושים את הכשרתם במכללות למורים ולא באוניברסיטאות – שבהן רמת לימודי המתמטיקה גבוהה יותר. למעלה מזה, המחסור במורים למתמטיקה הביא למצב שבכתי ספר יסודיים ובתיכונים חלק ניכר מהמורים חסרי הכשרה מתאימה להוראת המקצוע.⁸⁴

באוקטובר 2011 שלח ראש האיגוד הישראלי למתמטיקה, פרופ' אליעזר רואן, מכתב לשר החינוך, גדעון סער. כותרת המכתב מדברת בעד עצמה: "משבר המורים למתמטיקה בחטיבה העליונה". על המכתב היו גם חתומים ראשי החוגים למתמטיקה של שבע אוניברסיטאות המחקר ושמונה פרופסורים נוספים למתמטיקה, פיסיקה ומדעי המחשב. במכתב הם התלוננו על הרמה הנמוכה של התלמידים המגיעים לאקדמיה בחוגים למתמטיקה, מדעים והנדסה, והם תולים את האשמה בידע המקצועי (לפי הגדרתם "המחריד") של המורים למתמטיקה. להלן קטעים מהמכתב:

"הידע המקצועי של המורים למתמטיקה הוא מחריד. חברי סגל בכל האוניברסיטאות מתלוננים שהתלמידים הנכנסים ללימודי מתמטיקה, מדעים והנדסה מוכנים פחות מבעבר. הדבר משתלב במגמה המדאיגה של מחסור מחריף והולך במורים מתאימים למתמטיקה."

במכתב גם יש מענה לטענה של משרד החינוך, שאין ירידה ברמת הלימודים, אלא ירידה באיכות הפונים ללימודי

מתמטיקה, שכן הטובים יותר פונים למקצועות המכניסים (כמו כלכלה, משפטים ומנהל עסקים). התשובה לכך היא שעל המכתב חתומים גם 5 ראשי בתי ספר למדעי המחשב. גם הם מתלוננים על ירידה ברמת הסטודנטים המגיעים ללמוד אצלם.⁸⁵

לא רק שרמת הפונים להוראת המתמטיקה ירדה, אלא שקיים מחסור גם בהם. הדבר מביא את בתי הספר לכש מהמורים ללא הכשרה במתמטיקה ללמד בכיתה.

בישראל אצל כ-16% מהמורים למתמטיקה בחטיבת הביניים ואצל כ-17% מהמורים למתמטיקה בתיכון אין התאמה בין ההכשרה לבין המקצוע שהם מלמדים. בבתי ספר יסודיים כ-60% מהמורים למתמטיקה חסרי הכשרה להוראת המקצוע.⁸⁶ כיוון שבבתי הספר היסודיים נרכש הבסיס של המקצוע, וכיוון שהמתמטיקה היא תחום הידורכי, בסיס רעוע מקשה על המשך תקין של הלמידה של המקצוע.

והאם המצב משתפר בחינוך העל יסודי? מסתבר שלא ממש. נכון ל-2009, רוב המורים למקצועות המדעיים והטכנולוגיים (58.5%) היו בעלי תואר ראשון במקצוע אחר.⁸⁷

מבדיקה שערכה ב-2013 הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, עולה כי מתמטיקה היא התחום היחיד בין מקצועות ההוראה, שבו נמצאו הוכחות ברורות לקשר בין השכלת המורה לבין הישגי התלמידים. הציונים במתמטיקה של תלמידים, שלמדו אצל מורה בעל תואר אקדמי, גבוהים מהציונים של תלמידים, שלא למדו עם מורה כזה.⁸⁸

מחשב במקום לוח הכפל

מרגע שנכנס מחשב הכיס ואחר כך גם המחשב האישי לעולם היומיומי של התלמידים, הוא הפך את החישובים לפעולות מכאניות, והשתרשה תפיסה שהתהליך החישובי מיותר. ממידע שנחשב להכרחי לחיים, הפך ה"חשבון" לידע דיסציפלינרי. עד כדי כך הוזלה האוריינות המתמטית, שאפשר היום למצוא לא מעט תלמידים בחטיבת הביניים שלא יודעים את לוח הכפל.

למה להתאמץ?

מאחר שבתי הספר נמדדים רק על עצם הוכחות לבגרות ולא על רמת הבחינות, הם מעודדים את המתקשים לרדת מרמה מורחבת לרמה נמוכה יותר (כי שם קל יותר לקבל ציון עובר).⁸⁹

יתר על כן, ה-Y ניקים חונכו לחשוב שהם מצטיינים בכול. זו הסיבה שכאשר הם נתקלים בחוסר הצלחה או בכישלון במתמטיקה (וזה שכיח), הם בורחים מהתמודדות ("אני ומתמטיקה לא הולכים יחד") במקום לשנס מותניים, לעבוד קשה, לתרגל ולהשתפר.

ד"ר אריאל פרוינדליך, מורה ומרצה, במכתב לשר החינוך: "לפני זמן מה, בחטיבת הביניים בה לימדתי, נתבקשתי להשגיח על מבחן מפמ"ר במדעים - בכיתות ח', אשר נועד לשקף את הידע וההבנה של התלמידים במדעים (ומטרתו, הכנת התלמידים למבחני טימ"ס ו-פיז"ה). מתוך סקרנות העפתי מבט במבחן ושמתתי לראות כי, במבחן היו משובצות שאלות הבנה: למשל, הבנת גרף המתאר שני משתנים, הבנת עקרון מדעי המובע בטקסט מצורף, ועוד. להפתעתי, התלמידים גילו קושי רב בהתמודדות עם המבחן: חלק קמו ממקומותיהם ממש עם קבלת המבחן והגישו את הטופס ריק לגמרי - ללא כל ניסיון ממשי לפתרו; חלק ישבו ובהו כשפניהם מביעות מצוקה, ורק מעטים (כך התרשמתי) ניסו באמת לפתור את שאלות המבחן, אף כי גם הם (כך התרשמתי משיחה עימם ומעיון בתשובות הבחינה שלהם) עשו זאת בצורה לא שכלתנית, ולא שיטתית. חלק גדול מהתלמידים, כך התרשמתי, לא היו מוכנים להשקיע שום מאמץ אפילו בניסיון להתמודד עם שאלות הבחינה: משראו שהתשובה אינה "קופצת" להם מול עיניהם - פשוט ויתרו על השאלה, או שפשוט ניחשו את התשובה (המבחן היה רב-ברירת)."⁹⁰

הציון בבחינה מדויק ולא ניתן לעגל פינות

כיוון שבמתמטיקה יש תשובה נכונה אחת, אי אפשר לעשות "הנחות" במבחן, והדבר מרחיק את הצעירים, שהתרגלו

להצליח גם בלי ללמוד (בניגוד למקצועות "הרכים", כדי להצליח במתמטיקה צריך לעבוד קשה).

חסרי משמעת

אחד המפתחות לפתרון בעיות מתמטיות הוא הרגלי עבודה מסודרים ונקיים. לכן, לדור שלא גדל על משמעת יש קושי להצליח במתמטיקה. הקושי גם יוצר רתיעה. זאת ועוד, לדור הדיגיטלי, שנפטר מהנייר והעיפרון, חסר תרגול של שלבי הפתרון, שהוא מפתח חשוב בהבנת הלוגיקה של החישוב (מורה למתמטיקה ידוע נהג לומר: "ציור נכון חצי פתרון").

פוסט ויראלי, שרץ ברשת (ללא שם מחבר):

"איך לימדו מתמטיקה בשנות ה-50:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 לירות. עלות יצור אותה עגלה הוא 4/5 ממחיר המכירה. מהו הרווח?'

איך לימדו מתמטיקה בשנות ה-70:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 לירות. עלות יצור אותה עגלה הוא 80% ממחיר המכירה. מהו הרווח?'

איך לימדו מתמטיקה בשנות ה-80:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 שקלים. עלות יצור אותה עגלה הוא 80 שקלים. מהו הרווח?'

איך לימדו מתמטיקה בשנות ה-90:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 ₪. עלות יצור אותה עגלה הוא 80 ₪. מהו הרווח? בחר את התשובה הנכונה:

() 20 ₪ () 40 ₪ () 60 ₪ () 80 ₪ () 100 ₪

איך לימדו מתמטיקה בשנת 2000:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 ₪. עלות יצור אותה עגלה הוא 80 ₪. הרווח הוא של כ-20 ₪ זה נכון? נכון () לא נכון ()

איך מלמדים מתמטיקה בשנת 2013:

'חקלאי מוכר עגלת תפוזים ב-100 ₪. עלות יצור אותה עגלה הוא 80 ₪. אם אתה יודע לקרוא תסמן X ליד המספר 20, שהוא הרווח.....
() 20 ₪ () 40 ₪ () 60 ₪ () 80 ₪ () 100 ₪"

תוכניות לימוד פגומות

דווקא במדינת "סטארט-אפ" כמו ישראל, היה מצופה שבתי ספר ישלבו לומדות מתקדמות בהוראת המתמטיקה והמדעים האחרים. בפועל זה כמעט לא קרה. על פי דו"ח מבקר המדינה משנת 2014, תוכנית הלימודים במתמטיקה לחטיבה העליונה לא עודכנה כבר 20 שנה! אפילו תוכניות מיוחדות שפותחו באוניברסיטאות עבור בני נוער מצטיינים לא התקבלו בזרועות פתוחות על ידי משרד החינוך.

כיוון שלימודי המתמטיקה לא רק מקנים ידע בסיסי הנחוץ לאדם משכיל, אלא גם מטפחים חשיבה לוגית מסודרת, הפשטה, כתיבה מאורגנת, נקייה ועקבית, ובעיקר משמעת עבודה - המשבר בתחום הזה הוא הרסני. הוא גם פוגע במדע, במקצועות ההנדסה, בתעשייה ובביטחון.⁹¹ אף שרבים כבר מבינים את גודל הצרה, עדיין אין פתרונות באופק.⁹²

מי רוצה להיות מורה?

צעירים בישראל
תמר אלמוג

המחקר המדעי מוכיח שאיכות המורים מהווה גורם מכריע לרמת ההתפתחות של החברה כולה.⁹³ ישראל הפכה לחברה מצליחה כבר בתקופת היישוב, בין היתר כיוון שהיא הצליחה למסד מערכת השכלה מודרנית, המבוססת על מורים איכותיים וחדורי תחושת שליחות. זה נבע ממספר סיבות:

- האתוס היהודי העמיד במרכז את עולם הדעת, והקנה מעמד חברתי גבוה לחכמים וללומדים.
- אתוס החילון הציוני יצר פתיחות למדע, לאמנות ולשיטות פדגוגיות מתקדמות, ובעיקר לערכים של פתיחות וביקורת (שעומדים בבסיס המדע).
- הציונות הייתה מהפכה לאומית מודרנית שחתרה לברוא עולם חדש ומתקדם, ובדומה למהפכות לאומיות אחרות, היא שמה דגש על החינוך.

- התפיסה הסוציאליסטית, שהיתה דומיננטית בארץ במשך שנים רבות, שמה דגש על סולידאריות וסגירת פערים. התוצאה הייתה שהושקעו משאבים רבים בתחום ההשכלה העממית, ונוצר אתוס של שליחות חלוצית בהוראה.⁹⁴ מקצוע ההוראה נחשב בתקופת היישוב וראשית המדינה למקצוע יוקרתי ובעל ייעוד, ומורים תוגמלו הן במשאבי מוניטין והן במשאבים חומריים.⁹⁵ מערכות החינוך כללו אז דמויות מופת רבות של מחנכים ומחנכות בשיעור קומה אינטלקטואלי ופדגוגי.⁹⁶ החינוך גם היה בעל אופי הוליסטי יותר. הוא נעשה לא רק בבתי הספר, אלא גם בתנועות נוער, ברשויות המקומיות, בצבא ועוד.

עם השנים התהוו דגשים אחרים, פונקציונאליים יותר, והחינוך בישראל החל להיתפס פחות בהקשרים האידיאולוגיים - לאומיים ויותר כמפתח להצלחה אישית וכבסיס לקריירה ולשכר גבוה.⁹⁷ במקביל מקצוע ההוראה התרוקן מגברים ונעשה מזוהה בציבור כמקצוע נשי פחות יוקרה (נכון ל-2013 מהוות הנשים כ-86% מהמורים בחינוך היסודי וכ-73% בחינוך העל יסודי).⁹⁸ הגברים במערכת נותרו בעיקר בהוראת המקצועות הריאליים, בגדנ"ע (של"ח), בחינוך גופני ובתחומי הניהול.

נשים וגברים עובדי הוראה בשירות המדינה

נשים	גברים	
86%	14%	אחוז מסך עובדי ההוראה בשירות המדינה
48%	36%	עבודה במשרד חלקית
12%	3%	מקבלי השלמת לשכר מינימום
23%	3%	שכר נמוך מהשכר הממוצע

מקור: חסון, יעל ודגן-בוזגלו, נוגה. פברואר 2013. פערי שכר בין נשים וגברים במגזר הציבורי. מרכז אדווה. נתונים: דו"ח מינהל הכנסות המדינה, נכון ל-2011.

אחרי נטישת הגברים את התחום התרחשה נטישה הדרגתית נוספת: המורות הטובות לא הקימו לעצמן יורשות. עד שלהי שנות השבעים משך מקצוע ההוראה נשים רבות מהשכבה המשכילה. כמשפחה הישראלית מהמעמד הבינוני והגבוה הייתה נהוגה באותן שנים מעין חלוקת תפקידים תעסוקתית, שחפפה גם את חלוקת התפקידים במשק הבית. הגבר נחשב למפרנס העיקרי, ולכן פנה למסלול קריירה של צווארון לבן (שחייבה הכשרה ארוכה ושעות עבודה רבות), ואילו האישה פנתה למקצועות הצווארון הוורוד (פקידות, סיעוד, טיפול, הוראה וכדו'), שאפשרו משרות יותר גמישות, חלקיות ולכן גם פחות מתגמלות מבחינת תנאים כלכליים ויוקרה. בהיבט של השוויון המגדרי זו הייתה חלוקה מאוד לא צודקת, שקיבעה את האפליה בין נשים לגברים, אבל בהיבט החינוכי היה לה יתרון מסוים, כיוון שנוצר מצב שבו חלק גדול מהמשפחות המובילות והמשכילות בישראל השתתפו במאמץ החינוכי-הלאומי. רוב המורות והמנהלות מהשכבה הזו שיפרו את רמת ההשכלה שלהן תוך כדי עבודה (רכשו תארים אקדמיים, ועברו השתלמויות במהלך השבתונים), וחלקן גם עשו עם הזמן הסבה מקצועית.

בשנות השמונים החל כרסום במעמד המורים. היו לכך כמה סיבות:

כבר לא אנשי חזון

הציפיות מהמורה השתנו: מאיש חזון וחינוך לפרופסיונל-טכנוקרט. השינוי פגע במוניטין של מקצוע ההוראה וכנגזרת מכך גם בכוח המשיכה שלו.

הטובים לאקדמיה

חלה עלייה בפרסטיז'ה של אנשי אקדמיה - מדענים ומרצים - והתקבע המסר שהטובים יותר בהוראה נקלטים באקדמיה, בעוד שבעבר דוקטורים ואפילו פרופסורים רבים עבדו כמורים בבתי-ספר תיכוניים.

לא רק מורות

הדור השלישי של הצבריות, בנותיהן של המורות הוותיקות מ"אצולת המייפלאור הישראלית", עברו תהליכי פמיניזציה. המגוון והמצאי של מקצועות יוקרתיים ומעניינים גדל, והן נותבו למקצועות "גבריים" יותר ולקריירות מכניסות יותר בתחום המשפטים, התקשורת, הרפואה, המחשבים, הכלכלה ועוד.⁹⁹

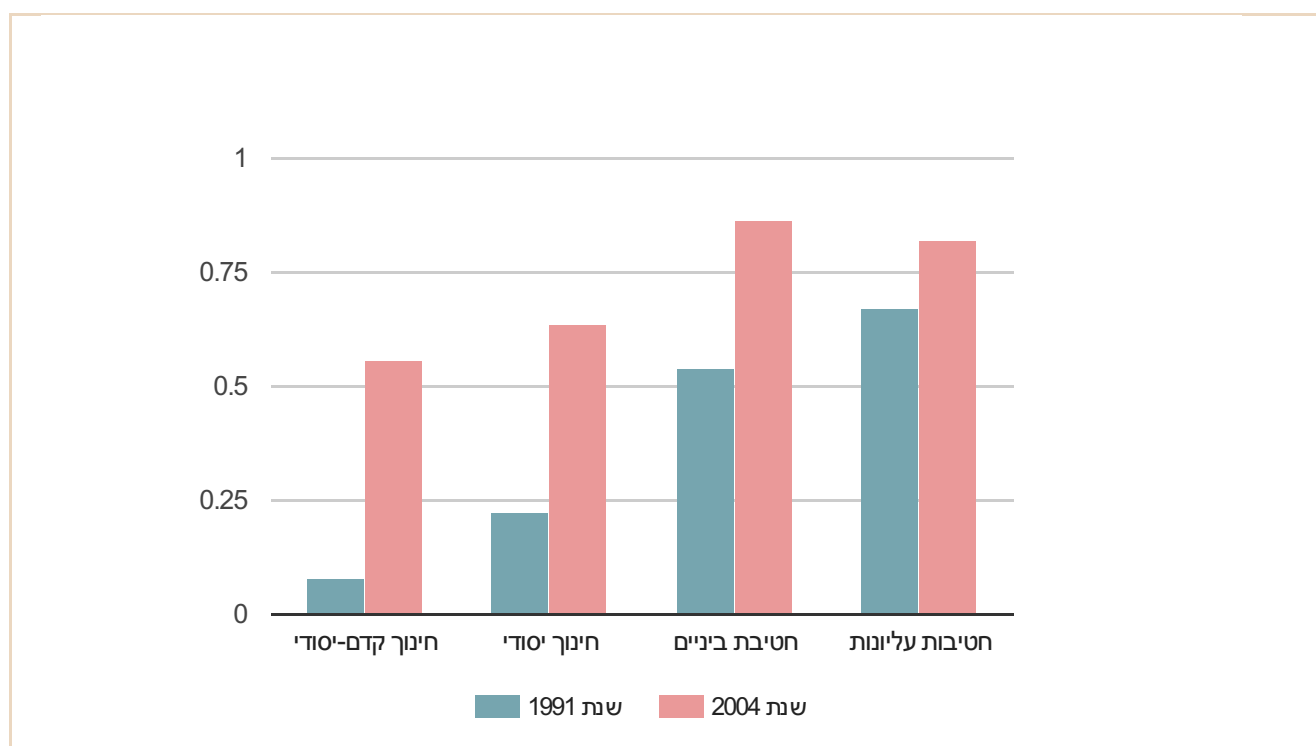
מי שנשאב לוואקום, שנוצר בעקבות הנטישה, היו בעיקר נשים ממעמד הביניים החדש, כלומר צעירות מובילות שפילסו דרכן בסולם המקצועי של עולם ההוראה (באמצעות תעודת בגרות, תעודת הוראה ותואר אקדמי). כיוון שהשכלתן הגיעה בשלבים המאוחרים יותר של חייהן, לרבות מהן חסרו מסדי ידע של השכלה כללית הנחוצים למורה איכותית.

התוצאה היתה שדור ה-Y החל את דרכו בחינוך הממלכתי במערכת שרמת המורים בה לא היתה גבוהה כבעבר, והדבר השפיע באופן מכריע על השכלתו ועל תפיסת הלימודים שלו. הדבר יצר גם מתח הולך ומחריף בין המורים

העלייה מברית-המועצות לשעבר בשנות התשעים הגדילה את כמות המורים האיכותיים (בעיקר בתחום המדעים), אבל רבים מהם התקשו להיקלט במערכת לאורך זמן ונטשו בשל הבדלי מנטליות. הם הזדעזעו ממה שראו בכיתות ומצאו את עצמם לא אחת בעימות בלתי פוסק עם התלמידים.

בין השנים 1991 ו-2004 עלה במידה ניכרת שיעור המורים האקדמאים (ראו על מהפיכת המכללות להלן). העלייה הבולטת ביותר הייתה בחינוך היסודי (מ-22.4% ל-63.8%). עם השנים גם יותר ויותר מורים המשיכו בלימודים אקדמיים לתואר שני. ב-2013 כבר כרבע מהמורים בבתי הספר היסודיים וכ-40% מהמורים בבתי הספר העל יסודיים היו בעלי תואר שני ומעלה.¹⁰⁰

שיעור האקדמאים בקרב מורים וגננות לפי שלב חינוך (1991; 2004)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2005. כוחות הוראה במערכת החינוך (1991-2004) - ממצאים נבחרים. לוח 8.29: כוחות הוראה, לפי דרג חינוך ותכונות נבחרות - תשנ"א-תשס"ה.

נתונים: חינוך קדם-יסודי: גננות בחינוך הרשמי; חינוך יסודי: כוחות הוראה בחינוך רשמי ומוכר שאינו רשמי (לא כולל מוסדות פטור); חינוך על-יסודי: כוחות הוראה בחטיבות ביניים ובחטיבות עליונות (כולל כיתות י"ג-י"ד).

האקדמיזציה של מקצוע ההוראה היא ביסודה תהליך מבורך, שכן מטרתה להרים את קרנו של המקצוע ולשפר את השכלתו ואת יכולתו של המורה. בפועל, התהליך שימש כעלה תאנה. המורים אמנם רכשו ידע נרחב יותר, אך הדבר לא משך אנשים איכותיים יותר למקצוע. יתר על כן, באקדמיה ניתן הגש על ידע תיאורטי על חשבון ידע מעשי, והדבר הוביל לקשיים הולכים וגדלים של המורים להתמודד עם המורכבות שפגשו בשטח. שינון "מנטרות" פדגוגיות ופסיכולוגיות מבית היוצר האקדמי לא הכין אותם לבעיות האמיתיות של המקצוע, שרק הלכו והחריפו. הג'יברוש האקדמי (קרי: שימוש מיותר במושגים מדעיים מיופייפים, שמחפים על תוכן חלול) גם יצר סוג של הרתעה, שכן הוא הפיל אימה על המורים החדשים, ונטע בהם את החשש שמא ואולי הם לא עומדים בציפיות הפדגוגיות שמטיל על כתפיהם המדע.

הפיחות הזוחל שחל ברמת המורים¹⁰¹ פגע בדימוי של המקצוע, ופגע עוד יותר במוטיבציה של צעירים מוכשרים

“תרצו להיות מורים כשתהיו גדולים?
צחקו רועם נשמע בחדר. הילדים היו עסוקים מדי בלצחוק מכדי לענות על השאלה. אז ניסינו כיוון אחר: אתם יודעים
כמה מורים מרוויחים? 'לא הרבה', משיבים הילדים. חלקם ציינו כי הם יודעים שהמורים שלהם צריכים לעבוד ביותר
ממשרה אחת כדי להתקיים.”¹⁰³

התהליך ההרסני הזה פגע במיוחד במיוחד בהוראת המקצועות המדעיים והוראת השפות. הנה כי כן, מדו"ח שנערך בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והוגש למשרד החינוך בשנת 2008, עלה כי כמחצית מהמורים המלמדים עברית במערכת החינוך היסודית וכ-44% מאלה המלמדים חשבון, לא הוכשרו כלל ללמד מקצועות אלה. כ-28% מהמורים המלמדים אנגלית קיבלו את הכשרתם במקצוע אחר. גורמים במשרד החינוך אמרו כי הנתונים משקפים “מציאות כואבת, שבה נאלצנו להתפשר במשך שנים רבות על איכות ההוראה במקצועות השונים. ראשי משרד החינוך יודעים כבר הרבה שנים כי אחוז גדול מהמורים בבתי הספר היסודיים מלמדים מקצועות שלא הוכשרו להם”, מסביר גורם במשרד, “אבל אף אחד לא רצה לעודר מהומה, והדיונים בנושא נשארו פנימיים.”¹⁰⁴

ניתן היה לצפות שמהפיכת המחשבים ותקשורת המחשבים תחפה על רמת המורים באמצעות שימוש מושכל בתוכנות ובלומדות. בפועל זה לא קרה בשל קיבעון, היעדר תקציבים וחסמים של מורים ומנהלים בינוניים. הם לא היו מספיק זריזים ובעלי יוזמה לנצל את המחשב לטובת ההוראה, וחיכו שיאכילו אותם בכפית, באמצעות הכשרות מתאימות והשתלמויות.

גם ברמת המנהלים חל פחות זוחל שהשפיע על הקיפאון והקיבעון של המערכת שבה התחנך דור ה-Y. נוצר למעשה פרדוקס, שקיים עד עצם ימינו אלה: מחד, כמות המשאבים שהשקיעה הממשלה בבתי הספר הממלכתיים עלתה, וכך גם המשאבים שהשקיעו הרשויות המקומיות (החינוך כאמור נתפס משנות ה-80 כמפתח חשוב להצלחה של ראש הרשות). מאידך, לא היה מי שידע לנצל זאת באופן מיטבי לטובת הצערת מוסדות החינוך קדימה. חשוב לסייג ולציין, כי במערכת החינוך ישנם לא מעט מורים ומנהלים מוכשרים ומסורים, אבל מדובר במיעוט, ובעיקר בקבוצה שמתקשה להוביל.

מלבד הדימוי הנמוך של המקצוע והאווירה הקשה והשוחקת בתוך בתי הספר, אפשר לציין עוד מספר גורמים, המונעים עד היום מכוחות טובים להשתלב בעולם ההוראה:

רמת השכר

העמותה למצוינות בחינוך, גוף ציבורי ששם לעצמו למטרה לשפר את מערכת החינוך בישראל, ערכה השוואה בין שכר המורים ושכרם של בעלי מקצוע אחרים במגזר הציבורי בישראל. הנתונים נשאבו מהממונה על השכר במשרד האוצר, והתמונה שהצטיירה הייתה עגומה למדי: בשנת 2004 (השנה בה רבים מבני דור ה-Y היו עדיין תלמידים בבית הספר) שכר המורים הממוצע היה פחות ממחצית משכר הרופאים, קצת יותר ממחצית משכר המהנדסים ועשרות אחוזים פחות משכרן של האחיות, משכרם של העובדים הסוציאליים, משכר הפסיכולוגים ומשכר הטכנאים. למעשה, בהשוואה לכל בעלי המקצוע האקדמאים במגזר הציבורי, המורים דורגו תמיד אחרונים, עם שכר חודשי ממוצע של כ-7,000 שקל בלבד. שכר המורים פיגר אפילו אחרי בעלי מקצוע במגזר הציבורי שאינם אקדמאים. כך, למשל, נמצא כי עובדי מינהלה ברשויות המקומיות השתכרו אז בממוצע כמעט פי שניים וחצי ממורה בבית ספר יסודי. עובדי תברואה וסילוק שפכים השתכרו באותה שנה פי שניים ממורים, ואילו עובדי שירותי המינהל הממשלתי השתכרו כמעט פי שלושה.

לפי השוואה שערך הכלכלן דן בן דוד מאוניברסיטת תל אביב ב-2008, שכרו של המורה בישראל נמוך ב--39% מזה של מורה מתחיל במדינות ה-OECD. בחלוף 15 שנות ותק, כאשר המורה נמצא באמצע הקריירה שלו, פער השכר הוא 42%-46%. כלומר, שכרו של מורה בישראל הוא כמעט מחצית משכרו של מורה במדינות

מירב ארלוזורוב, שפרסמה את הנתונים הללו ב"הארץ", העירה על כך: "הפתגם אומר שמה שמשלמים הוא מה שמקבלים, ובמקרה של מקצוע ההוראה בישראל זהו בדיוק המצב. החברה הישראלית בחרה להעמיד את המקצוע בתחית סולם השכר שלה, ובכך הכריעה לדילול איכותי של אוכלוסיית המורים שלה."¹⁰⁵

הבעיה הקבועה של תוספת שכר למורים בישראל היא מספרם הרב, המעמיס על תקציבי המדינה. העובדה שבאופן רשמי מספר שעות העבודה של מורה (הוראה בפועל מול כיתה) גבוה בהרבה ממה שמשלמים לו, מוסיפה עוד קושי. במטרה לשפר את מעמדו הכלכלי של המורה יזם משרד החינוך שתי רפורמות: "אופק חדש" בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים ו"עוז לתמורה" בבתי הספר העל יסודיים. שעות ההוראה עודכנו בהשוואה למקצועות אחרים, וגם המשכורת עלתה. תשומת לב ניתנת גם לפיתוח המקצועי. למרבה הצער, הרפורמות הללו לא שינו באופן משמעותי את מעמדם הכלכלי של המורים ואת תדמית המקצוע.

בעיה אחרת הקשורה למתן תוספת שכר למורים היא היעדר יכולת לתגמל מורה על פי הישגיו או הצטיינותו, דבר שתורם להדרת מועמדים מצטיינים (מרכיבי השכר הם אחידים לכל המורים, ונקבעים על סמך נתונים אובייקטיביים, כמו: וותק, השכלה וכו', אך אינם מורכבים ממצוינות). ועדת דברת, אשר הגישה את המלצותיה לשרת החינוך דאז, לימור לבנת (בשנת 2005), המליצה להעניק סמכויות נרחבות למנהלי בתי הספר, ובהן סמכות להעסיק ולפטר מורים וכן סמכות להעניק תוספות שכר למורים מצטיינים (תגמול דיפרנציאלי). המלצות אלה לא יושמו, בין השאר כתוצאה מהתנגדות ארגוני המורים, ובסופו של דבר נקברו סופית לאחר מינויה של פרופ' יולי תמיר לשרת החינוך בשנת 2006.

מקצוע לא סלקטיבי

הסינון למכללות להוראה וכך גם לחוגים באוניברסיטאות נעשה על בסיס קריטריונים לא מחמירים (בהשוואה לחוגים האחרים). בישראל פעלו, נכון לשנת 2004/5, 58 מוסדות להכשרת עובדי הוראה, שלמדו בהם כ-34 אלף סטודנטים (כאלף סטודנטים נוספים למדו הוראה באותה שנה באוניברסיטאות). זו עליה של פי 3 (!) ביחס למספר פרחי ההוראה¹⁰⁶ בשנת 1989/90. מדובר בכמות השווה לכמעט רבע מסך המורים בישראל (בשנת 2013 לימדו בבתי הספר כ-135 אלף מורים).¹⁰⁷ מספר המוסדות ומספר הסטודנטים הלומדים הצטמצם לאורך השנים, בשל איחוד מוסדות ופעולות יזומות אחרות, אך מספר הסטודנטים הלומדים לקראת היותם מורים וגננות עדיין גדול מאוד.¹⁰⁸

כיוון שאין בשלב הזה מחסור בכוח אדם בהוראה, אין גם צורך בכל כך הרבה סטודנטים להוראה. במקום לקבל מעטים, מצטיינים בלבד, שיזכו להכשרה מעולה, מקבלים היום כמעט כל אחד. סוד גלוי הוא שהמכללות להוראה קולטות את אלה שמתקשים להתקבל לחוגים שונים באוניברסיטאות ובמכללות הרגילות (כולל לחוגים לחינוך), ולא דווקא את אלה שמעוניינים (ומתאימים) להיות מורים. יתרה מזאת, נמצא שככל שנתוניו של הסטודנט בעת הקבלה למכללה גבוהים יותר, כך נטייתו לפנות להוראה בתום לימודיו יורדים.¹⁰⁹

זאת ועוד, מחקר שנערך ב-1994 (שנה שבה רוב בני דור ה-Y היו בגיל בית ספר יסודי או בחטיבת הביניים), גילה כי שככל שהסטודנט במכללה הוא בעל פרופיל איכותי נמוך יותר, כך נוטות המכללות לנתב אותו יותר להוראה בגיל הרך ובבתי הספר היסודיים, וזאת בניגוד גמור לממצאים בעולם, לפיהם ההוראה בגילאים צעירים היא הקריטית ביותר לקביעת יכולותיהם של התלמידים. יוצא איפה שצעירי דור ה-Y קיבלו את המורים הפחות טובים בשנים הקריטיות ביותר להתפתחותם הלימודית.¹¹⁰

עוד הסתבר שהאוכלוסייה החזקה של מרכז הארץ אינה בוחרת בהוראה, והמקצוע נותר אטרקטיבי בעיקר לאוכלוסיות החלשות יותר (בשנת 2004 כמעט מחצית מהסטודנטים במכללות להוראה היו תושבי הפריפריה, לעומת 17% בלבד מהסטודנטים באוניברסיטאות).

ראוי להדגיש כי בעולם התמונה שונה לחלוטין: כך למשל אפשר ללמוד מדו"ח מקינזי כי בדרום קוריאה מתקבלים

למכללות להוראה רק המצטיינים של בוגרי האוניברסיטאות במדינה. בפינלנד מגייסים מורים מהעשירון העליון של האקדמאים. הם מבינים את מה שבישראל מסרבים להבין: הצבת רף הקבלה למכללות להוראה למצטיינים בלבד מביאה לא רק לשיפור מידי באיכות כוח האדם הפונה להוראה, אלא גם לשיפור מידי בתדמית של המקצוע - מקצוע שקשה להתקבל אליו, הוא גם מקצוע שנהפך למיוחס ולנחשק.¹¹¹

כיוון שמקצוע ההוראה בישראל נחשב למקצוע שקל להתקבל אליו, פחות אנשים איכותיים מעוניינים להצטרף לקבוצה שאין זה אתגר להיות חבר בה.

ואם לא די בכך, כמעט לא מפטרים מורים שנכשלו - מה שמחליש את יוקרת המקצוע ומחזק את הדימוי הלא תחרותי ולא הישגי שלו. הדבר גם פוגע בתחושת הגאווה ורמת ההזדהות של המורים הטובים עם משלח ידם.

אפשרויות קידום ותגמול מוגבלות

ראוי להזכיר כי דרגת הפרופסור הייתה במקורה דרגה של הוראה. כיום מורה בבית הספר אינו מכונה עוד פרופסור, ואילו האקדמיה מצידה ממעיטה במדרג ההצטיינות בהוראה בתהליך הקידום ומטפחת בעיקר הצטיינות מחקרית. כיוון שמקצוע ההוראה מושך בעיקר נשים - שהן פחות תחרותיות ותובעניות באופיין מגברים - לא נוצרה בתוך עולם ההוראה גילדה שיכולה ליצור לעצמה דרגות קידום משמעותיות, ובעיקר סמלי סטאטוס חיצוניים.

מורים בבתי הספר גם אינם נדרשים לפרסם מחקרים, מאמרים וספרים, ולכן מתקשים להתקדם גם מבחינה אינטלקטואלית.

על זאת נוספה גם מגבלת העצמאות. אפשרויות התעסוקה בהוראה הן בעיקר במסגרת ארגונית-מוסדית, והדבר מקשה על מורים להתפרנס במסגרת של יזמות פרטית (למעט מתן שיעורים פרטיים במשורה). המורים אינם יזמים, בין היתר, משום שהתקשורת מעבירה להם את המסר שהם קורבנות של השיטה, ומעודדת אותם לא לקחת אחריות ולנסות לשנות בעצמם את המציאות.¹¹²

התפתחות ההייטק בישראל יצרה לכאורה פוטנציאל גדול להגבהת מקצוע ההוראה. תחום ה-Edutainment הולך ומתפתח בעולם בקצב מהיר, ובשטחים רבים הוא יכול להחליף את עבודת המורה המסורתית ולייצר עולם חדש וקסום המשלב בין למידה למשחק, שמותאם גם למאפייני הדור הצעיר. בפועל, התחום הזה התפספס כמעט לחלוטין. ככל החוגים לחינוך באוניברסיטאות ובמכללות בארץ תחום ההוראה ממוחשבת מקרטע ואינו מצליח לפרוץ קדימה כפי שצפו. למעשה, לא נוצר קשר סימביוטי מתבקש בין עולם החינוך לעולם ההייטק. למעלה מזה, ההייטק הישראלי אינו מתמקד בתחומי הלמידה, וממשלות ישראל לדורותיהן מעולם לא יצרו תמריצים לחברות ולמהנדסים להיכנס לענף הזה ולהפוך את ישראל למדינה מובילה בתחום.

יתרה מכך, גם תחום המחשבים בבתי הספר, שהתחיל בשנות התשעים בקול תרועה רמה עם פרויקט לאומי, הלך ודעך עד שכמעט ונעלם. רק לאחרונה התחילו לעורר אותו מחדש, לעיתים באמצעות שינויים מהותיים יותר (כמו הכנסת טאבלטים לכיתות) ולעיתים באמצעות שינויים מינוריים.¹¹³ כך הוחמץ הפוטנציאל של מורים לסייע לתעשיית הטכנולוגיה ובמקביל גם להתפתח באופן אישי.

התוצאה של כל אלה היא תסכול וחוסר שביעות רצון של המורים עצמם, המביאים לשחיקה ולנטישה של המקצוע. אמנם תופעה זו רווחת במדינות רבות בעולם,¹¹⁴ אבל דומה שבישראל המצב ממש קריטי. לא פחות משליש מהמורים מדווחים על חוסר שביעות רצון מעבודתם,¹¹⁵ ובתום חמש שנים מתחילת העסקתם, מגיע שיעור הנשירה של מורים חדשים ל-54%. הטובים יותר מחפשים (וגם בדרך כלל מוצאים) אלטרנטיבה, ונטישתם מרוקנת את המקצוע מכוח אדם איכותי.¹¹⁶

סיכומו של דבר, דור ה-Y נאלץ ללמוד במערכת חינוך ארכאית, חסרת מעוף ושוקעת. זו מערכת שברובה חסרה מנהיגות חינוכית אמיתית, ושכוח ההוראה שבה הולך ונחלש. כיוון שמערכת החינוך לא זיהתה את הכשלים שבה ולא השכילה להתמודד איתם מבעוד מועד, היא הצמיחה בוגרים המוגבלים בכישורי החיים וביכולות למידה

27/105

והתמודדות עם אתגרים אינטלקטואלים ורגשיים. ומה שלא פחות חמור הוא שהמוכשרים יותר מהדור הזה לא מגיעים למקצוע ההוראה, והמצב ממשיך להידרדר.

כולם רוצים תואר

השכלה גבוהה למעטים

צעירים בישראל

גי'א פריבס

הרעיון להקים אוניברסיטה עברית בארץ ישראל, שתעסוק במחקר ובהוראה, עלה על סדר היום הציוני כבר בקונגרסים הראשונים בסוף המאה התשע-עשרה, אך רק בשנות העשרים של המאה העשרים מומש החזון, עם פתיחת הטכניון בחיפה (1924) והאוניברסיטה העברית בירושלים (1925). ב-1931 הסמיכה האוניברסיטה את ראשוני בוגריה במדעי הרוח - 13 במספר, ב-1935 העניקה לראשונה תארים במדעי הטבע, וב-1936 סיים את לימודיו הדוקטור (Ph.D) הראשון.

בשנת 1934 נפתח ברחובות, ביוזמת ד"ר חיים ויצמן, "מכון המחקר ע"ש דניאל זיו" (לימים "מכון ויצמן"), אשר נבנה סמוך לתחנה לחקר החקלאות.

הן הטכניון והן האוניברסיטה העברית נבנו על פי הדגם של האוניברסיטאות ובתי הספר הגבוהים לטכנולוגיה בגרמניה, שבאותם ימים נמנו על השורה הראשונה של המוסדות להשכלה גבוהה בעולם. הבחירה בדגם הגרמני נבעה בעיקר מכך שהחלק הארי של אנשי הסגל בשני המוסדות רכשו את השכלתם באוניברסיטאות גרמניות (כולל אלה שבאוסטריה, שווייץ וצ'כיה הגרמנית), או במוסדות לטכנולוגיה ולהשכלה גבוהה במזרח אירופה ובמרכזה, שפעלו גם כן על פי הדגם הגרמני. כה גדולה הייתה השפעתו של דגם זה על עיצוב האקדמיה הישראלית בראשיתה, עד שכאשר הוכנו התוכניות הראשונות ליסוד הטכניון בחיפה ב-1913, תוכננה שפת ההוראה להיות גרמנית (הרעיון נפל בשל מחאה ציבורית רחבה).¹¹⁷

כבר מראשית דרכם, אופיינו הטכניון והאוניברסיטה העברית בחופש אקדמי ובאוטונומיה מוסדית, שהושגו, בין השאר, בשל אי-תלותם במימון מקומי (עיקר הכספים הגיעו מתרומות מחו"ל, בעיקר מארה"ב).¹¹⁸

מעמדם ומשקלם הציבורי של הטכניון והאוניברסיטה העברית בחברה היישובית היו שוליים - לפחות בהשוואה למוסדות להשכלה גבוהים מקבילים בארצות המערב - זאת, בשל ארבעה גורמים:

א. גודלם הצנוע של המוסדות האקדמיים - באמצע שנות הארבעים למדו בשני המוסדות יחדיו כאלף סטודנטים בלבד.

ב. קרנה של מלאכת עיבוד האדמה - האתוס הציוני האדיר את סטאטוס האיכר, הפועל והלוחם, וגרע מערכו של הסטאטוס האקדמי.¹¹⁹ יחסה של התנועה הציונית להשכלה היה דו-ערכי. בקרב האיכרים, אנשי המושבות, הקיבוצים והמושבים השיתופיים שררה בדרך כלל התפיסה שהשכלת יתר ("התמשכלות") עלולה להרחיק את האנשים מיצרנות פרודוקטיבית, ליצור שאיפות שאינן טיפוסיות לאיכרות ואף לפגוע בזיקה לקולקטיב (באותה תקופה נדרשו אנשים לוותר על שאיפות אישיות למען השאיפות הלאומיות). החינוך נתפס כמשועבד לאידיאולוגיה התנועתית הציונית,

ואילו ההשכלה הכללית נתפסה כגורם מעכב במהפכה הלאומית. ברקע עמדה גם השאיפה להתנער מתרבות החדר הגלותית באמצעות גישה ארצית ותכליתית ("תכלס"), שאותה אימץ בדבקות הדור הראשון של ילידי הארץ.¹²⁰ מאידך, רבים מהוגיה וממייסדיה של התנועה הציונית - ובכלל זה אנשים בהתיישבות העובדת - היו אנשי ספר והעריכו השכלה ולמדנות, כדרך המסורת היהודית. גם הגישה הפרגמטית - הצורך להכשיר אזרחים מודרניים - הכריעה בסופו של דבר, ומשכה לשילוב בין לימודים אידיאולוגיים (סוציאליזם, ציונות וכו') והשכלה כללית-הומניסטית (שפות, מדעים, ספרות, היסטוריה וכו') - שילוב שנעשה בעיקר במסגרת הגימנסיות העירוניות.¹²¹

ג. עדיפות הצרכים הלאומיים - באתה עת היו צרכים לאומיים דוחקים יותר (התיישבות וביטחון), שהביאו צעירים רבים לוותר על הלימודים הגבוהים או לדחות אותם לטובת השירות הלאומי.¹²²

ד. אפשרויות תעסוקה מוגבלות - האחוז הגבוה של בעלי המקצועות החופשיים מבין העולים מיתן את הביקוש ללימודים גבוהים (אפשרויות התעסוקה ההולמת לבוגרי האוניברסיטה היו באותה תקופה מועטות ביותר).¹²³

סגל ההוראה והמחקר באוניברסיטה העברית ובטכניון התבסס בעיקר על עולים מאירופה, מקצתם אנשים שקנו לעצמם שם עולמי כבר בארץ מוצאם (ביניהם גרשום שלום, שאול אדלר, מרטין בובר, ריכרד קובנר, מיכאל מ. פקטה ואחרים).

מסגרת הזמן של הלימודים אומצה מהמודל הגרמני - תואר חמש-שנתי (או ארבע-שנתי למהנדסים). רק בשנות החמישים שונה המבנה, והותאם למודל האמריקאי, כך שהתואר החמש-שנתי חולק ללימודי תואר ראשון (שלוש שנים) ותואר שני (שנתיים).

איכות ההוראה הייתה חשובה באקדמיה הישראלית בתקופת עיצובה, ובעשורים הראשונים פעלו במוסדותיה לא מעט מרצים גולים, שהותירו את חותמם על דורות של סטודנטים. אולם, אף שמוסדות האקדמיה אימצו כבר מתחילת דרכם את מסורת "אחדות המחקר והלימודים" (משרה אקדמית כוללת מחקר והוראה במקביל), בפועל הושם דגש מרבי - בעיקר במקצועות המדעים המדויקים ומדעי הטבע - על מחקר (תחילה "מחקר טהור" ואחר כך מחקר המוכוון לצורכי הפיתוח בארץ).¹²⁴ האוניברסיטה העברית, למשל, הקימה בימיה הראשונים שישה מכוני מחקר, ורק כעבור חמש שנים החלה להורות סטודנטים. עם הזמן (בעיקר אחרי קום המדינה) התחזקה הגישה, שמעניקה משקל מכריע להישגים מחקרניים בכל הנוגע להערכתו ולקידומו של המרצה, תוך המעטה בהישגים ההוראתיים.

גישה זו קבעה את דיוקנה של האקדמיה הישראלית עד היום. במקצועות מסוימים (אגרונומיה, פיזיקה, מתמטיקה) נחשבה ישראל כבר בעשורים הראשונים לקיומה למעצמה של ממש.¹²⁵

זאת ועוד, כבר בראשית שנות השבעים היה לישראל חלק נכבד יחסית לגודלה בייצור העולמי בכמות מאמרים מדעיים (0.7 אחוזים מסך הפרסומים) ומאמרי סקירה.¹²⁶ ההוראה, לעומת זאת, סבלה כל השנים מבעיות קשות, וכמעט לא השתפרה עם השנים (רבים טוענים שהמצב רק הורע). מדענים רבים רואים בה גם היום סרח עורף של עבודתם, והיא אינה מהווה מדד משמעותי לקידומו של איש הסגל האקדמי.

עם הקמת המדינה למדו בטכניון ובאוניברסיטה העברית קצת יותר מ-1,600 סטודנטים, שהיוו שני פרומיל (0.2%) מהאוכלוסייה.¹²⁷

בשנות החמישים החלה מערכת ההשכלה הגבוהה להתמסד ולהתרחב. בשני המוסדות הוותיקים החל תהליך בינוי מואץ של מעבדות, כיתות לימוד, משרדים ומעונות סטודנטים, ובמקביל הורחב הסגל המנהלי והאקדמי. עם הזמן נוספו בזה אחר זה חוגים ומחלקות לימוד ומחקר. עד סוף שנות החמישים גדל מספר התלמידים באוניברסיטה העברית פי שבעה, ומספר המורים פי ארבעה.¹²⁸ גם הטכניון, שהתפתח בקצב איטי בתקופת היישוב, גדל במהלך העשור הראשון לקיום המדינה בקצב מהיר מאד, הן במספר הלומדים והן במספר חברי הסגל.¹²⁹

לצד שני המוסדות הוותיקים נוספו בשנות החמישים שלושה מוסדות להשכלה גבוהה: מכון וייצמן ברחובות הוסיף

בשנת 1958 לפעילותו המחקרית גם פעילות הוראתית לסטודנטים שהגיעו לשלב של התמחות, והחל להכשיר סטודנטים לתואר שני ושלישי. בשנת 1950 החליטה תנועת "המזרחי" העולמית, על פי הצעתו של הפרופסור מנחם חורגין, לייסד בישראל אוניברסיטה דתית, שפתחה את שעריה ברמת גן בשנת 1955 תחת השם "בר אילן". בשנת 1953 ייסדה עירית תל אביב-יפו את המכון האוניברסיטאי למדעי הטבע, שהתבסס על המכון הביולוגי-פדגוגי מיסודו של יהושע מרגולין. מכון זה התפתח לפקולטה למדעי הטבע, ובמקביל התפתחה פקולטה למדעי הרוח. בשנת 1956 הן התמזגו לאוניברסיטה חדשה שזכתה לשם "אוניברסיטת תל אביב".

חשוב לציין כי הן אוניברסיטת בר אילן והן אוניברסיטת תל אביב הוקמו לאחר מאבק עיקש של מייסדיהם בממסד הממשלתי והאקדמי, שנבע מחששה של האוניברסיטה העברית לאבד את ההגמוניה שהייתה לה.¹³⁰

בעקבות ועדה, שמינה שר החינוך והתרבות, ושבראשה עמד נגיד בנק ישראל, דוד הורוביץ, אישרה הכנסת ב-1958 את "חוק המועצה להשכלה גבוהה", שהיווה ציון דרך חשוב בתולדות האקדמיה הישראלית.¹³¹ בראש "המועצה להשכלה גבוהה", שהוקמה על פי אותו חוק, עומד שר החינוך. בחוק נקבע כי שני שלישי מחבריה יהיו אנשי אקדמיה ושליש אנשי ציבור. המועצה נועדה להסדיר את ענייני ההשכלה הגבוהה בארץ (הענקת אישורים להקמת מוסדות חדשים להשכלה גבוהה ולפתיחת יחידות חדשות במוסדות מוכרים, וכיוצא באלה) ולהבטיח את החופש האקדמי והמנהלי של מוסדות האקדמיה בישראל. שלוש שנים אחר כך נקבע ציון דרך נוסף בתולדות האקדמיה הישראלית עם הקמתה של "האקדמיה הישראלית למדעים" מכוח חוק שנתקבל בכנסת ביוני 1961. מטרתה היתה לטפח ולקדם פעילות מדעית, לייצג לממשלה בפעולות הקשורות למחקר ולתכנון מדעי ולפעול למען ייצוג וקידום המדע הישראלי בארץ ובחור"ל.

מעלית למגדל השן

בשנת 1960 כבר למדו במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 9,300 סטודנטים, ושיעור הגידול השנתי הממוצע של הסטודנטים עמד על 17%. עוד מספר מאות ישראלים למדו באותה עת במוסדות להשכלה גבוהה בחור"ל.¹³²

בשנות השישים עלה הביקוש ללימודים גבוהים במידה ניכרת בהשוואה לעשור הקודם, ועד סוף העשור כמעט כל מחזור מקבלי תעודות הבגרות הגיע לספסלי האוניברסיטה.¹³³

מספר סיבות חברו לעלייה המוחלטת והיחסית במספר הסטודנטים בעשור השני לקום המדינה:

- הילדים של מהגרי העלייה ההמונית של שנות החמישים בגרו, והגיעו לגיל הלימודים האקדמיים. ההורים, שלא יכלו ללמוד מטעמי גיל ומצב סוציו-אקונומי, עודדו את ילדיהם "להגשים את החלום".

- חל גידול במספרם ובשיעורם של בוגרי התיכונים מכלל האוכלוסייה (בעשור הראשון להקמת המדינה גדלה אוכלוסיית ישראל פי שלושה לערך, ואילו אוכלוסיית בתי הספר התרחבה פי חמישה ויותר).¹³⁴

- בשנות החמישים היה בית הספר התיכון בישראל סלקטיבי באופיו. למדו בו 12% עד 23% מבני 15-18, ורק כ-10% מבני ה-18 היהודים הגיעו לתעודת בגרות. רבים מן המורים בבתי הספר התיכונים היו מלומדים (מקצתם עם תארי דוקטור), שתפסו את מקצועם במונחים אליטיסטיים. הדבר מנע גישה שוויונית לחינוך.¹³⁵ בשנות השישים השתנתה גישה זו. הממשלה החלה להפעיל הסדר שכר לימוד מדורג ותוכניות חסכון לחינוך העל יסודי, שפתחו את שערי בתי הספר העל יסודיים (שהם הגשר להשכלה הגבוהה) בפני ציבור תלמידים ממשפחות מעוטות אמצעים.¹³⁶ כמו כן התרחב החינוך המקצועי, שאפשר את כניסתם של רבים יותר מבני עולי אסיה-אפריקה לבתי הספר העל יסודיים (אחוז קטן מהם השלים מאוחר יותר את בחינות הבגרות ונקלט באוניברסיטאות).¹³⁷

שינוי מקביל בגישה להשכלה התחולל גם בקרב ראשי האוניברסיטאות. בתקופת היישוב ובעשור הראשון למדינה היו האוניברסיטאות בעלות גישה אליטיסטית, ונמנעו מלסייע לתלמידים לבוא בשעריהם. בשנות השישים החלה הגישה להשתנות, והאוניברסיטאות החלו למסד מערכת תמיכה והכשרה לטובת סטודנטים "בני השכבות החלשות"

(כך הם כונו בשנתון הממשלתי), שכללה קורסים קדם אקדמיים ומפעל "סטיפנדיות" (מלגות).

- בשנות השישים פתחו האוניברסיטאות בארץ חוגי לימוד חדשים, שבעבר ניתן היה ללמוד אותם רק בחו"ל. כך למשל ב-1958 נפתחו חוגי פסיכולוגיה, מינהל עסקים, מינהל ייצור ומטלורגיה.

- בשל מספרם הרב של הסטודנטים, שלא היו מסוגלים להשלים את לימודיהם במועד, ומשכו אותם על פני חמש עד שש שנים (במקום שלוש השנים המקובלות), יזמו האוניברסיטאות במחצית שנות השישים שורת תיקונים בתוכניות הלימודים, ששינו את אופיו של התואר הראשון מהקצה אל הקצה. תכנית הלימודים הפכה לגמישה יותר, וכללה לראשונה התמחות בתחום אחד או שניים בתוספת קורסים וחיובות בשטחים אחרים.¹³⁸ השינוי הזה העצים את כוח המשיכה של הלימודים האקדמיים ותרם לגידול במספר הסטודנטים.

- במחצית שנות החמישים החליטה הממשלה על שינוי מרחיק לכת בדירוג עובדי ההוראה, דבר שהשפיע גם על סולם המשכורת שלהם. החל מ-1957 כל עובד הוראה קיבל את שכרו לפי השכלתו ולא על פי סוג ביה"ס שבו הוא עבד, כפי שהיה בעבר. החלטה זו עודדה מורים רבים ללמוד באוניברסיטה.

- ממחצית שנות החמישים חלה עלייה בביקוש למקצועות החופשיים, המחייבים הכשרה אוניברסיטאית, כגון: מהנדסים, רופאים וכלכלנים.¹³⁹

התוצאה של כל אותם גורמים שנמנו לעיל, הייתה צמיחה מואצת יותר של מערכת ההשכלה הגבוהה. כך למשל, בתשכ"ה נפתחו באוניברסיטת תל אביב בית ספר לרפואה ופקולטה למדעי החברה, והאוניברסיטה כולה נכנסה לקריה החדשה ברמת אביב. כמו כן הוקמו שתי אוניברסיטאות נוספות בצפון ובדרום: אוניברסיטת חיפה¹⁴⁰ ואוניברסיטת בן גוריון.¹⁴¹

בעשור הראשון לקיומן (בשנות השבעים) התמקדו אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת בן גוריון בעיקר בתואר ראשון ובלמודי תעודה לאחר התואר (דוגמת תעודת הוראה). מאוחר יותר התפתחו גם לימודים לתואר שני ושלישי, והפער בינן לבין האוניברסיטות הוותיקות הלך ונסגר.¹⁴²

בשנות השמונים חל קיפאון בביקוש ללימודים אקדמיים, שנבע בין השאר מגידול בירידה מהארץ ומצמצום בעלייה (הירידה בביקוש להשכלה גבוהה החלה כבר במחצית שנות השבעים).¹⁴³ לעומת זאת, בפרופיל העדתי של הסטודנטים חל בשנות השמונים שינוי מהותי, שעיקרו עליה בשיעור הסטודנטים יוצאי עדות המזרח.¹⁴⁴ שינוי זה נבע מהתבגרות הדור השלישי של משפחות העולים מארצות האסלאם ומתהליך המוביליות הכלכלית שהתרחש מאז עליית הליכוד לשלטון ב-1977.

היצע אקדמי חדש ומגוון

במהלך שנות השבעים הוסמכו להעניק תואר בוגר בתחום התמחותם על ידי המועצה להשכלה גבוהה עוד ארבעה מוסדות חדשים: בית הספר למלאכות האמנות "בצלאל" (1973), האקדמיה למוסיקה בירושלים (1974), בית הספר הגבוה למדעי הטכסטיל ולאופנה ברמת גן (1976) והמדרשה לחקלאות ע"ש רופין - המסלול לכלכלה ומינהל של המשק השיתופי (1979).

למוסדות אלה הצטרפה האוניברסיטה הפתוחה, שהוקמה ב-1974. האוניברסיטה הפתוחה הרחיבה את הפרופיל הדמוגרפי של האקדמאים ובעלי ההשכלה בכלל, כיוון שהיא אפשרה גמישות בתנאי הקבלה (גם לחסרי תעודת בגרות) ובתנאי הלמידה (לימוד מהבית, באמצעות ספרי לימוד וחברות ייחודיים, תכתובות, שידורי רדיו וטלוויזיה ומאוחר יותר גם באמצעות מפגשי הנחיה קבוצתיים). חשיבותה של האוניברסיטה הפתוחה להרחבת מעגל המשכילים בישראל נמדדת לא רק בהגדלת מספר הסטודנטים (ראו להלן), אלא גם בהפקת ספרי לימוד ייחודיים בעברית. בספרים אלה שמים דגש מיוחד על הבהרת חומר מורכב ועל הפקת ממשק ידידותי לסטודנט. הספרים

והחברות הרבים שיוצאים לאור באוניברסיטה הפתוחה משמשים עד היום לא רק את תלמידיה, אלא גם סטודנטים רבים במוסדות אקדמיים אחרים. האוניברסיטה הפתוחה גם פיתחה קורסים להשכלה ודעת, הקניית מקצוע או השתלמות מקצועית, וכן קורסים קדם אקדמיים.¹⁴⁵

אמנם בשנות השבעים חלה האטה בקצב הגידול במספר הסטודנטים (גידול של 55% בכל העשור).¹⁴⁶ אולם ההאטה לא בלמה את ההתפתחות הפנימית של מערכת ההשכלה הגבוהה בארץ במגוון שטחים חשובים. כך, למשל, באוניברסיטאות נולדו חוגים חדשים ותחומי התמחות נוספים, נבנו מעונות חדשים לסטודנטים, וחל גידול ניכר בקרנות מחקר ובמלגות לחוקרים צעירים ולסטודנטים. כמו כן התפתחה מערכת "ההזדמנות השנייה" להשגת תעודת בגרות שכללה: בתי ספר אקסטרניים (מוסדות חינוכיים המכניסים את תלמידיהם לבחינות בגרות חיצוניות, שנוסדו בסוף שנות השישים),¹⁴⁷ קורסים להשלמת הבגרות בצה"ל, מכינות קדם אקדמיות בתוך האוניברסיטאות ובתי ספר למבוגרים המכניסים לבחינות הבגרות.¹⁴⁸

חשיבות גדולה הייתה גם להקמת הוועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת) ב-1974 שהפכה עם הזמן לגוף המנהלי-אסטרטגי של ההשכלה הגבוהה בארץ. תפקידה הרשמי של ות"ת הוא לתווך בין הממשלה והמוסדות להשכלה גבוהה בכל הקשור לתכנון ותקצוב המוסדות, לייעץ למועצה להשכלה גבוהה בדיוניה על פתיחת מוסד אקדמי חדש, לגבש הצעות ותוכניות פיתוח וייעול של ההשכלה הגבוהה בארץ ולפקח על ניצול נכון של הכספים על ידי המוסדות השונים.

מהפכת המכללות

מהפכת ההשכלה, שעיקרה הוא הנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיה רחבה, ואשר הגיעה לשיאה בתקופת התבגרותו של דור ה-Y, נולדה בשל מצבור של תהליכים דמוגרפיים, כלכליים, ניהוליים וערכיים שיסקרו להלן.

אידיאולוגיה של סגירת פערים חברתיים

עד לשנות השמונים השתייך הרוב המכריע של הסטודנטים באקדמיה לפרופיל כמעט אחיד מבחינת הרקע התרבותי, המצב הכלכלי והמוצא העדתי והגיאוגרפי.¹⁴⁹ נוצר מצב שבעוד ששני העשירונים העליונים בחברה הישראלית ממלאים את כיתות ההרצאות בקמפוסים, השכבות הסוציו-אקונומיות החלשות, בעיקר מאזורי הפריפריה, מודרות מההשכלה הגבוהה וכפועל יוצא מכך הן מודרות גם ממוקדי הכוח החברתיים והפוליטיים.¹⁵⁰ הלחץ לסגירת פערים הלך וגבר החל משלהי שנות השישים בשל המודעות הפוליטית, התרבותית והמדעית הגוברת לבעיית האפליה והפערים, ובשל ערעור מעמדה של השכבה הדמוגרפית ההגמונית בחברה הישראלית.

אחד האמצעים החלוציים להנגשת השכלה לאוכלוסייה חלשה היה הקמתם של בתי ספר על-תיכוניים במספר מועצות מקומיות בגליל ובנגב, שנועדו להוות מעין גשר לאוניברסיטאות. בשנת 1970 הוביל שר החינוך זלמן הרן "תכנית חומש", שנועדה לקרב את ההשכלה הגבוהה אל הפריפריה. היא כללה: הקמת רשת ארצית של מרכזי לימוד, הקמת האוניברסיטה הפתוחה והקמת מעין מכללות אזוריות.¹⁵¹ המוסדות הללו היוו באותה עת שילוב "שעטנזי" בין לימודים מקצועיים, השתלמויות כלליות, חוגי העשרה ובידור, אולפנים לעולים ופעילות קהילתית. עם הזמן נוספו לפעילות במרכזים הללו מכינות קדם אקדמיות, כיתות תמיכה של האוניברסיטה הפתוחה וקורסים של האוניברסיטאות הגדולות, שזיכו בנקודות זכות אקדמיות.¹⁵²

האוניברסיטאות הקפידו להחזיק את המרכזים הללו על "אש קטנה", וטרפרו כל ניסיון להעניק להם עצמאות אקדמית, בשל חששן לאבד שליטה ובלעדיות ולייצר "מכללות קיקיוניות",¹⁵³ שאינן מוסדות מחקר.

לאחר לחצים הולכים וגוברים מצד הרשויות המקומיות, הושגה ב-1974 פשרה בין שר החינוך אהרן ירליין לבין נציגי המל"ג, שכללה את ההחלטות הבאות: (א) לא יקומו אוניברסיטאות חדשות בשנים הקרובות; (ב) מכללה המקבלת היתר לא תהפוך לאוניברסיטה; (ג) המכללות האזוריות תפעלנה כשלוחות של אוניברסיטאות, ואלה יעניקו

נקודות זכות אקדמיות עבור הלימודים המתקיימים באחריותן האקדמית.¹⁵⁴ בעקבות הפשרה הזאת החלו מרכזי הלימוד האזוריים לפעול כשלוחות של האוניברסיטאות ובפיקוחן.¹⁵⁵

מכללות אלה נועדו לאפשר לתושבים מקומיים ללמוד מקצת מקורסי החובה של התואר בקרבת מקום מגוריהם ובמקביל לאפשר למרצים מהאוניברסיטה להגדיל את פרנסתם (תוספת של קורסים) ולאנשי סגל אקדמי, שלא נקלטו באוניברסיטה, להיקלט במסגרת הוראה אקדמית בשלוחה. היוזמה הראשונה הייתה של אוניברסיטת בר אילן, שהקימה שלוחות באשקלון, בצפת ובעמק הירדן, ואחריה אימצו את השיטה גם אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת בן גוריון, שהקימו שלוחות בעמק יזרעאל, בתל חי, בגליל המערבי, באילת, בשער הנגב ובאחוזה (במהלך שנות השמונים העניקה המל"ג מעמד של מכללה אקדמית לששה מוסדות על-תיכוניים, מתוך 90 מוסדות כאלה באותה תקופה).¹⁵⁶

דונם אחר דונם

מדרגה נוספת בדרך לעצמאות המכללות האזוריות נבנתה כאשר הן זכו לקבל תקציב ישירות ממשרד החינוך. במקביל החלה הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה (ות"ת) להקצות סכום לכל תלמיד שלמד במכללות, במטרה לשמור על העניין הכלכלי של אוניברסיטת החסות.¹⁵⁷

התמיכה של ות"ת במכללות נבעה משני שיקולים עיקריים: השיקול הראשון היה השיקול החברתי, כלומר, השאיפה לתת הזדמנות נוספת ללימודים גבוהים לאלה "שאינם עומדים, מבחינת הישגיהם בתעודת הבגרות ובבחינות הפסיכומטריות",¹⁵⁸ בתנאי הקבלה הקיימים, ולהביא לצמצום הפערים בחברה הישראלית באמצעות העלאת שיעור בוגרי האוניברסיטה במגזרים שסבלו מתת ייצוג (נשים, ערבים, עולים ויהודים ממוצא מזרחי).

השיקול השני היה הצפי לגידול ניכר במספר הסטודנטים. ההנחה הייתה שהאוניברסיטאות עומדות להגיע לקצה גבול הקיבולת שלהן, ונחוץ לפיכך לפתוח מוסדות נוספים שיוכלו לקלוט את עודפי הביקוש. בהובלת אמנון רובינשטיין, שר החינוך דאז, נערכו לראשונה רפורמות מבניות במערכת ההשכלה הגבוהה, שסללו את הדרך למהפכה. התהליך החל בהחלטת ממשלה להקצות חלק מסכומי הערבויות מממשל ארה"ב לצד יתרות מתקציב הביטחון למטרת הנגשת השכלה לאוכלוסיות רחבות.¹⁵⁹ החלטת הממשלה, שהתבססה על תוכנית אב של המל"ג, קבעה כי עד שנת 2000 יתאפשרו לימודים אקדמיים לתואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות לכל העומדים בדרישות, למעט תחומים מסוימים אשר עלותם גבוהה (רפואה וכדומה). הות"ת קבעה בהחלטתה כי עד שנת 2000 יופנה הגידול בביקושים להשכלה גבוהה למכללות, על כן, משמעות החלטת הממשלה הייתה מחויבות תקציבית לתמוך בתכניות הרב-שנתיות של הות"ת, ובכך לסייע בפיתוח המכללות על ידי תוספת של כ-20,000 מקומות לימוד לסטודנטים. החלטת הממשלה הדגישה את חשיבות המכללות האזוריות, וקראה להרחיב את שיערי ההשכלה הגבוהה ולהבטיח שוויון הזדמנויות לשכבות רחבות בציבור.¹⁶⁰

על אף אישור תכנית-האב למכללות על ידי המל"ג, המשיכה להתקיים אווירת עוינות וביקורת כלפיה. ב-1995 הגישו חברי כנסת הצעת חוק להקמת מועצה להשכלה גבוהה נפרדת למכללות. הנימוק להצעה היה שהמל"ג היא אנטייזמה לפלורליזם, מהווה שומרת סף לאוניברסיטאות, לא ממלאת את תפקידה ביעילות ובמהירות, ומעכבת מתן הכרה למכללות תוך התקנת כללי הכרה דרקוניים.¹⁶¹

הניסיונות להגדרת מערך המכללות כ"תואר נמוך" מ"תואר אוניברסיטאי" נהדפו על ידי הפרופ' רובינשטיין, שמנע גם את ההצעה ליצור שתי מערכות הנהגה מקבילות: מועצה להשכלה גבוהה לאוניברסיטאות ומועצה להשכלה גבוהה למכללות. הוא טען כי "עולם המכללות ועולם האוניברסיטאות הם עולמות משיקים וגם חופפים זה את זה. [...] לא כל מה שבאוניברסיטה הוא יותר טוב ממה שבמכללה. להיפך, 'הטריות' של המכללה מחייבת אותה לרוץ מהר קדימה, להתחרות, להראות שהיא יותר טובה."¹⁶²

החלטות אלו, לצד סדרת החלטות אמיצות נוספות של המל"ג, שעסקו בהגדרת תחומי המכללות האקדמיות,¹⁶³ יצרו באמצע שנות התשעים את "הבום הגדול".

בין תש"ן לתש"ס גדל מספרן של המכללות האקדמיות מ-7 ל-23, ומספר הסטודנטים שבהן גדל פי תשע: ¹⁶⁴ מ-3,650 ל-33,250. בין השנים תשנ"ה-תשס"ב גדל מספר הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון במכללות האקדמיות ובמכללות להוראה בקצב שנתי ממוצע של 19.7%, לעומת גידול של 1.8% באוניברסיטאות. ¹⁶⁵ בשנת תשס"ב כבר למדו יותר ממחצית הסטודנטים לתואר ראשון במכללות: 50.8%.

במחצית שנות התשעים החל תהליך ההיפרדות של מכללות הלוויין האזוריות מאוניברסיטאות האם. שתי הבולטות והמובילות בתהליך הזה היו מכללת עמק יזרעאל ומכללת ספיר שבנגב.

ממחצית שנות התשעים ואילך חלה במכללות האזוריות גם התפתחות אקדמית מהירה. נוספו חוגים וקורסים, בעיקר במדעי החברה (פסיכולוגיה, סוציולוגיה וקרימינולוגיה, מדע המדינה, עבודה סוציאלית), ומספר הסטודנטים וחברי הסגל גדל. תנאי ההעסקה של סגל המרצים במכללות היו נחותים כבר בראשית פעילותן בהשוואה לאלה של סגל האוניברסיטאות, אבל בהדרגה גם הם שופרו. גם איכות סגל ההוראה שבחר ללמד במכללות השתפרה.

במהלך עשר שנים (1997-2007) גדל מספר הסטודנטים במכללות ב-370%, כאשר מספר הסטודנטים באוניברסיטאות כמעט לא השתנה. מגמה זו המשיכה גם בשנים שלאחר מכן. ¹⁶⁶

כמעט כל המכללות הציבוריות רשמו גידול במספר הסטודנטים לתואר ראשון, ¹⁶⁷ אך המרוויחות העיקריות מן המגמה הזו היו המכללות הפרטיות. מספר הסטודנטים בהן זינק באופן חד בהשוואה לעלייה שחלה בכלל המוסדות. כך, למשל, בשנים 2008-2011 גדל מספר הסטודנטים לתואר ראשון במכללות אלה בכ-30% בעוד שבכלל המערכת להשכלה גבוהה גדל מספר הסטודנטים לתואר ראשון בכ-10%. ¹⁶⁸

התפתחות המכללות (1990-2008)

שנה	אוניברסיטאות*	מכללות אקדמיות	מכללות להכשרת מורים	סך הכול
תש"ן (1989-90)	8	6	7	21
תשנ"ב (1991-2)	8	7	8	23
תשנ"ד (1993-4)	8	8	10	26
תשנ"ו (1995-6)	8	16	14	38
תשנ"ח (1997-8)	8	21	19	48
תש"ס (1999-00)	8	23	19	50
תשס"ב (2001-2)	8	22	23	53
תשס"ד (2003-4)	8	23	25	54
תשס"ו (2005-6)	8	27	27	62
תשס"ח (2007-8)	8	34	24	66

הרשקוביץ, שלמה. 2007. מקומן של אוניברסיטאות המחקר במערכת ההשכלה הגבוהה המתרחבת בישראל, המועצה להשכלה גבוהה - הוועדה לתכנון ותקצוב.

* כולל האוניברסיטה הפתוחה.

מהי רמת ההשכלה של הורייך לפי סוג המוסד

הנדסאים	מכללות לחינוך	מכללות מתוקצבות	מכללות לא מתוקצבות	אוניברסיטאות	
10%	7%	5%	5%	2%	שני הוריי בעלי השכלה יסודית
8%	10%	8%	6%	4%	אחד מהוריי עם השכלה יסודית והשני עם השכלה תיכונית
35%	24%	23%	21%	15%	שני הוריי בעלי השכלה תיכונית
9%	5%	6%	6%	4%	אחד מהוריי עם השכלה יסודית והשני עם השכלה אקדמית
10%	23%	21%	23%	21%	אחד מהוריי עם השכלה תיכונית והשני עם השכלה אקדמית
20%	26%	30%	34%	49%	שני הוריי בעלי השכלה אקדמית
8%	5%	7%	5%	5%	מסרב להשיב ותשובות אחרות
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכל

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

פריחת המכללות נבעה בעיקר מגידול עצום בביקוש לתואר אקדמי ומגידול במספר הזכאים להתקבל בשערי ההשכלה הגבוהה (ראו להלן).

בשלב הזה האוניברסיטאות עדיין לא ניזוקו ממהפכת המכללות ובמידה מסוימת אף הרוויחו ממנה, משתי סיבות: א. השתרשה מוסכמה רחבה שלימודים גבוהים הם חלק בלתי נפרד ממסלול הצעיר הישראלי, ואוכלוסיות שבעבר לא שאפו ללימודים גבוהים, החלו להתדפק על שערי המוסדות השונים (מכללות ואוניברסיטאות כאחד). ב. בוגרי דוקטורט ומרצים מהאוניברסיטאות (מכהנים ופנסיונרים) מצאו עבודה במכללות (מקצתם כעבודה משלימה לאוניברסיטה).

הפרטת ההשכלה

תמריץ חשוב לתהליך האקדמיזציה של המכללות ולמיסוד מערכת אקדמית חליפית לאוניברסיטאות נוצר עם פתיחת המכללה למנהל. המכללה הוקמה כבר בראשית שנות השישים כבית ספר מקצועי, אך רק ב-1986 היא הוסמכה על ידי המועצה להשכלה גבוהה להעניק תואר "בוגר בעסקים (הנהלת חשבונות ושיווק)".

בתחילת שנות התשעים גדלו הביקושים ללימודי משפטים ומנהל עסקים, ובת"ת הוחלט שלא לתקצב את הלימודים במקצועות האלה מעבר למכסות שנקבעו לאוניברסיטאות. עם זאת הוחלט שמוסד שעומד בדרישות הרמה האקדמית

של המל"ג, גם אם הוא לא מתוקצב, יוכל לקבל הכרה וסמכות להעניק תואר. המוסד יוכל לגבות שכר לימוד גבוה יותר מאשר באוניברסיטאות, ולקבוע את משכורות חברי הסגל שלו. המוסד הראשון שהצטרף למתכונת זו היה המכללה למנהל.¹⁶⁹

אוריאל לין, יו"ר וועדת החוקה חוק ומשפט בכנסת ומהוגי הרפורמה במערכת ההשכלה הגבוהה (יחד עם ח"כ אמנון רובינשטיין, דוד ליבאי, שולמית אלוני ורובי ריבלין), התבטא בכנסת במלים הבאות: "בניגוד לאותן הצעות שבאות אליכם כל יום, שעל פיהן פותרים בעיות מדינה בכך שמבקשים עוד כספים מתקציב המדינה. אמרנו: אנחנו לא רוצים כספים מתקציב המדינה. אנחנו רוצים לעשות ההיפך, אנחנו רוצים להקים מערכת מקבילה, תחרותית, חוץ תקציבית."¹⁷⁰ הלגיטימציה הממשלתית הגדלה לתהליכי ההפרטה בישראל סייעה לאישור הקמת מכללות פרטיות.

עודף הביקוש על ההיצע בלימודי משפטים ומנהל עסקים הביא להגבהת רף הקבלה לחוגים אלה. מרצים בכירים מאותם חוגים יוקרתיים באוניברסיטאות - ובראשם הפרופ' אוריאל רייכמן מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב - הבינו עד מהרה שאת הביקוש הזה אפשר לתרגם למונחים כלכליים, וגיבשו בהדרגה לובי אשר תמך באפשרות של פתיחת מכללות פרטיות. הנימוק שהציגו בעד פתיחת מוסד פרטי להשכלה גבוהה היה לא רק כלכלי אלא גם אידיאולוגי, לאמור: שבירת המונופול של האוניברסיטאות, תוך מתן אפשרות גם לצעירים ממשפחות פחות משכילות (אלה שהשיגו ממוצע בגרות נמוך יותר) לרכוש תארים יוקרתיים. בכך גם רצו למנוע הגירה של צעירים ללימודים בחו"ל. חשוב לציין כי המקטרגים כנגד המכללות למשפטים טוענים כי בפועל מהלך זה קידם סטודנטים מרקע סוציו אקונומי גבוה, ובהתחשב ברמת הלימודים הנמוכה במכללות, בשכר הלימוד הגבוה הגבוה וברמת הדרישות הנמוכות, הרי שמדובר ב"קניית תואר על ידי מי שידו משגת".

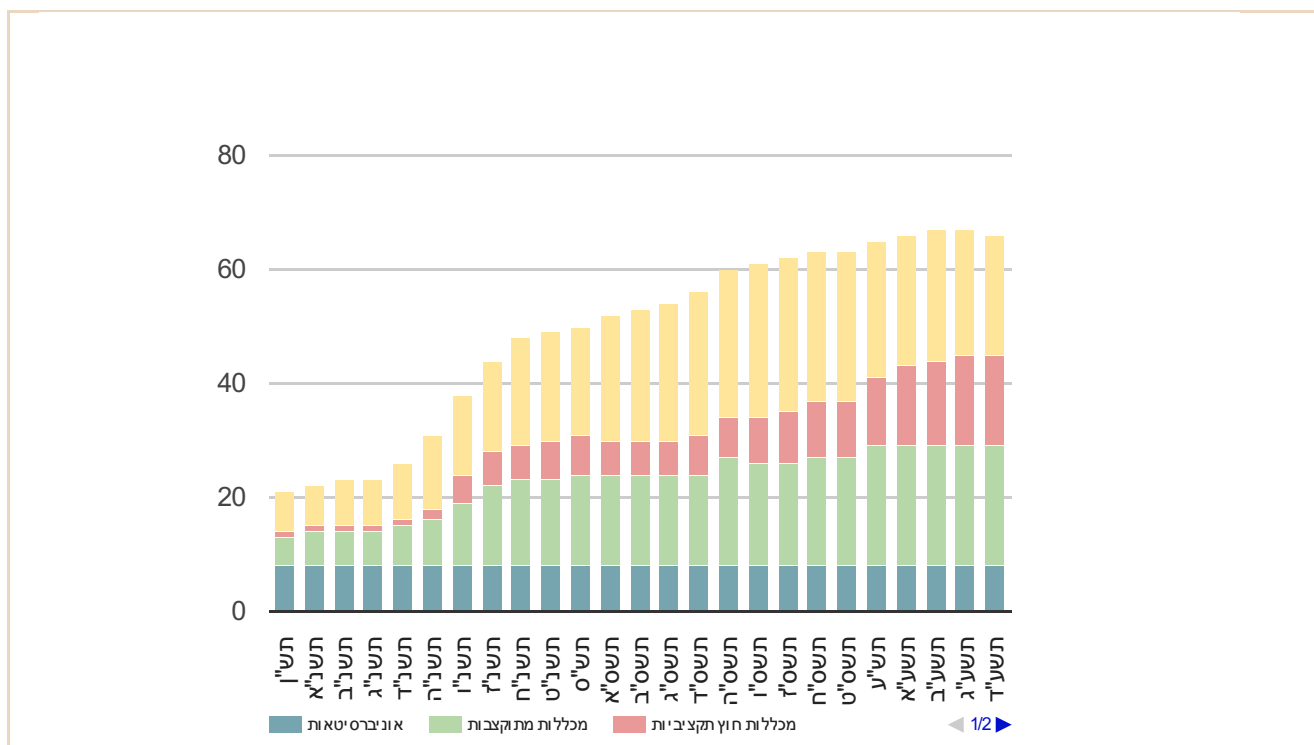
בעקבות הביקושים הגדלים ללימודי משפטים, נעשה תיקון בחוק לשכת עורכי הדין אשר קבע כי גם מי שסיים לימודיו במכללה יוכל לגשת לבחינות הסמכה של הלשכה. בעקבות תיקון זה זכו במחצית השנייה של שנות התשעים חמש מכללות להיתר מטעם המל"ג לקיים תכנית לימודים אקדמית במשפטים: המכללה למנהל, המרכז הבינתחומי בהרצליה, מכללת נתניה, מכללת "שערי משפט" בהוד השרון ומכללת רמת גן. מכללות אלה קלטו אלפי סטודנטים. כיום.¹⁷¹

חשוב לציין כי קיימות מכללות שעשו מסלול התפתחות וצימחה מעט שונה, למשל, המכללה האקדמית הדסה ירושלים, שהוקמה כמוסד חוץ תקציבי המעניק תואר ראשון במדעי המחשב, באופטומטריה ובמעבדות רפואית ועברה בשנת 2000 לתקצוב ות"ת. מכללת תל-אביב יפו עשתה דרך הפוכה, כאשר משלוחה של אוניברסיטת תל-אביב עברה למסלול של "מכללה חוץ תקציבית".

הצלחת המכללות הפרטיות, שכולן ממוקמות במרכז הארץ, נבעה הן מיכולתן לקלוט עודפי ביקוש לפקולטות היוקרתיות והן בשל הדגש שמושם בהן על מקצועות בעלי פוטנציאל לשכר גבוה (מחשבים, עסקים, משפטים וכו'). גם העובדה שהמכללות הלכו לקראת הסטודנטים על ידי בניית מערכת שעות של ימי לימודים מרוכזים או לימודי ערב, אפשרה לסטודנטים לשלב בקלות לימודים בעבודה, וכך הגדילו את הביקוש ללמוד בהן.

עם התרחבות תהליך הגלובליזציה וכלכלת השוק החופשי המשיך תהליך הפרטת ההשכלה הגבוהה לשעוט קדימה. הביקוש להשכלה וההשקעה החברתית והפרטית בהשכלה המשיכו לגדול, כיוון שהם קשורים לתהליכים עמוקים שעוברת החברה האנושית כולה. הם גם מבטאים את השינוי בסדר העדיפויות הערכי בחברה הישראלית. עם זאת חשוב לציין כי ההשכלה הגבוהה בישראל עדיין ברובה ציבורית: רק 13% מהסטודנטים לומדים במכללות פרטיות.¹⁷²

התפתחות המוסדות להשכלה גבוהה

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

יבוא השכלה מחו"ל

השכלה גבוהה נתפסה כבר לפני שנים רבות בארה"ב ובאירופה כמונחים קפיטליסטיים, קרי כמשאב כלכלי וכמוצר עובר לשוכר. אולם רק עם התבססות הכלכלה הגלובלית במחצית השנייה של שנות התשעים, החלה פעילות ענפה ברחבי העולם של יצוא ויבוא של תארים אקדמיים. מוסדות להשכלה גבוהה, אשר קיבלו הכרה במולדתם, החלו מרחיבים את פעילותם למדינות נוספות בעולם, ובכלל זה לישראל. בקשות להקמת שלוחות של אונברסיטאות מחוץ-לארץ בישראל נתקבלו בשנות השבעים בסירוב מוחלט על ידי מל"ג, ורק בשנות השמונים חל ריכוך ביחס אליהן. עד לאמצע שנות התשעים זכו מספר שלוחות זרות להכרת המל"ג.¹⁷³

השר רוברט שטיין, שרצה להסיר את החומות שהגנו על המונופול המקומי, העביר ב-1995 תיקון לחוק המל"ג שאפשר "נחיתה רכה" לשלוחות זרות נוספות.¹⁷⁴ התוצאה הייתה שיטפון. בשנה ורבע שלאחר מכן הוגשו 54 בקשות לרישוי של שלוחות בישראל, שכללו כ-450 בקשות לאישור תכניות לימודים לתואר ראשון ושני. לא פחות מ-30 ישובים עלו בפרק זמן קצר על מפת ההשכלה הגבוהה בישראל, וביניהם: בית ג'אן, חצור הגלילית, מג'אר, כפר סבא ועפולה, כאשר בחלק מן המקרים התחרו שלוחות של אונברסיטאות מחו"ל ביניהן על אותה טריטוריה. למעשה, בתוך פרק זמן קצר הוקמה מערכת השכלה גבוהה מקבילה למערכת האקדמית הישראלית, עם מאות תכניות לימודים.¹⁷⁵

כיוון שפעילות השלוחות בארץ הייתה פורמאלית למחצה, וכיוון שחלקן נסגרו זמן קצר לאחר פתיחתן, לא נאספו נתונים רשמיים ביחס למספרן המדויק. ב-1998 הוערך מספרן על ידי המועצה להשכלה גבוהה ב-35 ובשנת 1999 הוערך מספרן על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ב-54.

נתונים שנאספו על ידי הסוציולוגים פרדריק קדוש וגילה מנחם, מלמדים שהשלוחות הללו הצליחו לגייס סטודנטים רבים. כך, למשל, בשלוחה של אונברסיטת "דרבי" (Derby) למדו בסוף 1999 7,000 סטודנטים.

בשלוחות שיוצגו על ידי חברת "מודום בע"מ" וכללו את אוניברסיטת "לטווייה" ו"יוניסא", למדו בסוף 1999 כ- 6,000 תלמידים, כ-70% מהם למדו לתואר ראשון בכ-50 סניפים ברחבי הארץ.

הערכות על מספר הסטודנטים הלומדים בשלוחות הזרות בישראל נעו בשלהי שנות התשעים בין 15 ל-25 אלף סטודנטים (נכון ל-1999).¹⁷⁶ גם ללא מספרים מדויקים לא היה עוררין על עובדה אחת: העלייה בביקוש ללימודים בשלוחות הזרות הייתה מהירה מאד, והן שירתו צרכים של אוכלוסייה רחבה.

מספר מקבלי התואר מהשלוחות הזרות גדל במהירות מסחררת. כך, למשל, במהלך 1999 הונפקו בלשכה להערכת תארים ודיפלומות מחוץ לארץ במשרד החוץ כ-4,300 אישורים לתארים שנרכשו בשלוחות חו"ל - גידול של למעלה מ-70% בהשוואה לשנה הקודמת.¹⁷⁷ בשנת 2000 הגיע מספר מקבלי תארים מהשלוחות הזרות לכ-12,400. למעלה מ-25% מכלל התארים שהוענקו בארץ על ידי כלל האוניברסיטאות והמכללות באותה שנה, הוענקו על ידי השלוחות הזרות.¹⁷⁸

התופעה הזו נבעה ממספר גורמים:

- ישראל הייתה חתומה על אמנות בינלאומיות, שחייבו אותה להכיר בתארים אקדמיים מחו"ל. לכן, למרות הבעיות הקשות שהציבו אותן שלוחות (זילות התואר האקדמי, רמאויות, עיכוב התפתחותן של המכללות, לחץ על מערכת השכר הממשלתית ועוד), קשה היה, לפחות בשלב הראשון, לעצור את התופעה.

- השלוחות הציעו תנאי לימוד נוחים לאוכלוסייה העובדת, ששעותיה הפנויות אינן רבות (לימוד בשעות הערב ולימוד מהבית) - תנאים שבהם מתקשות האוניברסיטות והמכללות האזוריות לעמוד.

- השלוחות הזרות הציעו תארים גבוהים במספר תחומים שלא היו קיימים בארץ. כך למשל, אוניברסיטת "דרבי" הבריטית הפעילה שלוחה בישראל, שמוקמה בקמפוס ברמת אפעל הציעה לצד תואר ראשון בחינוך גם תואר ראשון בתיירות וביזמות עסקית ולימודי תואר שני בשיווק אירופאי ובניהול הייצור. דוגמה אחרת היא בית הספר למלונאות תדמור שהפעיל בשלהי שנות התשעים תוכניות שאפשרו קבלת תואר ראשון מטעם אוניברסיטת ג'ונסון אנד וויילס.

- ישראל היא המדינה היחידה שמשלמת לעובדי השירות הציבורי (מורים, כוחות הביטחון, פקידי השלטון המקומי וכיוצא באלה) תוספות השכלה נדיבות, שמקורן בהסכמי עבודה מהימים שבהם השירות הציבורי שיווע לאקדמאים. כך, למשל, מורה בעל תואר שני הרוויח בשנות התשעים 28% יותר מבוגר סמינר. בצבא ובמשטרה גמול ההשכלה הגיע ל-20%-54% משכר היסוד. לתוספות השירות נלווה קידום מהיר וקיצור ותק. חלק גדול מהשלוחות הזרות אפשרו לאותה אוכלוסייה להשיג במינימום זמן ומאמץ את התואר הנכסף, המהווה מפתח למוביליות מקצועית וכלכלית. בהקשר זה, הועלתה טענה שנוצר כאן מפגש אינטרסים (כנראה לא תמיד כשר) בין ארגוני העובדים לבין נציגי האוניברסיטאות הזרות בארץ.

- המועצה להשכלה גבוהה לא קיבלה מנדט חוקי לפקח על פעילות השלוחות.¹⁷⁹ בחסות אי הבהירות הזו יכלו השלוחות מחו"ל לפעול באופן עצמאי, כשהן משוחררות מהפיקוח הממסדי המחמיר שאליו כפופים המוסדות האקדמיים הישראליים.

למעשה, בשנים הראשונות לפעולתן של השלוחות הזרות בארץ היה הממסד האקדמי אדיש למדי, ולא העריך כראוי את כוחן השיווקי. הוא אף לא אכף את ההגבלות הקבועות בחוק מ-1998 שעיצן את מעמדן של השלוחות בארץ.¹⁸⁰ לפי החוק הנ"ל ("חוק השלוחות"), כל מוסד המבקש לקיים לימודים בארץ, חייב לקבל רישיון פעולה מהמועצה להשכלה גבוהה. התנאים לקבלת הרישיון מפורטים בחוק (למשל, נקבע שמשרתם העיקרית של לפחות 20% מהמרצים תהיה במוסד האם, וכן שהיקף הלימודים או משכרם לא יפחתו באופן מהותי מהיקף הלימודים לתואר דומה בישראל).

ההיצע של השלוחות מחו"ל לא היה אחיד באיכותו ובאמינותו. אפשר היה למצוא בשוק שלוחות של אוניברסיטאות

בלתי מוכרות וברמה נמוכה (למשל מליטה, מלטביה ומאסטוניה). הן הבטיחו לספק את התעודה הנכספת תמורת סכום נכבד ומינימום השקעה לימודית, אם בכלל. במקרים רבים מדובר היה בהסכם חליפין פיראטי של כסף תמורות פסוודו תארים. יחד עם זאת, בארץ פעלו גם שלוחות של אוניברסיטאות מכובדות, אשר הכשירו תלמידים בתחומים המיוחדים להן, ומרביתן הציעו לימודים לתואר שני ושלישי. כך, לדוגמה, שלוחה של "אוניברסיטת בוסטון" הידועה פעלה ליד קמפוס אוניברסיטת בן גוריון, והיא הציעה תואר שני במנהל עסקים. השלוחה של "אוניברסיטת פוליטכניק" היוקרתית מניו יורק המדורגת ב-5% העליונים של המוסדות האקדמיים המוערכים ביותר בארצות הברית, פעלה בפארק תעשיות המדע ברחובות, והעניקה לבוגריה תואר שני במנהל עסקים.

מקצת מהשלוחות של האוניברסיטאות (הטובות והמוכרות יותר) הציעו תכנית משולבת, שבה חלק מתוכנית הלימודים התבצע בארץ וחלק אחר בקמפוס של אוניברסיטת האם (ארה"ב, בריטניה וכו').

"החגיגה" הגיעה לסופה כאשר התרבו הדיווחים והשמעות על אי סדרים ורמאויות. דווח על כך ש-60%-80% מהסטודנטים אינם בעלי תעודת בגרות כנדרש בחוק ועל רמת לימודים נמוכה ביותר. עוד נמצא בתחקירים שונים, שחלק מפעולות השלוחות גובלות בפלילים: מופעלת מערכת פרסומים מטעה, ונמסרים תצהירים מזויפים. נציגי המל"ג שניסו לנטר את פעילות השלוחות זכו לאיומים פיזיים. יתרה מזאת, האוצר שעודד את הקמת השלוחות שאינן דורשות מימון מן המדינה, גילה לפתע כי עלויות תוספת השכר בגין תארים אקדמיים, שהוענקו לעובדי ציבור, יגדילו את תשלומי הפנסיה שיידרש האוצר לשלם.

הביקורת הציבורית על השלוחות מחו"ל הלכה והתחזקה לא רק מצד התקשורת, המכללות והאוניברסיטאות המקומיות, אלא גם מצד השלוחות מחו"ל, שהעניקו לתלמידיהם תואר אקדמי תוך עמידה מלאה בדרישות האקדמיות. הן ראו בדאגה את מעמדן המתערער, ושלוש מהן פנו אל המועצה להשכלה גבוהה כדי להפוך למוסד ישראלי. שלושת המוסדות הראשונים שעברו תהליך "ישראלזציה" וחדלו לפעול כשלוחות של מוסדות אקדמיים מחו"ל היו שלוחת אוניברסיטת מנצ'סטר, טורו קולג' ו-JTS. שלוחת אוניברסיטת דרבי, הגדולה בישראל נקטה צעד אחר. היא ביקשה בדיקה של התלונות על ידי הסוכנות הבריטית לבקרת איכות של השכלה גבוהה.

ב-1999 החליטה הממשלה לאמץ את הצעת משרד האוצר, שגובשה בשיתוף עם המועצה להשכלה גבוהה, ולשנות את החוק שנחקק שנה קודם (1998). במסגרת התיקון לחוק נקבעה תקופת מעבר של כשנתיים, שבמהלכה חייבות השלוחות להגיש בקשות לקבלת היתר פעולה מהמועצה להשכלה גבוהה (שעליה הוטל לפקח על עמידה בתוכניות הלימודים ועל שמירת הזיקה למוסד האם). הוחלט כי רק שלוחה שתקבל מעמד והכרה של מוסד אקדמי ישראלי תוכל להמשיך ולפעול ולהעניק תארים אקדמיים.¹⁸¹

השינוי במדיניות נבע לא רק כתוצאה מההכרה שמדובר בתארים לא כשרים ובאינפלציה מסוכנת, אלא גם משום שבוגרים של השלוחות נתקלו בסירוב להכיר בתואר שרכשו מצד ארגונים רשמיים, כגון: אוניברסיטאות ולשכת עורכי הדין.

הצעת התיקון לחוק (שהועלתה ב-1999 ונועדה לבטל את חוק השלוחות ולהגביל את פעילותן בארץ) עוררה פולמוס ציבורי-תקשורתי נוקב, שבו השתתפו חברי כנסת, שר האוצר, פקידי האוצר, אנשי אקדמיה וסטודנטים. היא אילצה בסופו של דבר את שר האוצר לחזור בו ולהוציא מחוק ההסדרים במשק.

באפריל 2005 התקבל בכנסת תיקון לחוק ההשכלה הגבוהה,¹⁸² המנתק את הקשר בין התואר האקדמי שמעניק מוסד האם בארץ האם (והמוכר בישראל לפי הסכמים בינלאומיים), לבין התואר הניתן על ידי השלוחה של המוסד בישראל. החוק קובע כי תואר שניתן בשלוחה של אוניברסיטה זרה, אינו נחשב לעניין קבלה לעבודה, דירוג העובד, שכר ותנאי עבודה. אלפי הסטודנטים, שלמדו בשלוחות אלו, מצאו עצמם מול אפשרות סבירה מאוד שבתום לימודים מפרכים יזכו לתואר לא מוכר וחסר תועלת לקידום בעבודה. חלק מהשלוחות פנו למועצה להשכלה גבוהה וביקשו "להתגייר", כלומר להפוך למוסד אקדמי פרטי ישראלי, על כל המשתמע מכך.

כך הלך וקטן מספר השלוחות הזרות בישראל. ב-2007 פעלו בישראל ברישיון 18 שלוחות של אוניברסיטאות זרות והעניקו מגוון של תארים. ב-2013 ירד מספרן ל-7 בלבד.

בראיה היסטורית היה לשלוחות תפקיד חשוב במהפכת ההשכלה הגבוהה בארץ. זאת, כיוון שהן תרמו לשבירת המונופול של הממסד האוניברסיטאי הוותיק, ניצרו את מערכת ההשכלה הגבוהה ממוסכמות ישנות (כמו למשל, חוסר תשומת הלב לאיכות ההוראה או לשעות ההוראה), והרחיבו את ההיצע והגמישות בשוק ההשכלה הגבוהה בארץ.

בתי ספר מקצועיים גבוהים מתחרים עם המכללות

פתיחת השערים האקדמיים בשנות התשעים שינתה את פני החינוך הגבוה בישראל. לצד המוסדות הוותיקים (כמו למשל בצלאל, רופין, שנקר והאקדמיה למוזיקה), הופיעו מכללות פרופסיונאליות חדשות במגוון תחומים, שהציעו לימודי תעודה מקצועית (על תכונת) ללא תואר אקדמי. להלן מספר דוגמאות:

זמן אמיתי - ברמנים, בית הספר לאיפור - ירין שחף, מכללת זיגמן - מכון ווינגייט, מכללת תלתן לרפואה משלימה האוניברסיטה הפתוחה - לימודי המשך, יובל - המרכז הישראלי להסמכות בספורט, מכון אדלר, מכללת סלע - מחשבים, שורשים - הערכת יצירות אמנות ועתיקות, המינהל הטכני - מכללה לטכנאי שירות, מכללת מגמות - שוק ההון, מהות - רפואה משלימה, ללדת, ג'ון ברייס, המי"ל - מבית המרכז הישראלי לניהול) מסגרות ללימודי קורסים בטכנולוגיה (מלט"ש) ספורט (בית הספר למקצועות הספורט) ופרסום, (עבודיקריאטיב) טיפוח ויופי, נדל"ן ומכללות אלטרנטיביות (מכללת הצ'קארות + ענבל לוי, לימודי נומרולוגיה) מכללות אלטרנטיביות (מכללת הצ'קארות / שובל לוי - לימודי נומרולוגיה) מכללות עיצוב וסטיילינג (סטודיו / GB מכון קוים לעיצוב ואדריכלות / מכללת ביטוי) מכללות לאימון (קואוצ'רס סקול - Coachm / NCS / בית הספר למאמני תזונה) נדל"ן, יזמות ומכירות (בית הספר ליזמות עסקית / אנגלוסקסון) לימודי קורסים (מכללת סומו / מכללת אתגר / מלט"ש קורסי טכנולוגיה) ומגוון קורסים נוספים: (ערכים - Interlligent / מרכז ה / RF בית הספר האמריקאי / חיפהטק / בית הספר למקצועות הספורט / עבודיקריאטיב / סטטוס גרופ / עידן ההורות / המדרשה לברזל).

חלק מהמוסדות התפתחו עם הזמן. הם החלו כלימודי מקצוע, שבהמשך השתלבו עם תעודות נוספות ואפילו עם תואר אקדמי.

זאת ועוד, ארגונים פרטיים רבים החלו לשווק את עצמם באמצעות השימוש בתואר "מכללה" גם ללא מתן תארים אקדמיים.

דוגמה מתוך פרסומת שהופיעה באחד ממוספי הלימודים שיצא ב-1999: "איב סנטר - המכללה לקוסמטיקה ואיפור. קורס קוסמטיקה. הסמכה ממשלתית - משרד העבודה והרווחה. תוכנית לימודים בליוי רופאים. סטאג' מקצועי בקוסמטיקה רפואית. קורס איפור מקצועי לקריירה, סגל מרצים מהטובים בארץ. איפור יופי, כמה, סרטים ואפקטים מיוחדים."

השינוי בעולם ההשכלה, הן מבחינת מספר סטודנטים והן מבחינת גיוון המוסדות, התרחש במהירות עצומה.¹⁸³ ב-1998 חבשו את ספסל הלימודים של המוסדות להשכלה גבוהה בארץ 142,000 סטודנטים (מספר זה לא כולל את תלמידי השלוחות של האוניברסיטאות מחו"ל). 12,000 סטודנטים נוספים למדו בתוכנית מלאה באוניברסיטה הפתוחה. 23 מכללות אקדמיות עצמאיות נמנו באותה שנה.¹⁸⁴ לצידן היו קיימים 10 מסלולים אקדמיים במכללות אזוריות באחריות אקדמית של אוניברסיטאות.¹⁸⁵ בנוסף למכללות הכלליות פעלו אז 23 מכללות אקדמיות לחינוך,¹⁸⁶ וכן עוד כמה עשרות מוסדות לימוד, שהיוו שלוחות ונציגויות של אוניברסיטאות או קולג'ים מחו"ל.

גם היצע מקצועות הלימוד נעשה מגוון מאד בשלב הזה. לסטודנט הישראלי עמד מבחר של כ-700 מסלולי לימוד - מגרפיקה ממוחשבת ועד ללימודי הביטוח - שהוצעו על ידי כ-250 גופים.¹⁸⁷

הביקוש הגואה להשכלה גבוהה, המגוון הגדול והמבלבל בשוק, המסלולים והמקצועות והתחרות המחריפה בין

מוסדות הלימוד הובילו לשינוי משמעותי בתרבות השיווק של הלימודים הגבוהים (עצם הקישור בין השכלה לשיווק הוא מסימני הזמן). העיתונים הגדולים החלו לפרסם מדי שנה, לפני תחילת שנת הלימודים, מוספים מיוחדים שעסקו בהשכלה הגבוהה, והופיע בהם מידע שימושי לסטודנטים לצד פרסומות של המוסדות המתחרים.

ב-1996 נפתחה מסורת חדשה של "ירידי לימודים", שנועדו למשוך סטודנטים למוסדות הלימוד באמצעות הנגשת מידע, ייעוץ והכוונה תעסוקתית, הרצאות ועוד (עצם שיווק המוסד האקדמי היה בבחינת תופעה חדשה שביטאה את התמורה בתחום). אל הירידים הללו נהרו אלפי מתעניינים, שבדקו את ההיצע הלימודי הגדל משנה לשנה (היום האינטרנט מיתר את הירידים הללו).

להלן קטע מתוך מודעת פרסומת של התערוכה הגדולה בישראל ללימודים על-תיכוניים שנפתחה בגני התערוכה בתל-אביב ב-1999 (היא הופקה על ידי חברה פרטית בשיתוף עם חיל החינוך של צה"ל):

תערוכת "לימודים 99" המתקיימת זו השנה הרביעית ברציפות, נערכת ומופקת ע"י חב' "תערוכות לימודים". בתערוכה המתקיימת בימים אלה יציגו כ-100 מוסדות לימוד בארץ ובחול, מכללות, בתי ספר, וקולג'ים לתואר ראשון ושני, מגוון של תחומי לימוד נדרשים כמו: מחשבים, מנהל עסקים, משפטים, פסיכולוגיה, תקשורת, רפואה משלימה, כלכלה ועוד, לצד מסלולי לימוד ומקצועות חדשים כמו: לימודי התמחות של המרכז לאינטליגנציה רגשית- לפיתוח והכשרת מנהלים, אנשי חינוך, פסיכולוגיים, מנחי קבוצות ולקהל הרחב, בביה"ס הגבוה ע"ש שנקר יציגו את החוג לניהול תעשייתי, מסלולי התמחות בכימיה, טכנולוגיה תעשייתית ועיצוב פנים. הקולג' הישראלי לרפואה טבעית יציג מסלול חדש ללימודי פסיכולוגיה הוליסטית, מכון שחר יציג תוכנת ייעוץ ייחודית לקבלה למוסדות לימוד, מכללת עמק הירדן תציג לראשונה את מכללת ההי-טק החדשה- להכשרת עובדים עבור תעשיות ההיי-טק, מכללת הדסה מציעה לימודים וירטואליים בחוג להפקות טלוויזיה. עוד בתערוכה: הקולג' לאומניות עולם הבידור יציג אפשרות לרכוש מקצוע מעולם הבידור לתואר B.A בתחומי אומניות הטלוויזיה, הקולנוע והתיאטרון.¹⁸⁸

ממקביל התרחבו והשתכללו מדורי הייעוץ של המוסדות להשכלה. לצדם החלו לפרוץ מכוני ייעוץ לסטודנטים, רובם פרטיים (כמו: "הדסה", "ייעוץ", "מילא", "פילת", "רום", "מפנה", "אקדמיק סנטר"). הם גובים מהמתלבטים מאות שקלים, ומסייעים לצעירים המבולבלים מהשפע "להשליט סדר במהומה" ולהחליט על כיוון ברור. תעשיית הלימודים הגבוהים הופכת אפוא משנה לשנה לעסק כלכלי לכל דבר, בדומה למקובל בארה"ב.

החל משנות התשעים הפך נושא החינוך וההשכלה לאחד הנושאים הבווערים ביותר והמדוברים ביותר בתקשורת הישראלית, ומעמדו של שר החינוך עלה מדי קדנציה בסולם הסטאטוס הממשלתי. נחמיה לב ציון, יו"ר ות"ת, כתב בשנת 2000: "מעולם לא היתה מערכת ההשכלה הגבוהה במוקד העניין הציבורי כפי שהיא היום. נושאים שעניינם השכלה גבוהה מופיעים בתקשורת מדי יום, והם עולים תכופות על סדר יומה של הכנסת."¹⁸⁹

הפופולריזציה של ההשכלה הגבוהה

הגידול במספר הסטודנטים

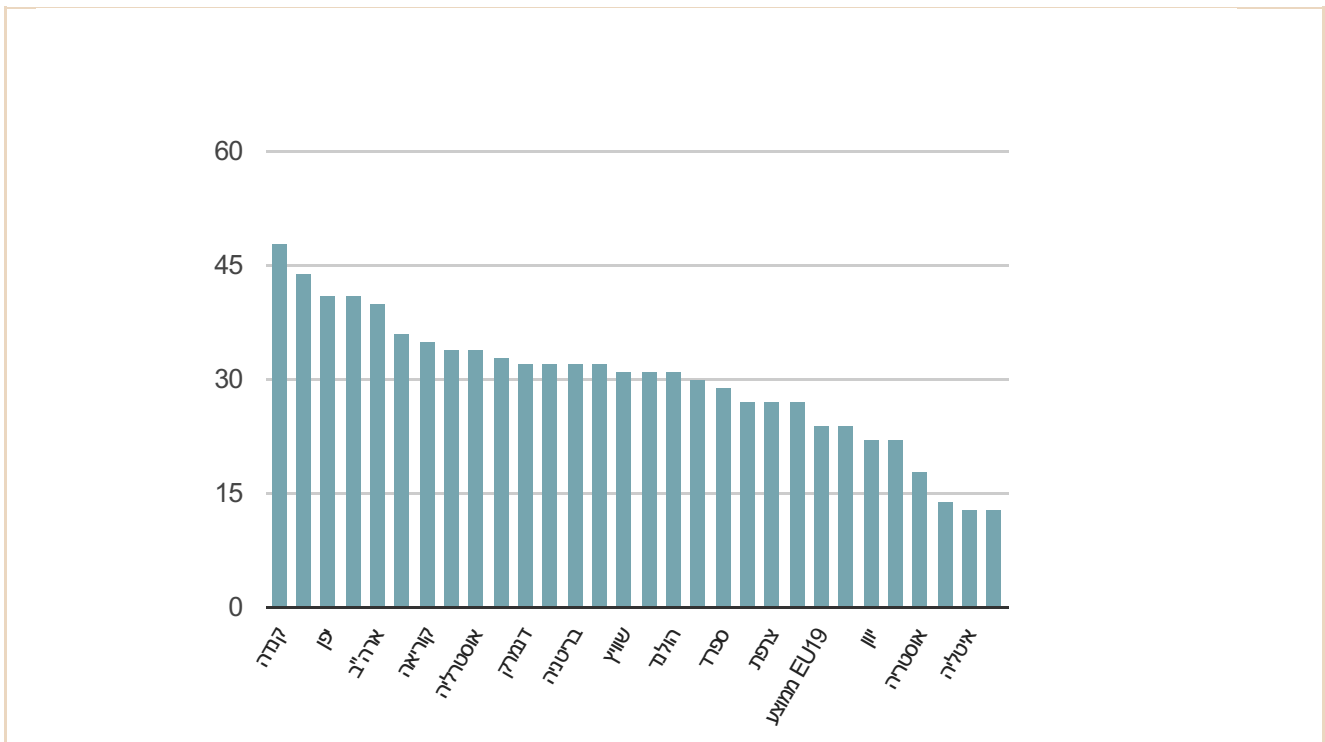
השפעתה של מהפכת ההשכלה הגבוהה על החברה הישראלית היא עצומה בהיבטים רבים. אבל דומה שמי שהושפע ממנה יותר מכל הוא דור ה-Y, כיוון שהוא נולד לתוכה, ובעצם יצר אותה.

אם בשנת תש"ן (1989/90) היו בארץ 21 מוסדות שהעניקו תארים אקדמיים. כ-20 שנה מאוחר יותר - בשנת תשע"ב (2011/2012) כבר היו 71 מוסדות כאלו, שכללו: 8 אוניברסיטאות,¹⁹⁰ 36 מכללות לא אוניברסיטאיות (מתוכן, 15 מוגדרות כ"חוף תקציביות"), 23 מוסדות להכשרת עובדי הוראה ו-4 מסלולים אקדמיים במכללות

אזוריות באחריות אוניברסיטאות. מעבר למכללות האקדמיות קיימות כ-400 מכללות מקצועיות במגוון תחומים.

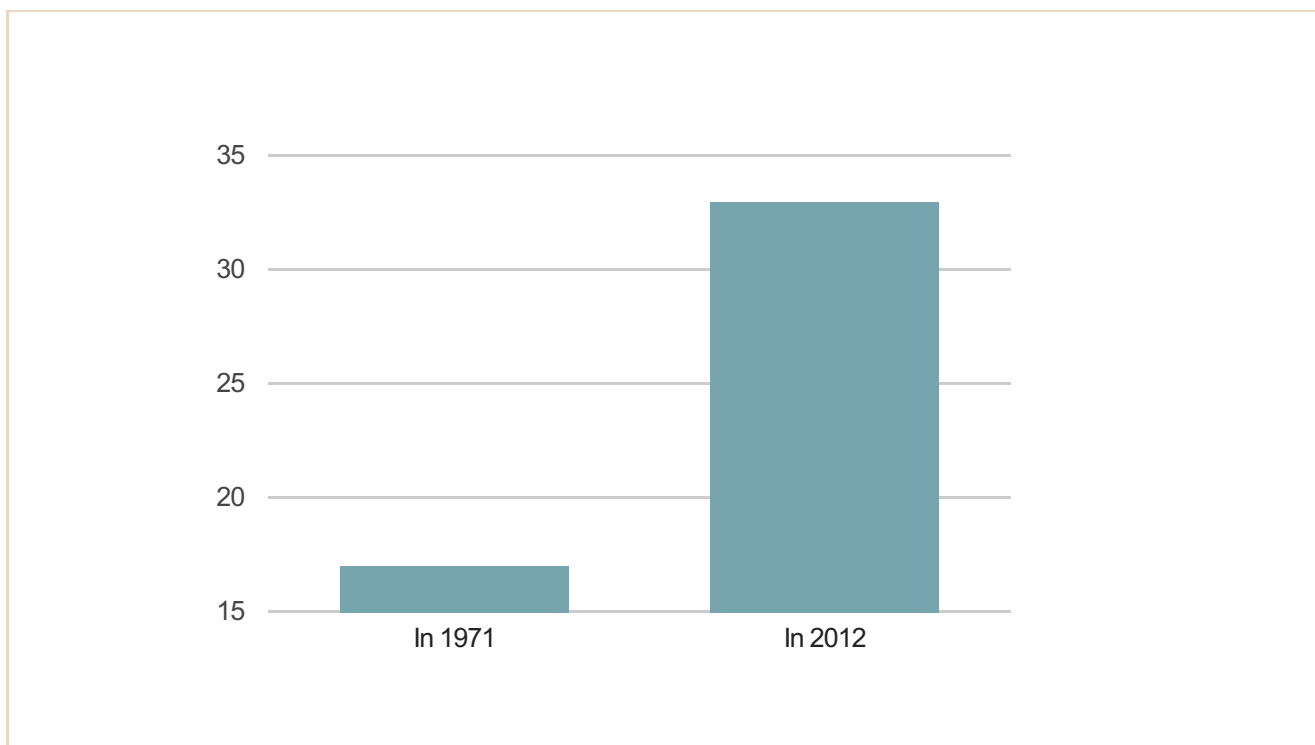
מבחינה סטטיסטית דור ה-Y בכל העולם הוא הדור עם ההשכלה הפורמאלית הגבוהה בהיסטוריה.¹⁹¹ בישראל התופעה בולטת יותר.¹⁹²

אחוז כולל של בעלי השכלה על-תיכונית בקרב גילאי 25-64

Reference: Education at a Glance 2009, OECD

Share of 25 to 29 Year Olds Completing Four Years College Degrees

Reference: Fry, Richard and Parker, Kim. 5.11.2012. Record Shares of Young Adults Have Finished Both High School and College. Pew Social & Demographic Trends.

Note: The educational attainment question was changed in 1992. Before 1992, persons completing at least four years of college are considered to have completed at least a four year college degree.

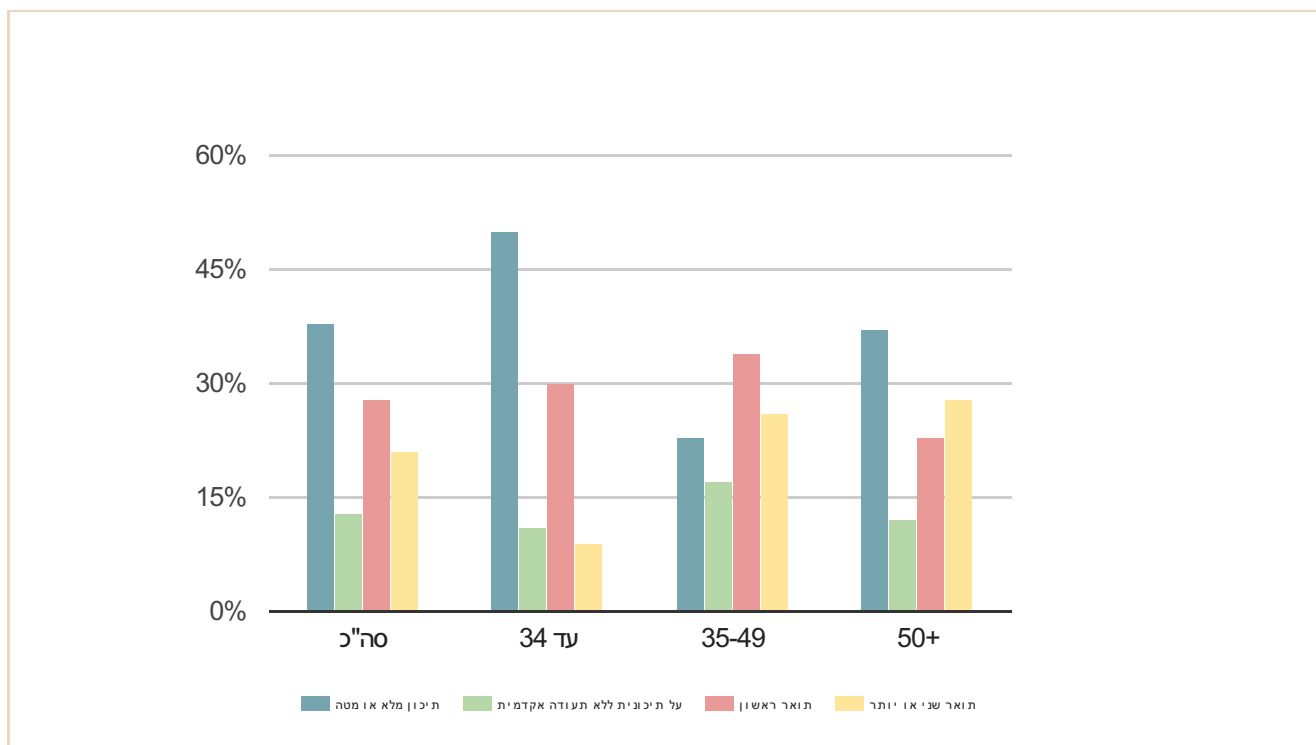
הגידול במספרי הסטודנטים בישראל: 1948-2008

שנה	מספר סטודנטים באוניברסיטאות	מספר סטודנטים במוסדות אחרים	סך הכול
תש"ט (1948-9)	--	--	1,635
תשי"ג (1952-3)	--	--	4,995
תשי"ז (1956-7)	--	--	7,402
תשכ"א (1960-61)	--	--	11,169
תשכ"ה (1964-65)	--	--	18,368
תשכ"ט (1968-69)	--	--	32,386
תשמ"ב (1981-2)	57,205	2,027	59,232
תשמ"ו (1985-6)	62,360	5,592	67,952
תש"ן (1989-90)	67,770	8,286	76,056
תשנ"ד (1993-4)	91,480	16,848	108,328
תשנ"ח (1997-8)	109,130	41,108	150,238
תסס"ב (2001-2)	118,283	61,936	180,219
תסס"ו (2005-6)	121,680	87,519	209,199
תסס"ח (2007-8)	120,098	100,372	220,470

מקור: קירש, אורי. ינואר 2014. התפתחות אוניברסיטאות המחקר בישראל. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, טכניון.

הערה: הנתונים לא כוללים את האוניברסיטה הפתוחה.

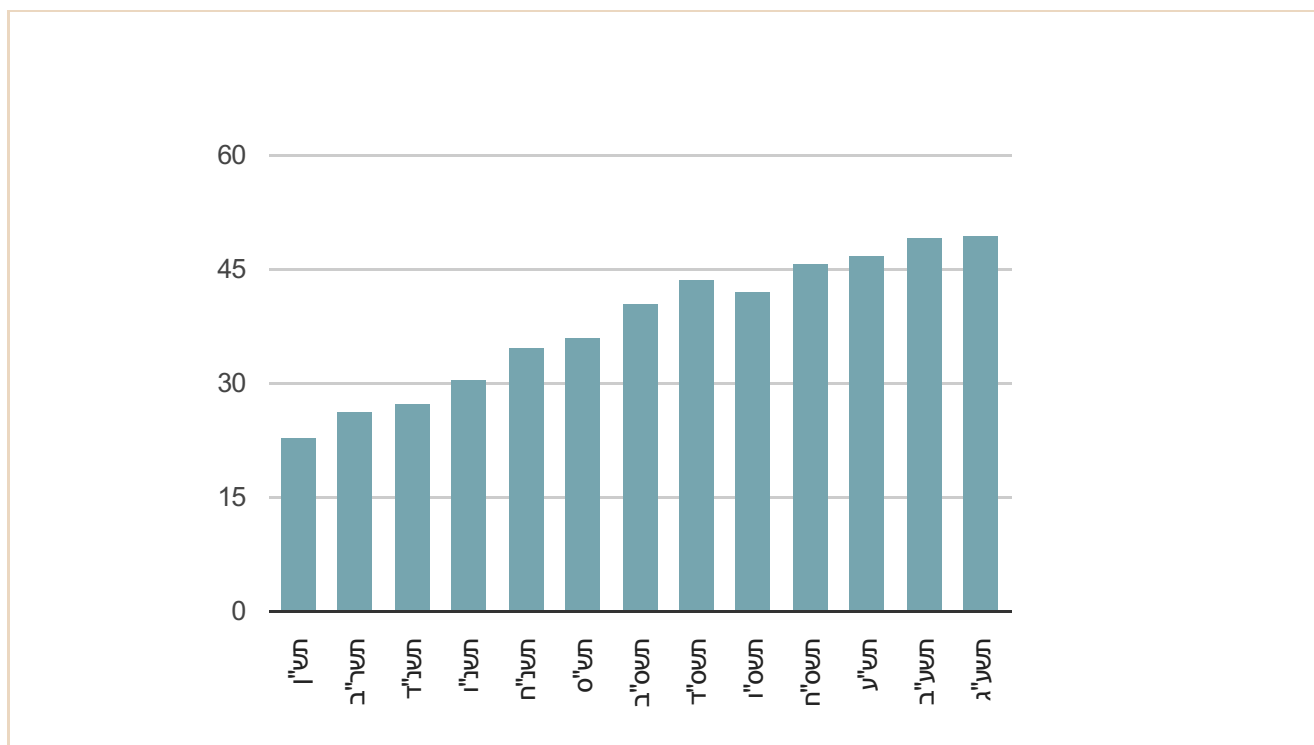
כמה שנים למדת?

מקור: דרוקמן, ירון. 5.5.2014. 66 לישראל: צעירים ימניים, מבוגרים מסודרים. Ynet.
 נתונים: סקר מיוחד שנערך עבור ynet על-ידי מכון רפי סמית. הסקר נערך בקרב 500 גברים ונשים כמדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת (בני 18 ומעלה).

הגידול שחל במספר הלומדים בחינוך העל תיכוני (אוניברסיטאות, מכללות ומוסדות על תיכוניים אחרים ללא תואר אקדמי) הוא דרמטי.¹⁹³ הנה כי כן, בשנת הלימודים תשע"א (2011) כמעט מחצית (47.3 אחוזים) מקבוצת הגיל הרלוונטית (גילאים 20-24) החלו את לימודיהם במוסד להשכלה גבוהה.¹⁹⁴ זה גידול של למעלה מפי שניים בהשוואה לשנות ה-90, אז שיעור הסטודנטים החדשים נע סביב רבע מקבוצת הגיל (23 אחוזים).

אחוז הסטודנטים בשנה א במוסדות להשכלה גבוהה מתוך שנתון ממוצע

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה

גם בהשוואה עולמית מצבה של ישראל כיום טוב. ב-2012 היה שיעור הנכנסים הכללי ללימודי תואר ראשון בישראל (בכל הגילאים, לא בשנתון יחיד) - 60% מקרב מסיימי התיכון והוא דמה למוצע שיעור הכניסה להשכלה גבוהה (59%) במדינות המפותחות.¹⁹⁵

בשנת תש"ן (1989/90) למדו במוסדות להשכלה גבוהה (מעניקי תארים אקדמיים) 88.8 אלף סטודנטים. בשנת תשע"ד (2013/2014) עלה מספר הסטודנטים כמעט פי 4 - ל-308.4 אלף סטודנטים (כולל 46 אלף סטודנטים הלומדים באוניברסיטה הפתוחה). מדובר בשיעור גידול שנתי ממוצע של כ-6% חשוב להדגיש כי הגידול במספר הסטודנטים היה מהיר יותר מאשר הגידול באוכלוסייה.¹⁹⁶

באופן כללי, ניתן לומר שרמת ההשכלה של האוכלוסייה בישראל, כפי שהיא נמדדת על-פי שנות לימוד, עלתה בעשורים האחרונים באופן בולט בכל קבוצות המוצא והדת ובקרב שני המינים, והפער בין הקבוצות "החזקות" (יהודים, אשכנזים, גברים, בעלי הכנסה גבוהה) לקבוצות החלשות יותר הולך ומצטמצם. השינויים הללו השפיעו גם על צמצום הפער העדתי בארץ.¹⁹⁷

אפשר לומר איפוא שדור ה-Y הוא הדור שבו פערי ההשכלה בין העדות הם המצומצמים בהיסטוריה הישראלית. הדבר משפיע מאד גם על דפוסי הנישואים שלהם - הם פחות הומוגניים מבעבר מבחינה עדתית. (להרחבה בנושא זה ראו: הרי את/ה מקודש/ת לי בינתיים - הזוגיות החדשה)

זאת ועוד, חלקן של הנשים מבין הסטודנטים עלה במהלך השנים והן הפכו לרוב דמוגרפי בכל התארים.¹⁹⁸ גם תחומי הלימוד, בהם בוחרות הנשים, עברו שינוי והן כובשות בהדרגה גם תחומים שנחשבו בעבר לטריטוריה גברית מובהקת (הנדסה, מדעים מדויקים, מחשבים, ארכיטקטורה, משפטים, רפואה ועוד).¹⁹⁹ למעשה, השכלה גבוהה הפסיקה להיות נחלה בלעדית של האליטות האשכנזיות והגבריות כבעבר, אלא מסלול הגיל ושאיפה טבעית עבור שכבה הולכת וגדלה של צעירים מרקעים שונים בישראל.

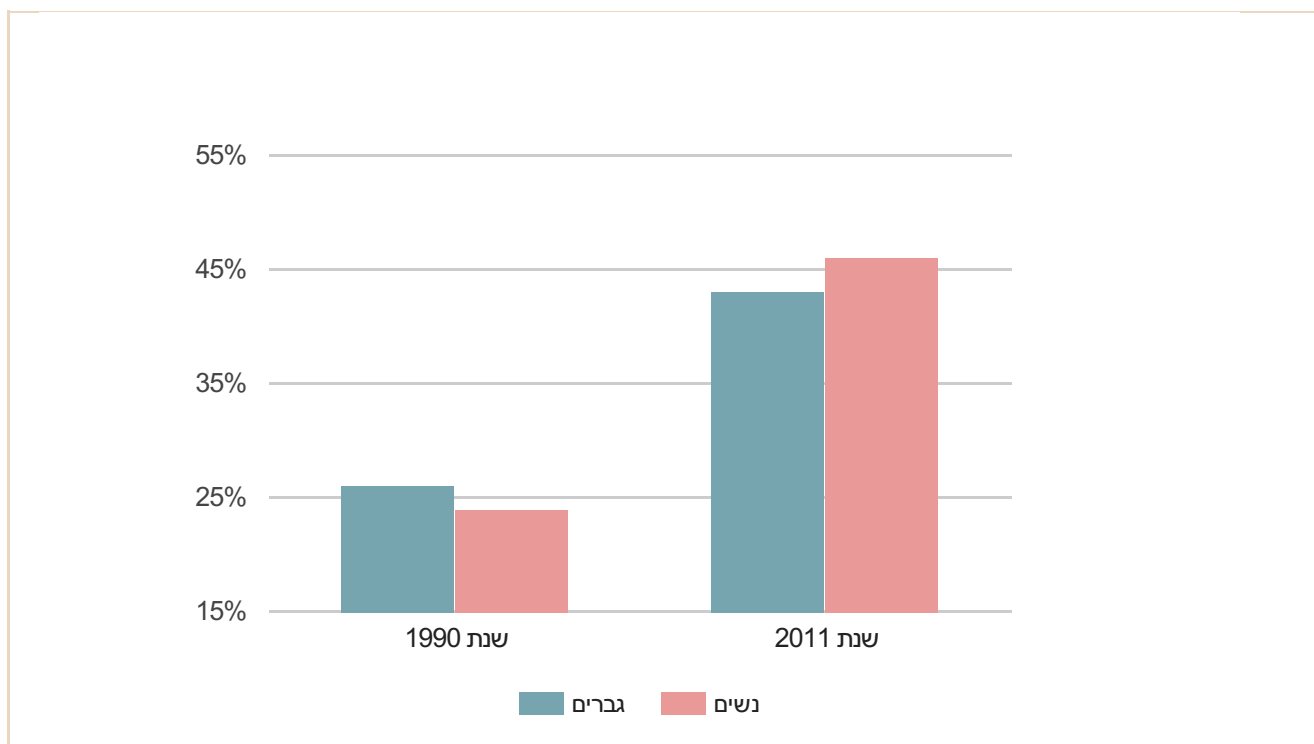
אחוז מבני 25 ומעלה שהם בעלי השכלה גבוהה - נשים וגברים, מדינות נבחרות

נשים	גברים	מדינה	
39	61	שוויץ	יתרון לגברים
44	56	גרמניה	
46	54	הולנד	
52	48	בלגיה	יתרון לנשים
53	47	ארה"ב	
54	46	דנמרק	
55	45	ישראל	
56	44	פינלנד	
57	43	שוודיה	

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מרץ 2013. נשים וגברים 1990-2011.

נתונים: UNECE Gender web, נכונים ל-2010.

נשים וגברים שלמדו 13 שנים או יותר (מכלל בני 15 ומעלה)

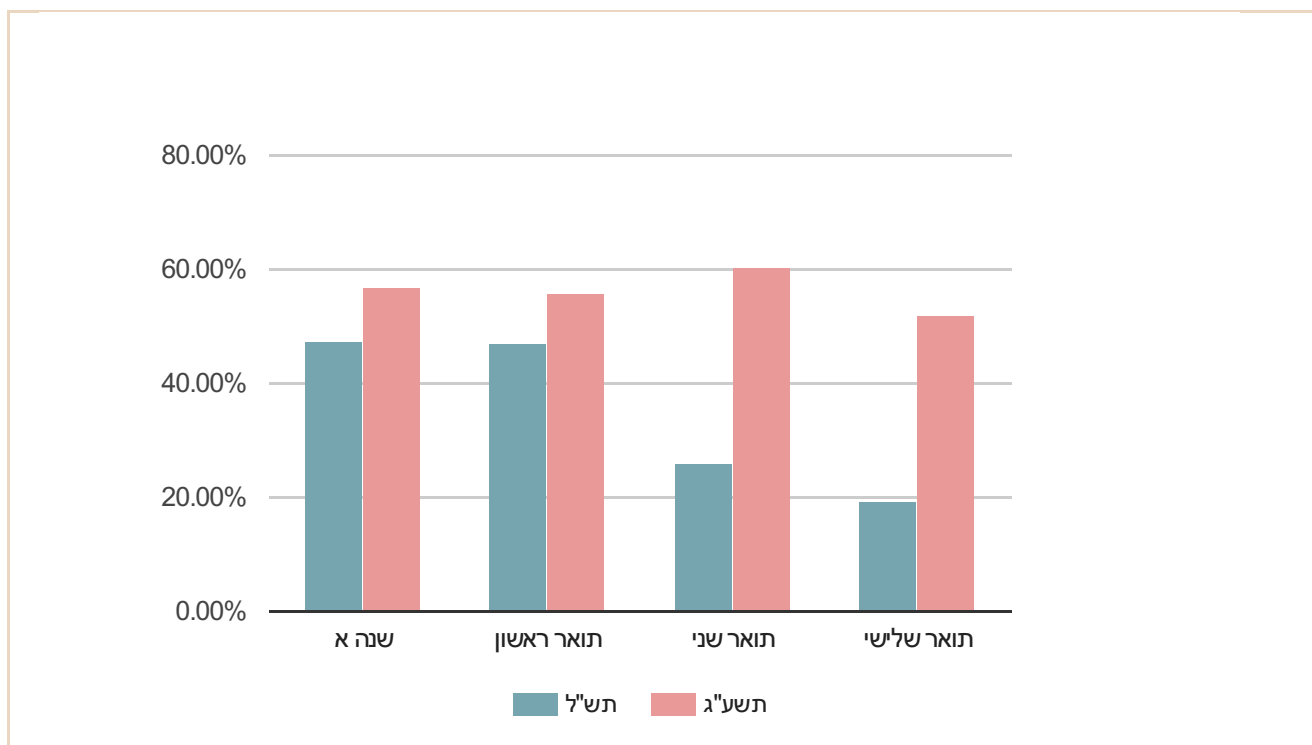
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מרץ 2013. נשים וגברים 1990-2011.

אחוז הנשים בתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה לפי תחום לימודים

תש"ג	תש"ע	תש"ס	תש"ן	סה"כ
56%	55%	57%	54%	סה"כ
62%	61%	69%	71%	מדעי הרוח
81%	79%	84%	88%	חינוך והכשרה להוראה
67%	66%	66%	49%	מדעי החברה
51%	47%	43%	32%	עסקים ומדעי הניהול
49%	49%	49%	43%	משפטים
54%	55%	50%	44%	רפואה
82%	83%	81%	85%	מקצועות עזר רפואיים
29%	29%	34%	33%	מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב
37%	36%	36%	40%	המדעים הפיזיקליים
63%	64%	65%	69%	המדעים הביולוגיים
53%	60%	55%	44%	הקלאות
27%	28%	22%	16%	הנדסה ואדריכלות

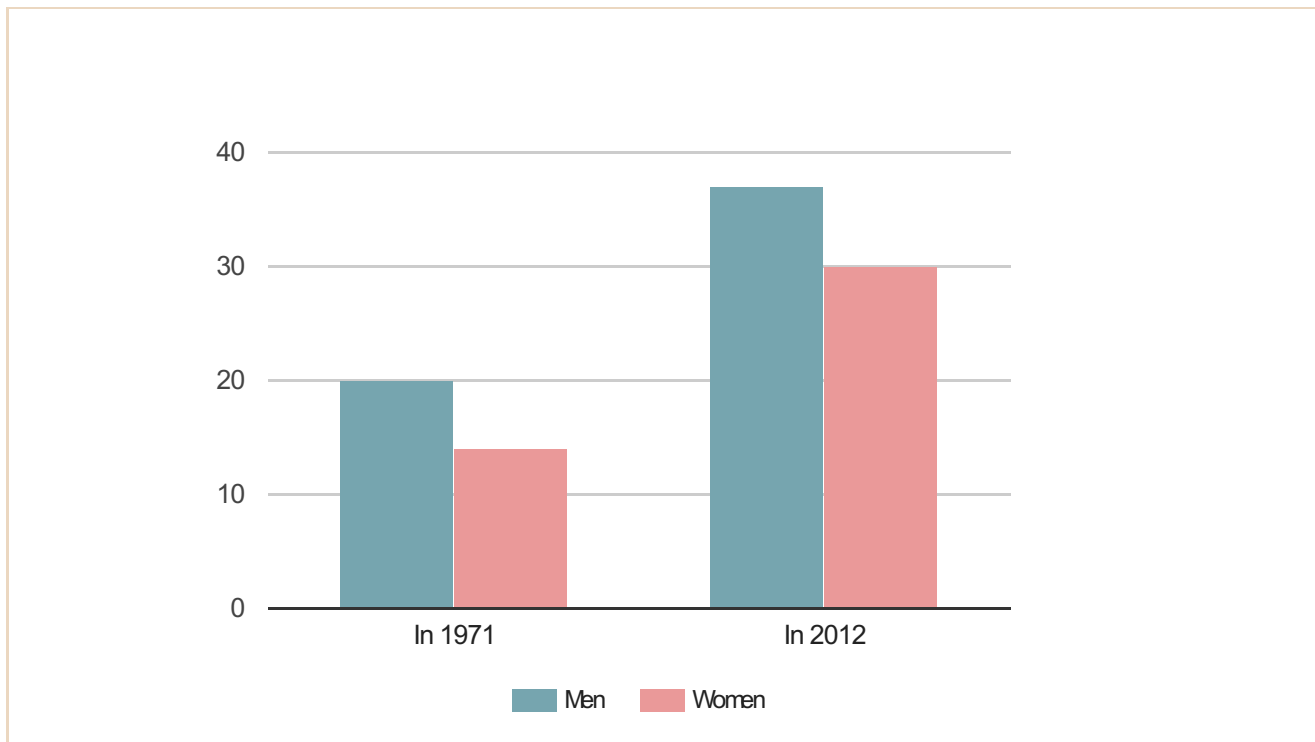
מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

אחוז הנשים במוסדות להשכלה גבוהה לפי תואר

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

College Completion at a Record Level Among Men and Women

Reference: Fry, Richard and Parker, Kim. 5.11.2012. Record Shares of Young Adults Have Finished Both High School and College. Pew Social & Demographic Trends.

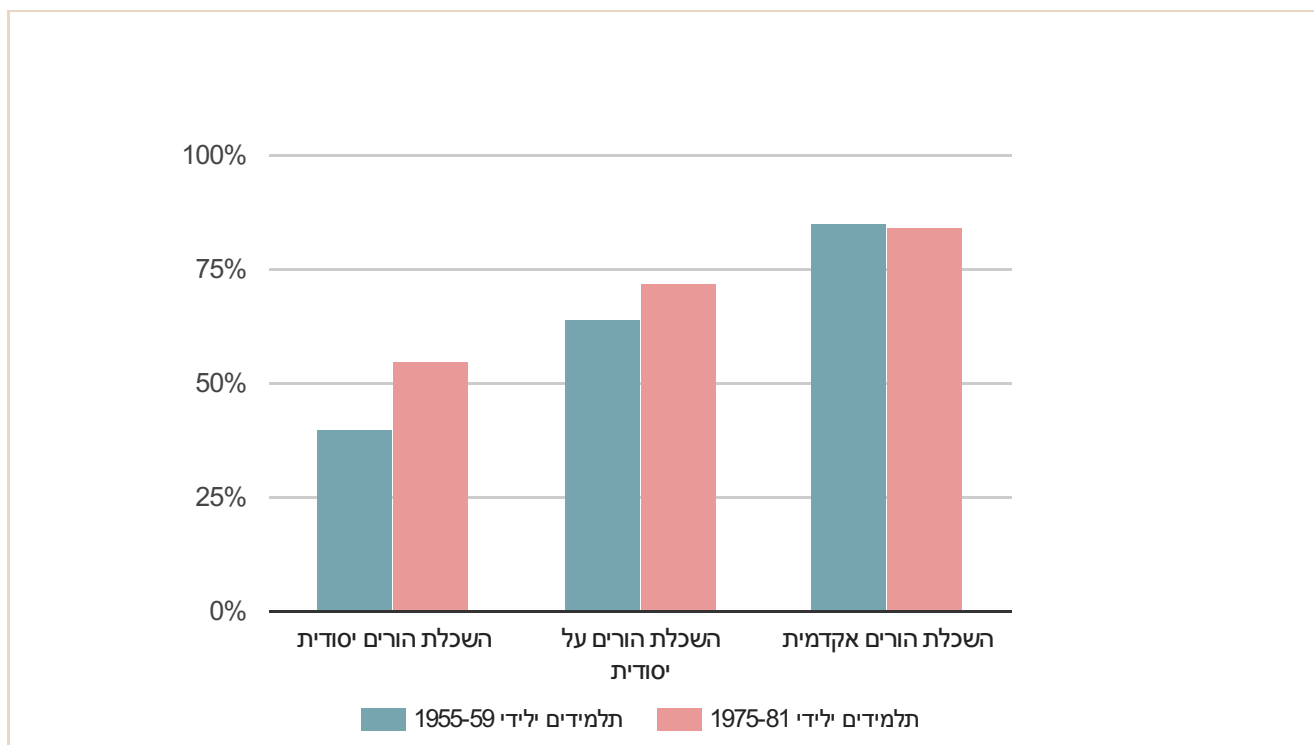
Note: The educational attainment question was changed in 1992. Before 1992, persons completing at least four year of college are considered to have completed at least a four-year college degree.

לעליה במספר הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה ובשיעורם באוכלוסייה הישראלית חברו מספר סיבות היסטוריות:

עליה בזכאות לתעודת בגרות הן באופן אבסולוטי והן כאחוז מהשנתון

השלב הראשון במהפכת ההשכלה הגבוהה התרחש בין השנים 1987 - 1997 כאשר מספר הזכאים לתעודת בגרות עלה בכ-70 אחוזים, ואחוז הזכאים לבגרות מבין שנתון גיל 18 עלה בכ-30 אחוזים. שיעור הפונים להשכלה גבוהה מבין מקבלי תעודות הבגרות עלה בהתאם.²⁰⁰ הגידול במספר זכאי תעודת הבגרות נבע ממספר גורמים: גידול בשיעור הנבחנים, שמקורו בתהליך הדמוקרטיזציה שעברה מערכת החינוך העל-יסודי מאז החלטת הכנסת על הרפורמה בחינוך ב-1969;²⁰¹ תכניות שונות של סיוע לתלמידים ברמה הממשלתית והמוניציפאלית²⁰² ורפורמות, שהנהיג משרד החינוך בבחינות הבגרות, שאיפשרו לצעירים רבים להשלים את תעודת הבגרות.²⁰³ גם ההגירה הגדולה בשנים הללו ממדינות חבר העמים, שכללה משפחות רבות עם מוכוונות להשכלה.

זכאים לבגרות לפי השכלת הורים וחומשוני לידה

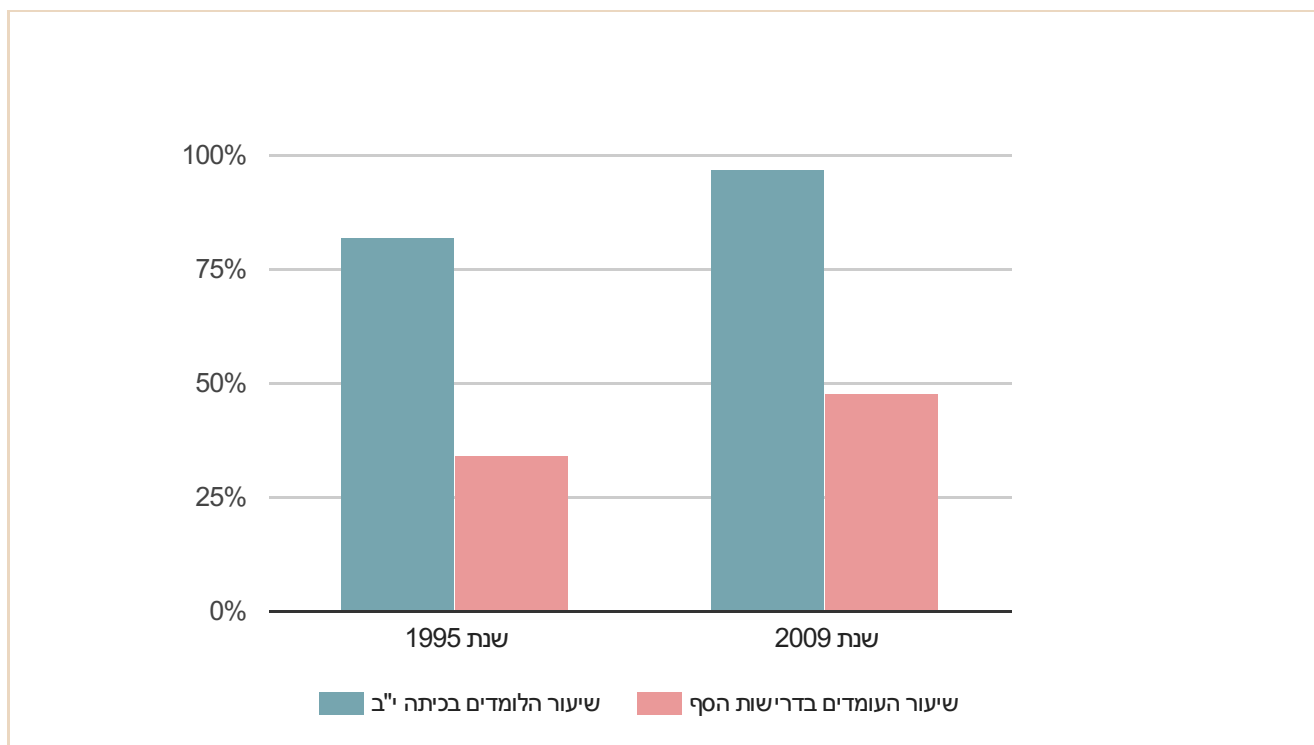
מקור: בן-דוד, דן. אוקטובר 2011. מצב החינוך בישראל והשלכותיו: מפת דרכים ויזואלית מדו"חות מצב המדינה של מרכז טאוב. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אחוז לומדים בי"ב וזכאים לבגרות מקבוצת הגיל המלאה, 1965-2009 (שנים נבחרות)

2009	2005	2000	1990	1980	1970	1965	
79	82	78	72	54	38	34	% לומדים בי"ב
46	46	41	31	21	17	16	% זכאים לבגרות

מקור: בלס, נחום. פברואר 2011. האם הישגי מערכת החינוך בישראל הורעו בשנים האחרונות? מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

שיעור הלומדים בכיתה י"ב ועמידה בדרישות סף אוניברסיטאיות

מקור: בן-דוד, דן. אוקטובר 2011. מצב החינוך בישראל והשלכותיו: מפת דרכים ויזואלית מדו"חות מצב המדינה של מרכז טאוב. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הערה: מתוך קבוצת הגיל המלאה ללא חרדים וערביי מזרח ירושלים.

תעשיית המבחן הפסיכומטרי

ציוני המבחן הפסיכומטרי – שבוחן חשיבה מילולית, חשיבה כמותית והבנה בסיסית באנגלית – יחד עם ציוני מבחני הבגרות, מרכיבים את ה"סכם" שמהווה את מדד הקבלה לחוגים השונים במוסדות להשכלה גבוהה.²⁰⁴ תעשיית מכוני ההכנה לבגרות ולבחינה הפסיכומטרית החלה להתפתח בקצב מהיר בשלהי שנות התשעים (מספרם של המכונים הוערך בשנת 1999 בעשרה) לצד מכוני הכנה למבחני כניסה מיוחדים לפקולטות היוקרתיות.²⁰⁵

בעבר, צעירים רבים לא עברו את סף הקבלה למוסדות האקדמיים בשל ציון פסיכומטרי נמוך. הופעת מכוני הפסיכומטרי הפרטיים, לצד הגדלת מספר מועדי הבחינה (חמישה מועדים בשנה),²⁰⁶ שינו את התמונה. לא זו בלבד שהמכונים מכינים את הצעירים לבחינה, ומעניקים מעין הזדמנות נוספת לתלמידים שלא השקיעו מספיק בתיכון, הם גם משלימים פערי השכלה מביכים, שאיתם יוצאים הצעירים ממערכת החינוך הממלכתית.²⁰⁷ זאת ועוד, בגלל התחרות בין המכונים, בגלל המוכוונות לקראת מטרה ברורה ובגלל שהמדריכים הראשיים הם צעירים, נוצרה במכונים תרבות למידה המותאמת לדור ה-Y: חלוקת החומר למטרות ממוקדות; למידה מרוכזת בסגנון "גומרים הולכים"; המדריך מתפקד כחבר ותומך המסור לתלמידיו 24 שעות ביממה; ריבוי סימולציות ושימוש בלמידה מתוקשבת לתרגול שכלי ורגשי מקדים של הבחינה. כל אלה מגדילים את פוטנציאל הקבלה לאוניברסיטאות והמכללות.

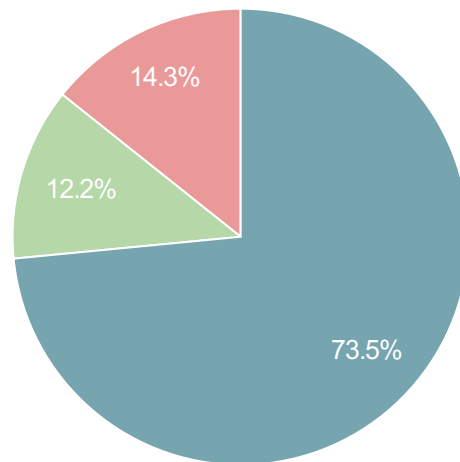
מבחר התייחסויות של מרואיינים לפסיכומטרי:

"אהבתי את הלימודים לפסיכומטרי. הלמידה היא לא כל השנה... אלא שלושה חודשים מוכוונים בחינה. אין ציון על הדרך, על שיעורי בית, אתה מוכוון נטו למבחן להצליח בו וזהו. והחומר ממוקד לבדיוק מה שיהיה בבחינה. בלי לזיין את השכל מסביב על עוד כל מיני דברים שירדו בסוף במיקוד, ובלי למתוח את הזמן. אתה יודע שיש לך בדיוק שלושה חודשים ונפטרת מזה."

"הקורס ממש מכין אותנו טוב, יש מלא סימולציות שעוזרות לנו וזה ממש מחזק את הכיטחון לדעת שיש לי ציון טוב בסימולציות אז בטוח יהיה בסדר גם במבחן עצמו. זה לא פשוט ללמוד כל היום אבל זה רק לתקופה קצרה ואני לא עובדת אז לא אכפת לי לתת את כל מה שיש לי עד שהתקופה הזו תעבור"

"תשמעו, אני כשהייתי תלמיד לא השקעתי בכלל בבגרויות כל היום הייתי בחוץ עם החברים, אם לא היה פסיכומטרי הייתי נתקע עכשיו, יש לי בגרות מלאה אבל הציונים לא טובים בכלל ואם מישהו היה צריך לקבל אותי רק על סמך זה לא הייתי מתקבל לשום מקום ותואר ראשון זה מינימום היום כדי להתקבל לעבודה."

משתתפים בקורס הכנה בתשלום לבחינה הפסיכומטרית

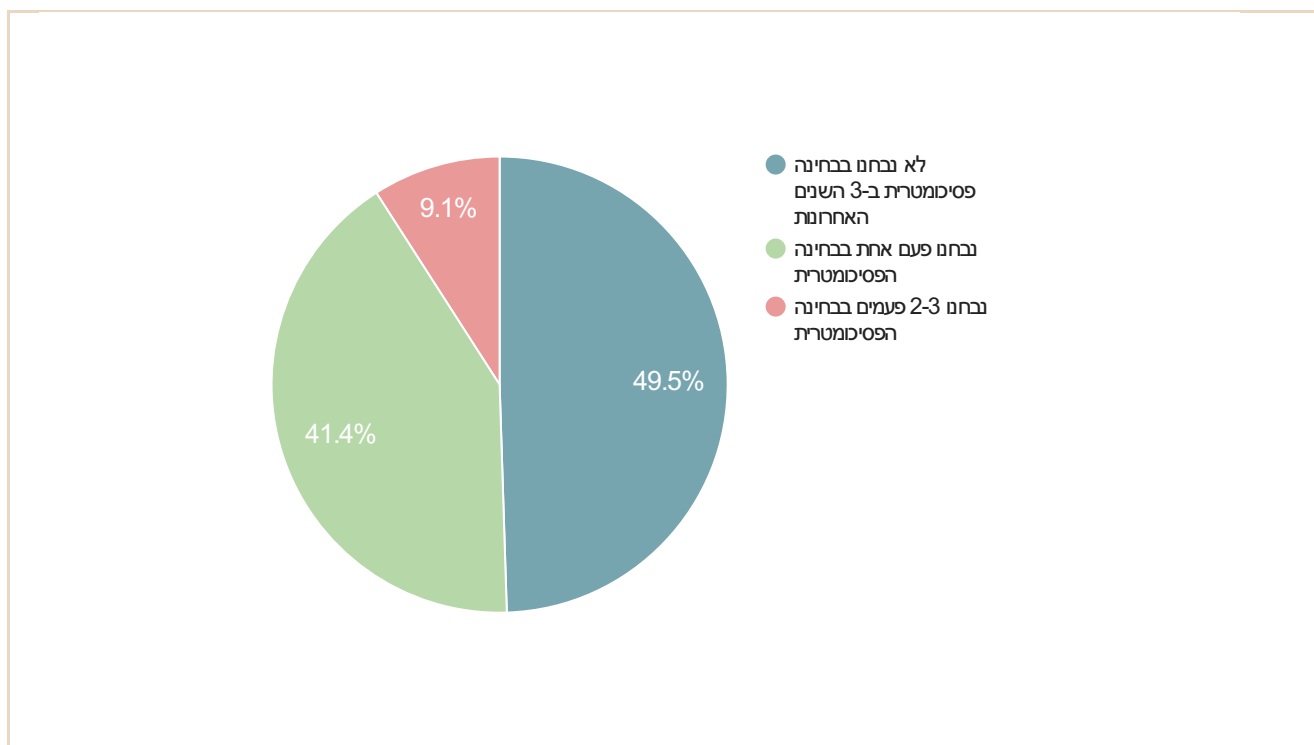

● השתתפו פעם אחת ● השתתפו פעמיים בקו ● לא השתתפו בקורס

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

נבחנים בבחינה הפסיכומטרית

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

גידול במלגות, קרנות, הלוואות ופרסים

בשנות התשעים גדלה גם מערכת התמיכה בסטודנטים מעוטי אמצעים, הן מצד המוסדות להשכלה גבוהה והממשלה, והן מצד ארגונים חברתיים מהארץ ומחו"ל. התמיכה ניתנה באמצעות מלגות, קרנות, הלוואות ופרסי הצטיינות. תפקיד חשוב במיוחד היה לפרויקט פר"ח (פרויקט חונכות - סיוע במימון שכר הלימוד תמורה עזרה לתלמידים מתקשים בבתי הספר).²⁰⁸ במסגרת קרן ההלוואות לסטודנטים, המיועדות בעיקר לסטודנטים ממשפחות ברוכות ילדים מאזורי פיתוח, חל גידול של יותר מפי שלושה במספר המלגות בטווח של שבע שנים.²⁰⁹ חייל משוחרר שביקש ללמוד לימודים קדם אקדמיים יכול היה לראשונה לקבל סיוע כספי, מעבר לכספי הפיקדון המגיעים לו, עד לפטור מלא משכר לימוד, וכן מלגת קיום להשלמת לימודיו התיכוניים.

גובה מלגה בשנת לימודים אקדמית

מקבלי מלגות			גובה המלגה (בשקלים לשנה)
סקר 2011	סקר 2012	סקר 2013	
16%	13%	15%	עד 2,500
40%	35%	22%	2,501-5000
9%	13%	16%	5,001-7500
18%	17%	22%	7,500-10,000
8%	6%	11%	10,001-15,000
9%	16%	14%	15,001 ומעלה
₪ 8,444	₪ 12,820	₪ 10,754	ממוצע (שקלים בשנה)

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.
 הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

גובה מלגה בשנת לימודים אקדמית לפי סוג מוסד

הנדסאים	מכללות להינור	מכללות מתוקצבות	מכללות לא מתוקצבות	אוניברסיטאות	מלגה שנתית
3,130	7,368	8,286	10,643	15,436	ממוצע גובה המלגה בש"ח

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.
 הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

גובה מלגה בשנת לימודים אקדמית לפי רמת התואר

הנדסאי	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון	תעודה והמשך	מכינה	מלגה שנתית
5,153	47,551	19,003	8,650	5,091	7,750	ממוצע גובה המלגה לשנה בש"ח

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.
 הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

הקטנת שיעור הנושרים במהלך התואר

אם בראשות שנות השמונים נשרו מהלימודים באוניברסיטאות כשליש מאלה שהתחילו ללמוד לתואר ראשון, הרי שבשנות התשעים ירד שיעור הנשירה ל-20% ואף פחות מזה. יתכן שהירידה במספר הנושרים קשורה בין השאר לעלייה ברמת החיים, שאיפשרה לצעירים ללמוד עם גיבוי כלכלי רחב יותר של הוריהם.²¹⁰ סיבה נוספת, שעליה נוטים פחות לדבר, היא הנטייה של המוסדות להשכלה גבוהה להקל על הסטודנטים, כדי לא לאבד תלמידים ולהפסיד כסף. מאז ועד היום המגמה הוקצנה (ראו להלן). ההקלה על הסטודנטים והגברת הסיכויים שלהם לסיים את התואר בהצלחה (בין אם בגלל ההקלות ובין אם בגלל רמת החיים והעזרה מההורים) הביאה לכך שיותר צעירים לא חוששים לפנות ללימודים מתוך ידיעה שיש להם סיכוי גבוה גם לסיים אותם.

גורמים דמוגרפיים

לעלייה במספר הסטודנטים וביעור הלומדים בהשכלה הגבוהה היו גם גורמים דמוגרפיים: א. העלייה בתוחלת החיים שמאפשרת למבוגרים ללמוד בגיל מבוגר (במקרים רבים לאחר הפרישה לפנסיה). ב. הירידה בשיעור הילודה (המפנה יותר משאבים לכל ילד במשפחה). ג. כניסת צעירים למעגל העבודה בגיל מאוחר מבעבר (הארכת תקופת הביניים שבין נערות לבגרות). ד. העלייה במספר הנשים המצטרפות למעגל העבודה והניהול, והצורך שלהן בהכשרת מתאימה.

התפתחות מואצת של המשק הישראלי

המעבר לחברת שירותים ומידע והתפתחויות המהירות בשדה הארגון, הייצור, הניהול והטכנולוגיה, חייבו את המשק הישראלי להכשיר עובדים בעלי ידע רחב ומיומנויות קוגניטיביות גבוהות, שאותם ניתן לרכוש בעיקר במסגרת האקדמיה. למעשה, תהליך הלמידה וההסמכה האקדמית הפך בהדרגה בישראל - כמו בכל העולם המערבי - לחלק אינטגרלי ממסלול הקריירה המקצועית בתחומים נרחבים, והשכלה גבוהה נעשתה בהדרגה למשאב יסוד בארגונים פרטיים וציבוריים.²¹¹

הרחבת הגמישות במקומות העבודה (כרטיס נוכחות במקום שעות קבועות) איפשרה לעובדים רבים לשלב לימודים לצד עבודה. יתרה מזו, בכלכלת השוק החופשי מתחזקת התחרות על משרות, והיא מצריכה מדדים משוכללים יותר של מיון וסינון מועמדים המתחרים על אותה משרה (תואר אקדמי הוא אחד המסננות).

השתלבותה של מדינת ישראל בתהליכי גלובליזציה בינלאומיים הובילה ליישום ההיגיון המדעי והניהולי של עולם העסקים במגזר הציבורי. התהליך הזה חייב הכשרה מדעית של עובדים ומנהלים.

ההשכלה הגבוהה נעשתה מבוקשת גם בשל העובדה שמאז אמצע שנות השבעים חל במגזר העסקי גידול בפערי השכר בין בעלי השכלה גבוהה לבין בעלי השכלה נמוכה ובין עובדים במשלחי יד אקדמיים לבין עובדים במשלחי יד בלתי אקדמיים.²¹² הפערים הללו דחפו רבים לימודים אקדמיים.

זאת ועוד, ההתפתחות הכלכלית יצרה פערים עמוקים בין שכבות האוכלוסייה, ונוצרה ההכרה הציבורית שיש לצמצם באמצעות הנגשת ההשכלה הגבוהה לשכבות הסוציו-אקונומיות הנמוכות יותר.²¹³

ונקודה נוספת: כיוון שרמת ההשכלה של העובדים הפכה לאחד מסמלי הסטטוס של הארגון, היא דחפה ארגונים רבים - שלא רצו לפגור מאחור - להשכיל את עובדיהם באמצעות מתן הטבות עבור תארים והשתלמות מקצועיות. כך, למשל, משרד החינוך, צה"ל, בתי חולים ומקומות תעסוקה נוספים בשירות הציבורי עודדו אלפים מעובדיהם לצאת ללימודים גבוהים. צה"ל אף שילב את הלימודים הגבוהים כחלק אינטגרלי מהכשרת הפיקוד הבכיר במכללה לפיקוד ומטה ובמכללה לביטחון לאומי.

כמעט כל המוסדות להשכלה גבוהה בארץ (אוניברסיטאות, מכללות, שלוחות מחו"ל), ניצלו את אותה מגמה בשירות הציבורי, ויצרו מסלולם מיוחדים עבור עובדי הארגונים הגדולים (כך, למשל, אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת תל אביב יצרו תוכנית לימודים המותאמת לקציני צה"ל ולעובדי סיעוד) - מה שתרם מכיוון נוסף לעלייה במספר הסטודנטים באותם מוסדות.²¹⁴

אקדמיזציה של מקצועות שונים

התפתחות הידע וההתמקצעות בעולם האולטרה טכנולוגי הובילו לתהליך אקדמיזציה של מקצועות, שלא חייבו בעבר הכשרה אקדמית. כך למשל, מקצועות התיירות, התקשורת, הביטוח, הבנקאות, האדריכלות ועיצוב הפנים, האופטומטריה, הסיעוד הרפואי והפיזיותרפיה. מקצועות טכנולוגיים מגוונים שנלמדו בעבר לתואר טכנאי או הנדסאי, שודרגו גם כן לתואר אקדמי. גם תחומי אומנות הבמה, המחול והקולנוע עברו תהליך דומה. גורם נוסף היה הדרישה הגוברת לתואר ראשון לצורך תפקידים אשר בעבר הספיקה השכלה של שנים עשרה שנות לימוד או תעודת בגרות בלבד על מנת לבצעם - בעיקר בשירות המוניציפלי, הממשלתי, הרפואי והביטחוני.

במקרים מסוימים המקצוע כולו עבר אקדמיזציה (למשל, בתי ספר לסיעוד רפואי) ובמקרים אחרים המקצוע עבר אקדמיזציה בדרך עקיפה, כלומר באמצעות סיפוחו לדיסציפלינה מדעית רחבה יותר (מקצועות השלמה שנותנים לו את הגושפנקה האקדמית).

הדוגמה המובהקת לתהליך הזה הוא תחום החינוך. תהליך האקדמיזציה של מקצוע ההוראה במערכת החינוך הממלכתית החל במחצית שנות השבעים, כאשר "בתי המדרש למורים" קיבלו היתר לפתיחת מוסד אקדמי (התהליך לווה בשינוי שם ל"מכללות לחינוך") בחסות האוניברסיטאות הגדולות.²¹⁵ הראשונות היו המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין בחיפה, המכללה לבנות בבית וגן בירושלים ומכללת בית ברל בשרון. בשנות התשעים התהליך הואץ, בין השאר תודות להסמכת הסמינרים-למורים להעניק תואר B.Ed (תואר חדש שלא היה קיים קודם לכן) ולמתן תוספות שכר משמעותיות במשרד החינוך עבור התארים האקדמיים.²¹⁶

כיוון שהמורים מהווים את המגזר הגדול ביותר בשירות הציבורי, תהליך האקדמיזציה של מקצועם תרם באופן משמעותי להגדלת מספר האקדמאים בישראל ולשיעורם באוכלוסיית הסטודנטים.

דוגמה אחרת היא תחום ההנדסאות. בראשית שנות התשעים למדו במכללות להנדסאים וטכנאים כ-15,000 תלמידים, שלא קיבלו נקודות זכות אקדמיות על לימודים אלה, כאשר ביקשו ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה. תלמידים אשר לאחר שנתיים קיבלו תואר הנדסאי, נאלצו להתחיל את הלימודים מתחילתם לקראת תואר B.Sc. האבסורד היה שאותם לימודי הנדסאות זכו להכרה של אוניברסיטאות מסוימות בחו"ל. כדי לפתור את הבעיה הוצע בתכנית האב למכללות האקדמיות לפתח במסגרת המכללות להנדסאים תכניות לקראת תואר B.Tech. הכוונה הייתה להוסיף למוסדות להשכלה גבוהה בדרך זו כ-2,500 תלמידים להנדסה באמצעות המכללות, ואכן המכללות הטכנולוגיות אשר נוספו במחצית השנייה של שנות התשעים, הרחיבו את מעגל האנשים שהוכשרו להנדסה בישראל. במהלך השנים, רוב התכניות לתואר ה-B.Tech, להוציא תחומים ספורים כמו הנדסה אזרחית והנדסת בניין, הומרו לתכניות לתואר B.Sc, שהן תיאורטיות יותר.²¹⁷

המכינות הקדם אקדמיות

חשיבות גדולה במיוחד להרחבת מערכת ההשכלה הגבוהה נודעת למכינות הקדם אקדמיות, המעניקות הזדמנות נוספת לצעירים שלא הצליחו לסיים בהצלחה את מבחני הבגרות. הן עושות זאת על ידי השלמת בגרויות ושיפור ציוני הבגרות וכן על ידי הקניית כלים והרגלי למידה יעילים והרחבה והעשרה בתחומי הדעת השונים הנלמדים באוניברסיטה.²¹⁸

הקמת המכינות הייתה יוזמה משותפת של משרד החינוך והתרבות, המועצה להשכלה גבוהה ומשרד הביטחון. הרקע להקמתן היה הפערים הסוציו-אקונומיים בין יוצאי אסיה-אפריקה לבין יוצאי אירופה-אמריקה.²¹⁹ המטרה הייתה ליצור מסגרת לימוד, שתאפשר הזדמנות לפיתוח הפוטנציאל האישי של צעירים בני עדות המזרח ולהאיץ תהליך של סגירת פערים בתחום ההשכלה.²²⁰ שר החינוך והתרבות דאז, זלמן ארן, ביטא את השאיפה הזאת בנאום שנשא בכנסת בשנת 1959: "לא יישאר אף תלמיד מחוץ לכותלי האוניברסיטה בשל חוסר אמצעים."²²¹

בשנת 1963 החלה פעילותן של המכינות הקדם אקדמיות בישראל.²²² ההתחלה הייתה צנועה, עם 60 תלמידים בלבד, מהם 30 באוניברסיטה העברית ו-30 בטכניון.

בשנות הששים הופקד ניהולן של המכינות בידי יחידת סמך במשרד החינוך שעסקה בצמצום פערים ושוויון הזדמנויות בשם "הקרן לקידום החינוך". היא נוסדה בשנת 1962, כאשר מטרתה הייתה גישור על הפערים החברתיים והחינוכיים בישראל, על ידי טיפוח מנהיגות בקרב ילדי העולים מארצות האסלאם ועל ידי סיוע לבוגרי האגודה להתקדם באמצעות פתיחת שעריהם של המוסדות להשכלה גבוהה.²²³

לקראת שלהי שנות השישים, כאשר המתח הערתי עלה מדרגה, הוחלט על הקמת מכינות קדם אקדמיות נוספות, הפונות לקהל יעד רחב יותר, במטרה לאפשר את הגדלת סיכוייהם של תלמידים טעוני טיפוח (ולא בני עדות המזרח בלבד) להתמודד עם קריטריוני הקבלה לאוניברסיטאות.²²⁴ ב-1974, הקימה הוועדה לתכנון ולתקצוב שליד המועצה להשכלה גבוהה (הות"ת) את "ועדת גילת" שהגדירה את מטרות המכינות הקדם אקדמיות וקבעה את דרכי פעילותן.²²⁵ ועדה נוספת שהוקמה ב-1978 ("ועדת אלקנה") הובילה להכרה בבחינות הסיום של המכינות כשוות ערך לבחינות הבגרות, ומשרד החינוך הוסמך להעניק לבוגרים תעודות בגרות מתאימות.²²⁶

ועדת ירוחם, שהגישה את הדו"ח המסכם שלה ב-1980, קבעה את רמת השרות הנדרשת מכל סוג של מכינה, כולל היקף כח אדם ורמתו, היקף שעות לימוד לתלמיד, הרכב עלויות וסך העלויות למכינה, מהן נגזר התעריף החודשי לתלמיד האמור לכסות את כל ההוצאות של המכינה.

ועדת צדוק, שהוקמה ב-1992, הגדירה מסגרת עבודה מעודכנת של כוח אדם, מנהלה, תקורה ועלויות של ניהול המכינות. בדו"ח הוועדה הודגש שאיתור המועמדים לא ייעשה על בסיס עדתי. בהתאם לכך, שונה המינוח מ"טעוני טיפוח" ל"ראויים לקידום".²²⁷

ב-1999 פעלו ברחבי הארץ 46 מכינות קדם אקדמיות, שבהן למדו כ-12,000 תלמידים (זאת בהשוואה ל-6,000 תלמידים במכינות בשנת 1990).²²⁸

שיעור ההצלחה של המכינות²²⁹ היה גבוה, ורוב בוגריהן התקבלו ללימודים אקדמיים וסיימו אותם בהצלחה. עד היום הן מהוות מנגנון חשוב לתוספת תלמידים להשכלה הגבוהה.²³⁰

החל מתחילת שנות התשעים חל תהליך של גידול בשיעור הסטודנטים הלומדים במכינות הקדם אקדמיות שליד המכללות וירידה באלו הלומדים במכינות שליד האוניברסיטאות, זאת במקביל לשינויים דומים בשיעורי הסטודנטים בשני סוגי המוסדות.²³¹

כיום קיימים שלושה סוגים של מכינות: מכינות לבגרות, שנועדו להשלמת תעודת בגרות ליוצאי צבא, מכינות ייעודיות, שנועדו ללימודי מקצועות מוגדרים, ומכינות לאוכלוסיות ייעודיות (חרדים, ערבים, יוצאי אתיופיה).

כולם רוצים "להצליח"

העלייה בביקוש לתואר אקדמי קשורה, בין השאר, לשינוי בסולם הערכים שהתרחש בחברה הישראלית בשנות השמונים. חלה עלייה במודעות הכללית לזכויות האזרח, ובכלל זה לזכות הבסיסית להשכלה. יתרה מזאת, השאיפה "להצליח" בחיים הפכה למוטו עבור צעירים רבים, והיא תורגמה בדרך כלל להצלחה כלכלית. כיוון שהשכלה

נתפסת כמפתח העיקרי להצלחה הכלכלית, היא הפכה ליעד חשוב להשגה. אין זה מקרה שהשכלת הילדים הולכת ומקבלת בשנים האחרונות אופי כמעט פולחני. למעשה, מדובר בדפוס תחרותי המועתק מארה"ב.²³² (להרחבה על פולחן ה-Yניקים כילדים ראו: הילד בן 30 - בגרות מעוכנת; להרחבה על פולחן של ה-Yניקים כהורים ראו: הורים וקורסים: דור ה-Y מגדל ילדים).

סקר שנערך ב-1998 בידי מחלקת המחקר של "אנגלו סכסון", בהשתתפות 1,000 מחפשי דיור שנרשמו במשרדי חברת הנדל"ן בחודש שקדם לעריכת הסקר, ממחיש את החשיבות שכבר היתה בסוף המאה הקודמת לערך ההשכלה בחברה הישראלית. כשלושה רבעים מקרב המרואינים בסקר (78%) השיבו כי השיקול הראשון בקביעת מקום המגורים הוא רמת מערכת החינוך שיציע האזור לילדיהם. העדפה זו שונה מהעדפה ברורה שרווחה בעבר של קירבה למקום עבודה.²³³

הלחץ הפסיכולוגי הגובר על ההורים ליצור לילדיהם יתרונות בשוק ההשכלה (התקבלות לחוגים יוקרתיים) עמד ביסוד התפתחות החינוך האפור בבתי הספר משנות התשעים ואילך. הורים בעלי אמצעים החלו להתארגן ולשלם מכיסם תמורת שיעורי העשרה ותמיכה במחשבים, באנגלית, בדקדוק עברי ועוד. במקביל התרבו היוזמות להקמת בתי ספר פרטיים. בסדרת מאמרים ב"הארץ", שסקרה את התופעה, דיווחה העיתונאית אורנה קזין כי "כיום משולבות תוכניות לימוד נוספות במימון מלא של ההורים, או במימון משותף של הורים, של רשות מקומית ושל קרנות פרטיות בכ-67% מבתי הספר בישראל (ב-1988 רק 38% מבתי הספר השתמשו בתוכניות כאלה)."²³⁴

ביטוי נוסף למגמה הזאת אפשר למצוא בעלייה שחלה באותה עת במספר התלמידים המחוננים שהחלו ללמוד באוניברסיטאות עוד לפני סיום בתי הספר (בעיקר באוניברסיטה הפתוחה, המאפשרת זאת), ולפני גיל הגיוס.²³⁵

כתוצאה מהתחזקות התפישה הכלכלית של ההשכלה (מפתח למקצוע מכניס) חלה באותה עת עליה בביקוש לפקולטות "פרופסיונליות", ובמיוחד לאלה ה"יוקרתיות", ו"המכניסות", כגון: מינהל עסקים, משפטים ומדעי המחשב. לעומת זאת, הפקולטות והחוגים של מדעי הרוח והטבע (פילוסופיה, היסטוריה, ביולוגיה, כימיה, פיזיקה), שהיוו את לב ליבה של התוכנית האקדמית של האוניברסיטאות במשך שנים רבות, נדחקו לקרן זווית, ונקלעו לקשיים בגיוס בוגרי תיכון או בוגרי תואר ראשון מוכשרים ובעלי הישגים גבוהים.²³⁶

האוניברסיטה הפתוחה קולטת חסרי בגרות

תפקיד חשוב בהנגשת ההשכלה הגבוהה לשכבות רחבות היה לאוניברסיטה הפתוחה. היא הוקמה ב-14 באפריל 1974 כדי לאפשר רכישת תואר אקדמי לאנשים שאינם יכולים לעשות זאת במסגרת אוניברסיטה רגילה, מסיבות של חוסר זמן (אנשים עובדים או הורים), חוסר יכולת הגעה לכיתה (מסגרת צבאית, שהות בחו"ל), חוסר בתעודת בגרות מלאה, וכן לישראלים ודוברי עברית הגרים מחוץ לישראל ומעוניינים ללמוד בעברית. נוסף לכך, האוניברסיטה הפתוחה מקבלת אל שורותיה תלמידי תיכון מצטיינים, שמקצתם מסיימים תואר ראשון תוך כדי הלימודים בתיכון, וחלקם אף צוברים נקודות זכות לתואר האקדמי, שאותו ישלימו במהלך השירות הצבאי או לאחריו.

ייחודיותה של האוניברסיטה הפתוחה היא בקבלתו של כל אדם ללימודי תואר ראשון, ללא הצגת תעודות על לימודים קודמים (גם ללא בחינות בגרות) וללא בחינות קבלה. הבחינה היחידה בה מחויבים המועמדים היא באנגלית.²³⁷

רבים משתמשים בתואר שמעניקה האוניברסיטה כגשר לאוניברסיטאות הרגילות. זאת בעזרת "אפיקי המעבר" לשלל מסלולים במוסדות האחרים לכל העומדים בדרישות (הרכב קורסים וציוניהם שמוגדרים מראש עבור כל אפיק). מי שמתקבל לאוניברסיטה על בסיס אפיק מעבר מהאוניברסיטה הפתוחה, ממשיך לרוב את לימודיו הישיר מהשנה השנייה.²³⁸

ייחוד נוסף של האוניברסיטה הפתוחה הוא שהלימודים בעיקרם מתקיימים בכתב מרחוק, והתלמיד יכול ללמוד

בביתו, בקצב אישי (אלא אם כן הוא נדרש להגיש עבודה אקדמית עד תאריך מסוים או נדרש לנכוח במעבדה). הוא אינו מחויב להגיע למפגשי ההנחיה במרכזי הלימוד ברחבי הארץ, ואינו כבול למערכת שעות נוקשה.

עקרונית יכול התלמיד לפרוס את לימודיו לתואר ללא הגבלת זמן ולצבור בהדרגה נקודות זכות אקדמיות מקורסים מתחומים שונים. לצורך קבלת תואר בוגר אוניברסיטה עליו לעמוד בדרישות התואר, כאשר הדרישות בתואר עם התמקדות כלשהי מאפשרות פחות מרווח תמרון.²³⁹

בשנותיה הראשונות קיימה האוניברסיטה הפתוחה שידורי רדיו וטלוויזיה מיוחדים לתלמידיה (ניתן היה לקבל אותם גם בקלטות). עם התפתחות הטכנולוגיה נעשה שימוש נרחב באינטרנט לתקשורת לימודית.

בשנת הלימודים 2013/4 למדו באוניברסיטה הפתוחה 48,000 סטודנטים בקורסים לקראת תואר ראשון (מעל 90% ושני פחות מ-10%). הרכב הגילים של הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטה הפתוחה השתנה במהלך השנים. בתחילת שנות התשעים אוכלוסיית הנרשמים הייתה ברובה מבוגרת - בגילאי 30 ומעלה (63% מהלומדים).²⁴⁰ עם השנים גדל חלקם של הלומדים הצעירים בגילאי 22-29, והגיע בתשע"ב ליותר ממחצית מהסטודנטים (55%, לעומת כ-25% בתש"ן).²⁴¹

תואר במכירת חיסול

במחצית העשור הראשון של המילניום, כאשר התברר ששוק ההשכלה הגבוהה נעשה פרוץ ופראי, נעלה מל"ג את דלתות ההכרה במוסדות להשכלה גבוהה חדשים. ניתנו לכך נימוקים מגוונים: בעיות משפטיות, אי בהירות בקשר למעמד השלוחות של האוניברסיטאות הזרות, חשש מתחרות פרועה ועוד. במקביל דרשה המל"ג דרישות מחמירות יותר מהמוסדות הקיימים, שנגעו לגיוס מרצים, להרכבת גופי ניהול ולתכנים הלימודיים. בפועל התפתחה תרבות של "קומבינות" שנועדו לעקוף את פיקוח המל"ג ולהכניס שינויים בדלת האחורית. כך, למשל, בזמן שמל"ג אסרה על לימודי מנהל עסקים בתואר ראשון, מיהרו המכללות ויצרו תואר ראשון ב"ניהול" שנועד לעקוף את האיסור.

כיוון שכל מוסד אקדמי שואף לגדול ולהתפתח וכיוון שות"ת²⁴² מתקצב את המוסדות להשכלה גבוהה על פי מספר הסטודנטים, נאלצים המוסדות להתחרות זה בזה על ליבם של הסטודנטים - כולל תלמידים שאינם מוסיפים ליוקרתו של המוסד. התחרות הזאת יצרה תופעה רחבה ומטרידה: הקלות, ישירות ועקיפות, גלויות וסמויות, שמעניקות האוניברסיטאות והמכללות למועמדים ללימודים כדי לפתותם להירשם. באופן כללי, נוצר תהליך של סינון פחות ופחות בררני של מועמדים ללימודים והורדה עקבית של רף דרישות הקבלה.

אם בשנות השמונים הפעילו האוניברסיטאות מדיניות מחמירה של סינון מועמדים ושיעור הדחייה הגיע עד כדי כשליש מהפונים (למשל 34.5% בתש"ה), הרי שהתחרות עם המכללות בשנות התשעים הביאה להקלה במדיניות הסינון ולירידה בשיעור הנדחים על רקע אי התאמה ללימודים אקדמיים - כחמישית בלבד (למשל 19% בתשנ"ח).²⁴³ מאז הרף רק הולך ויורד.

המאבק הכלכלי של המוסדות להשכלה גבוהה הביאה לדחיקת הפרופסורים מניהול המוסדות לטובת אנשים מהשוק הכלכלי, להקצעה הולכת וגדלה של משאבים על שיווק ולהשתלטות השפה השיווקית על המערכת (שהיא במקרים רבים מבוססת גוזמאות והטעיות).²⁴⁴

כאשר החרב הכלכלית מונחת על הצוואר (בין השאר בעקבות הקיצוצים המתמידים בתקציב שמקצה האוצר למערכת) וכשהסטודנט הופך ללקוח, המטרה היא בעיקר להשביע את רצונו. התוצאה היא פחות זוחל ברמה הממוצעת של הסטודנטים וברמת הלימודים. כך למשל התפתחו בשנים האחרונות תכניות לימוד, המכונות "חוג-תקציביות". מדובר בתוכניות שאינן זוכות לתקצוב המדינה, ואילו שכר הלימוד עבורן גבוה מזה הרגיל, בדרך כלל כ-30-100 אלף שקל בשנה. מספר התוכניות הללו הלך וגדל עם השנים ואיתן גם הקומבינות. בדו"ח מבקר המדינה (2012), שבדק את התנהלות האוניברסיטאות בתחום הזה, צוין כי האוניברסיטאות פתחו תוכניות כאלה מבלי לקבל

אישור, כפי שהן נדרשות, ושתנאי הקבלה בהן מקלים ונמוכים מאלו הנדרשים מסטודנטים בתארים הרגילים. עוד הוסיף המבקר, שבחלק מהתוכניות אחוז ניכר מהסטודנטים לא עמדו בתנאי הקבלה, אך התקבלו בכל זאת.²⁴⁵

אינפלציית ההקלות מתבטאת לא רק בהנמכת דרישות הסף אלא גם בהנמכת דרישות הלימוד במהלך התואר: הקלות בכמות חומר קריאה בכלל ובאנגלית בפרט, הקלה בדרישת נוכחות, הקלות בתרגילים, הקלות ומחילות לאלה שאינם עומדים בדרישות הבסיס (מועדים נוספים לעבודות ולבחינות, הגשות באיחור ועוד) וחלוקת ציונים גבוהים ביד קלה. המטרה המרכזית היא לא לעצבן את הסטודנטים - הלקוחות המחוזרים (ראו גם להלן).

הפיחות הזוחל ברמת דרישות הקבלה והלימודים מהווה בעיה חריפה במיוחד במכללות, שכן עבורן מאבק ההישרדות קשה במיוחד. הנה כי כן, על פי הנתונים שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה קיים פער של יותר מ-80 נקודות בציון הממוצע בפסיכומטרי בין המבקשים ללמוד באוניברסיטאות (ציון ממוצע 618.7) לבין המועמדים ללמוד במכללות האקדמאיות (ממוצע 538.3), בין היתר כתוצאה מרף הקבלה הנמוך יותר. עוד עולה מנתוני הלמ"ס כי קל יותר להתקבל למכללות. באוניברסיטאות 3 מכל 4 מועמדים התקבלו ללימודים ואילו במכללות 8 מכל 9 מועמדים. בתחומים מסוימים מספר המתקבלים ללימודים במכללות גדול פי כמה. כך למשל, 5,200 התקבלו ללימודי משפטים במכללות בשנת הלימודים תשע"ד לעומת 1,300 באוניברסיטאות.

תנאי קבלה ללימודי משפטים במוסדות נבחרים

המרכז האקדמי למשפטים ועסקים ברמת גן	המכללה האקדמית ספיר	המכללה האקדמית נתניה	המסלול האקדמי המכללה למנהל	הקריה האקדמית אונו	שערי משפט	
מספיקה תעורת בגרות, הציין אינו חשוב	ממוצע 85 ומעלה, לפחות 4 יחידות אנגלית בציון 70	ממוצע 90 ומעלה	ממוצע 90 ומעלה	ממוצע 95 ומעלה	ממוצע 90 ומעלה, לפחות 4 יחידות אנגלית בציון 70	ציון בגרות
אין צורך	ציון גבוה מ-600	מבחן פסיכומטרי אינו תנאי קבלה. ציון גבוה ישפר את סיכויי הקבלה.	ציון כללי גבוה מ-600. אנגלית: 111 בפסיכומטרי או 211 באמ"ר.	מבחן פסיכומטרי אינו תנאי קבלה. ציון גבוה מ-575 ישפר את סיכויי הקבלה.	ציון גבוה מ-580	פסיכומטרי
			ראיון אישי שנועד לבחון את כישורי הביטוי בעברית.	מבחנים בהבנת הנקרא, באנגלית ובעברית	בחינה בעברית לבעלי פסיכומטרי נמוך מסף הקבלה (580)	מבחני מיון
בעלי ציון 650 בפסיכומטרי, ו-95 ממוצע בבגרות. וכן בעלי תואר ראשון בממוצע גבוה מ-75	בעלי ציון 650 בפסיכומטרי ו-85 ממוצע בבגרות					קבלה אוטומטית

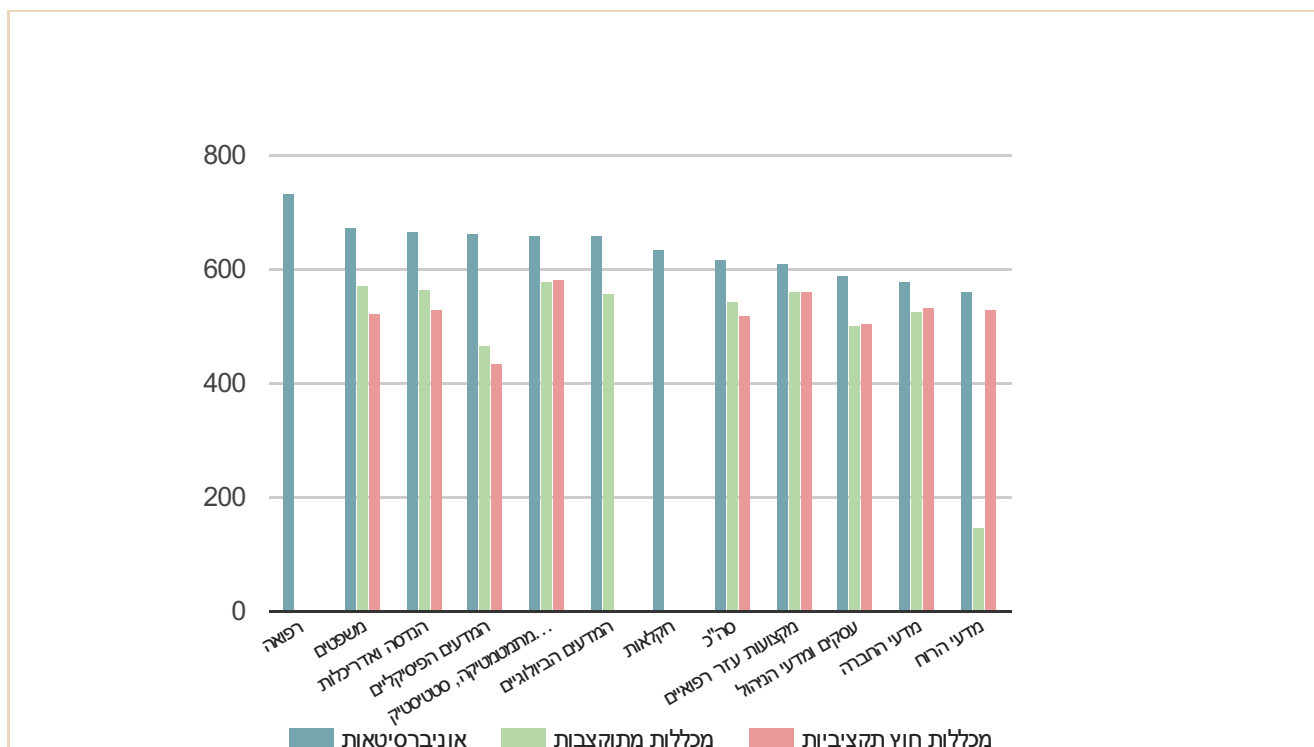
מקור: אתר מידעת, 13.8.2011.

תנאי קבלה ללימודי תקשורת במוסדות נבחרים

אורנים המכללה האקדמית להינוך	המכללה האקדמית ספיר	המסלול האקדמי המכללה למנהל	המכללה האקדמית עמק יזרעאל	
יש להציג תעודת בגרות או אישור על זכאות לבגרות.	בעל ציון ממוצע גבוה מ-85, לפחות ציון 70 בארבע יחידות אנגלית או 65 בחמש יחידות.	בעל ציון ממוצע גבוה מ-90 יכול להירשם גם ללא פסיכומטרי. במקרה כזה יש להשיג ציון 185 במבחן אמ"ר.	כל חוג בוחר את המועמדים בעלי ההישגים הטובים ביותר בפסיכומטרי, בבגרות או בציון משוקלל של הבגרות והפסיכומטרי. כמו כן, יש ציון סף באנגלית.	ציון בגרות
ציון משוקלל עם הבגרות גבוה מ-525.	לפחות 530 בציון הפסיכומטרי.	אם ממוצע הבגרות נמוך מ-90 יש צורך בלפחות 85 בציון המשוקלל של בגרות ופסיכומטרי.		פסיכומטרי
מתקיים ראיון אישי.			מבחן ידע בעברית למי שלא עשה פסיכומטרי	מבחני מיון
בעלי ממוצע בגרות גבוה מ-90.	בעלי ציון 650 בפסיכומטרי או 95 בבגרות. וכן בעלי תואר ראשון בממוצע גבוה מ-75.			קבלה אוטומטית

מקור: אתר מידעת, 13.8.2011.

מספר המקצועות במכללות, שממוצע הפסיכומטרי הנדרש כדי להתקבל אליהם נמוך מ-500, הוא גדול לעומת מקצועות בודדים באוניברסיטה.²⁴⁶ יש מכללות שמוותרות לגמרי על הבחינה הפסיכומטרית, כמו למשל המרכז האקדמי למשפט ועסקים ברמת גן.²⁴⁷

מקור: המועצה להשכלה גבוהה, 2014. מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014.

תהליך הנמכת רף הקבלה לאקדמיה אינו ייחודי לישראל, בהבדל אחד גדול: ברוב הארצות המובילות "אליטיזם" היא לא מילה גסה. לכן בקצה הפירמידה יש עדיין מוסדות לימוד יוקרתיים או פרטיים, שיכולים להרשות לעצמם לסנן מועמדים בקפדנות ו"לקרוע לתלמידיהם את התחת". הם יכולים להרשות לעצמם את זה כי התואר שלהם מבטיח יתרון ממשי בשוק העבודה. בישראל כמעט אין מסגרות לימוד אליטיסטיות, הן משום שיש מעט מאוד מוסדות פרטיים והן משום שהתפישה האליטיסטית זכתה בשנים האחרונות ליחסי ציבור רעים ונתפסת כהתנשאות ואפליה. לכן ישראלים רבים שרוצים ללמוד במסגרת סלקטיבית ויוקרתית פונים היום לחו"ל.²⁴⁸

בישראל גם חוגים יוקרתיים, שבהם נהוג היה בעבר סינון קפדני מורידים בשנים האחרונות את סף הדרישות. הדוגמה הבולטת ביותר היא החוגים למשפטים, שבהם רף הקבלה והדרישות האקדמיות במהלך התואר יורדים עם השנים.²⁴⁹

גם בתארים המתקדמים חל פחות זוחל ברף הקבלה והדרישות. יותר ויותר חוגים מקבלים לתואר שני על בסיס ציון בתואר ראשון נמוך מבעבר וממעטים בדרישות השלמה. לא מעט חוגים ריכזו את ההוראה ביום בשבוע. זה אמנם מקל על סטודנטים שעובדים במשרה מלאה אבל הופך את השיעורים למסע מתיש עם אפקטיביות לימודית נמוכה. אם בעבר רוב תלמידי התואר השני היו כותבים גם דיסרטציה מדעית נרחבת, היום רובם מסיימים תואר ללא תזה, וגם אלה שכן מגישים נדרשים להיקף הולך וקטן. זאת ועוד, הדרישה לתואר שני מחקרי כבר אינה תנאי בל יעבור להמשך לימודים לתואר שלישי, וסטודנטים רבים מקבלים הרשאה למסלול עוקף שמכונה "תואם תזה" (הגשת תזה מצומצמת, שהופכת לפרק בדוקטורט).²⁵⁰

באוניברסיטאות ובמכללות מתקיים קשר של שתיקה בכל הנוגע לרמת הסטודנטים המתקבלים ללימודים ורמת תוכניות הלימודים, ומעטים מרצים שמעזים להביע בפומבי ביקורת על המצב הקטסטרופלי. הדבר נובע ממספר סיבות: קשיי ההישרדות הכלכלית של המוסדות להשכלה גבוהה (רבים אומרים, "גם אם זה לא כשר אנחנו צריכים לשרוד"); חששם של מרצים מפני גינוי ההנהלה וקולגות; רוח התקינות הפוליטית (לא נעים לבקר את הסטודנטים שלך. תמיד גם יצוצו אלה שיאמרו: "זו הכללה לא נכונה. אצלי התלמידים נהדרים וגם בדור שלנו היו טובים ורעים"); חשש לתגובה חריפה של אגודות הסטודנטים וקשיים באיסוף נתונים רלוונטיים (בעיקר השוואתיים) לשנים

אחד הראשונים שהעז לומר דברי ביקורת על התופעה בפומבי היה פרופ' עלי זלצברגר, לשעבר דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה (דבריו נאמרו בכנס על "עתיד החינוך המשפטי בישראל", כתגובה להצעה שהועלתה שלשכת עורכי הדין תפקח על לימודי המשפטים): "לא בטוח שאנו רוצים שלשכת עורכי הדין תפקח על הלימודים. היא עלולה להישלט בעתיד על ידי האספסוף שייכנס לשורותיה. הפרופסיה המשפטית בישראל נמצאת במשבר הכי גדול שלה מאז קום המדינה, משום שרמת לימודי המשפטים נמוכה מאוד, כהכללה". זלצברגר טען כי בתי הספר למשפטים "לא עושים את העבודה שלהם", וקרא להעלות את רמת לימודי המשפטים בישראל. לדבריו, אחת התוצאות של המצב היא העובדה שכיום עורך הדין הממוצע הוא "הגרוע ביותר מאז קום המדינה". הוא תקף בעיקר את המכללות למשפטים, שלדבריו "בצע כסף מניע חלק משמעותי מהן", בין השאר לנוכח המציאות לפיה יש דיקנים שמשתכרים לפי מספר הסטודנטים שהם מצליחים להביא ללימודים אצלם (אגב, ספק את המצב היום בפקולטות למשפטים באוניברסיטאות הרבה יותר טוב).²⁵²

דבריו של זלצברגר, שנאמרו ב-2009, עוררו ביקורת רבה. בין היתר כתבו ואמרו עליו שהוא "מתנשא", "מדבר נגד האספסוף" ומתעלם מערכי השוויון. אבל זלצברגר אכן אמר אמת שהולכת ומתבררת עם חלוף השנים. בראיון שנתן ב-2011 לעיתון כלכליסט אמר פרופ' נחמיה פרידנלד, נשיא המכללה האקדמית תל-אביב-יפו ובעבר חבר בות"ת:

"אם מסתכלים במונחים של איכות, הרי שיותר מדי מכללות נאבקות על סטודנטים איכותיים, ויותר מדי מכללות לא מקבלות אותם. התוכנית המקורית של המדינה והמל"ג היתה להקים ארבע מכללות שיספקו מענה ראשון לצורך במוסדות חדשים להשכלה גבוהה. כיום פועלות כבר 21 מכללות המתוקצבות על ידי המדינה, וזאת מבלי למנות את המכללות הפרטיות ואת המכללות להוראה. איך קפץ לו המספר פי חמישה? המכללות הפכו לנושא פוליטי. נוצר מצב שבו כל ראש עירייה או מועצה רוצה מכללה בחצר האחורית. המערכת החלה להיענות, וקמו עוד ועוד מוסדות. לטעמי, זה יצר מצב של עודף היצע של השכלה גבוהה. כל מוסדות הלימוד האלה צריכים להתקיים איכשהו, וכדי להתקיים צריך סטודנטים. ומה עושים כשאין מספיק סטודנטים? מתחילים לקחת מכל הבא ליד - כולל סטודנטים בלי פסיכומטרי ואפילו בלי בגרות באנגלית ברמה של 4 יחידות. כך נוצר מצב שבו במערכת ההשכלה הגבוהה לומדים גם אנשים נטולי כישורים בסיסיים ללימודים אקדמיים. כל מכללה טוענת שהיא מקבלת סטודנטים אבל גם שומרת על הרמה, אבל אי אפשר לשמור על הרמה כשבסוף יש 50% נכשלים. נוצר תהליך של הידרדרות שאותו אנחנו מכחישים ואיננו מודים בו. בשל הדינמיקה הזו, שלא היתה לגמרי מבוקרת, אנחנו נמצאים במצב של עודף השכלה גבוהה. יש לכך השלכות ברורות על רמת הבוגרים. באיזשהו מקום כל זה מוזיל את התואר."²⁵³

במאי 2013 פרסם העיתונאי רביב דרוקר בבלוג שלו ובתוכניתו "המקור" תחקיר (נעשה בשותפות עם יובל אגסי) שכותרתו: "תואר בחצי שנה: כך המגזר הציבורי חוגג על האקדמיה". התחקיר חשף תנאי קבלה וסטנדרטים אקדמיים מונמכים שהופכים את הלימודים באוניברסיטאות לכדיחה עצובה. לתחקיר רואיינו בין השאר מרצים בכירים שהסכימו בפעם הראשונה לחשוף תופעות שהציבור לא הכיר או למצער לא היה מודע להיקפן: "תעשיית מכירת התארים". הקומבינות הללו נעשות בין המוסדות להשכלה גבוהה לבין גופים ממסדיים כמו משרד הביטחון (למשל השב"כ, קורס טיס, עובדי התעשייה האווירית, השב"כ) ולבין אנשים פרטיים, שמקבלים הנחות במסלולים עוקפים (כגון מנהלים בכירים בשוק בלימודי מנהל עסקים).

בין השאר כתב דרוקר: "יש מי שצריך להשקיע חיים שלמים כדי להתקבל לדוקטורט ויש מי שעושה את זה בלי בגרות. יש מי שמשעבר את חייו בשביל תואר שני ויש כאלו שמתקבלים בלי תואר ראשון. לאדם רגיל לוקח שלוש שנים להשלים תואר ראשון, אבל יש כאלו שעושים את זה בקצת יותר מחצי שנה. אתה חייב לעשות בחינת ג'ימאט מפחידה באנגלית כדי להתקבל לתואר שני במנהל עסקים? לא בטוח. חייבים ללמוד שלושה ימים בשבוע כדי לקבל תואר ראשון? אפשר גם ביום אחד. צריך פסיכומטרי כדי להתקבל למשפטים? ממש לא בטוח. אנגלית? תלוי איפה. אפשר להיכשל? מסתבר שבחלק מהמקומות לא. וגם לא בטוח שחובה להגיע. פרופ' גל נור, לשעבר נציב שירות המדינה וסגן יו"ר המועצה להשכלה גבוהה אמר לתחקירנים: "קורה פה איזשהו ליקוי מאורות שאנשים חושבים שהשכלה גבוהה אפשר לקנות אותה בזול, עכשיו, הם לא קונים השכלה. תבין, הם לא קונים השכלה, הם קונים תואר".²⁵⁴

תארים מתקדמים לייט

בשנים האחרונות חל גידול משמעותי במספר הסטודנטים לתואר שני.²⁵⁵ בשל ירידת יוקרתו של התואר הראשון שידרגו תחומים רבים במשק את דרישת הסף שלהם לתואר שני. תואר שני מהווה יתרון בשוק העבודה, אבל גם ערכו, בדומה לזה של התואר הראשון, פוחת עם הזמן. התוספות למשכורות במגזר הציבורי שמביא איתו התואר השני, כמו גם פתיחת מסלולי לימודים במכללות הקרובות למקום המגורים (ראו להלן), דרבנו סטודנטים רבים יותר להמשיך וללמוד.

המקצועות המבוקשים לתואר שני הם: הוראה וחינוך (התואר נחוץ למורים ולמנהלים במשרד החינוך),²⁵⁶ רווחה ובריאות (נפתחו תוכניות חדשות בבריאות הציבור, טיפול בעזרת אמנויות, לימודי זקנה, רפואת חירום ועוד)²⁵⁷ ומשפטים. המקצוע המבוקש ביותר כיום הוא מנהל עסקים. בתשע"ג כרבע (23%) מכלל הסטודנטים לתואר שני למדו מנהל עסקים.²⁵⁸ חלק גדול מהם (כ-40%) לומד בעשור האחרון במכללות שאינן מתוקצבות על ידי הות"ת.²⁵⁹

לא בכל המקצועות חלה עליה עם השנים בביקוש ללימודי תואר שני. בלימודי המדעים המדויקים ומדעי הטבע חלה ירידה בביקוש. כך למשל, בלימודי הפיסיקה נרשמה בשנים תשס"ד - תשע"א ירידה של 28% במספר המועמדים לתואר שני, בכיולוגיה ירידה של 25%, במתמטיקה, במדעי המחשב ירידה של 10.5%, ובהנדסה ואדריכלות נרשמה ירידה של 8 אחוזים.²⁶⁰ מנהל העסקים, למשל, זוכה לביקוש בשל תדמיתו הנוצצת, שמועצמת בתקשורת).²⁶¹

מועמדים ללימודי תואר שני באוניברסיטאות

תחום	תשס"ע	תשע"ג
סה"כ	17,895	22,465
מדעי הרוח	1,870	2,784
חינוך והכשרה להוראה	1,755	2,525
מדעי החברה	4,235	5,270
עסקים ומדעי הניהול	3,375	4,130
משפטים	1,760	1,715
רפואה	135	60
מקצועות עזר רפואיים	840	1,705
מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב	860	815
המדעים הפיזיקליים	545	525
המדעים הביולוגיים	1,165	1,220
חקלאות	175	175
הנדסה ואדריכלות	1,180	1,540

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

בתחילת הדרך התמקדו המכללות (להוציא "המכללה למנהל") בלימודי התואר הראשון, והדבר השפיע על היוקרה של הלימודים בהן, אך כבר בראשית דרכן דובר על האפשרות שהן תוכלנה להעניק בהמשך גם תואר שני (הוצע שהתואר השני במכללה יכונה "תואר נלמד" לעומת "תואר מחקרי" של האוניברסיטאות).

בשנת 1999 קיבלה המל"ג החלטה לאפשר באופן עקרוני ובהתאם לתנאי סף שנקבעו, לימודי תואר שני במסלול ללא תזה (תואר לא מחקרי) במוסדות לא-אוניברסיטאיים. בשנים שלאחר מכן גברו הלחצים לאפשר לימודי תואר שני מחקרי במכללות בכלל, ובמכללות פרטיות בפרט, עד שבשנת 2004 אישרה המל"ג, באופן עקרוני ובהתאם לתנאי סף שנקבעו למוסדות לא-אוניברסיטאיים לקיים לימודים לתואר שני עם תזה (מחקרי). בהחלטה זו נקבע שוב, כי הות"ת לא תשקיע בתשתיות מחקר במכללות. מאז קיים תהליך ברור של הגדלת מספר תכניות הלימודים לתואר שני, המוצעות על ידי מכללות, ומספרם של הלומדים לתואר שני במכללות האקדמיות עולה בעקביות.²⁶²

מבין הסטודנטים שלמדו בשנת תשע"ד (2013/4) באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך, קרוב לרבע למדו לתארים מתקדמים.²⁶³

תואר B.A הולך ותופס למעשה בהדרגה את מקומה של תעודת הבגרות, בעוד שתואר ה-M.A מחליף בהדרגה את התואר הראשון.

המצטיינים בדור ה-Y ובעלי הפוטנציאל לכאורה לא נמשכים לעולם המחקר וההוראה האקדמיים. עדות לכך היא שרובם בוחרים בלימוד של תואר שני לא מחקרי (ללא תזה).

מי אמר דוקטור ולא קיבל?

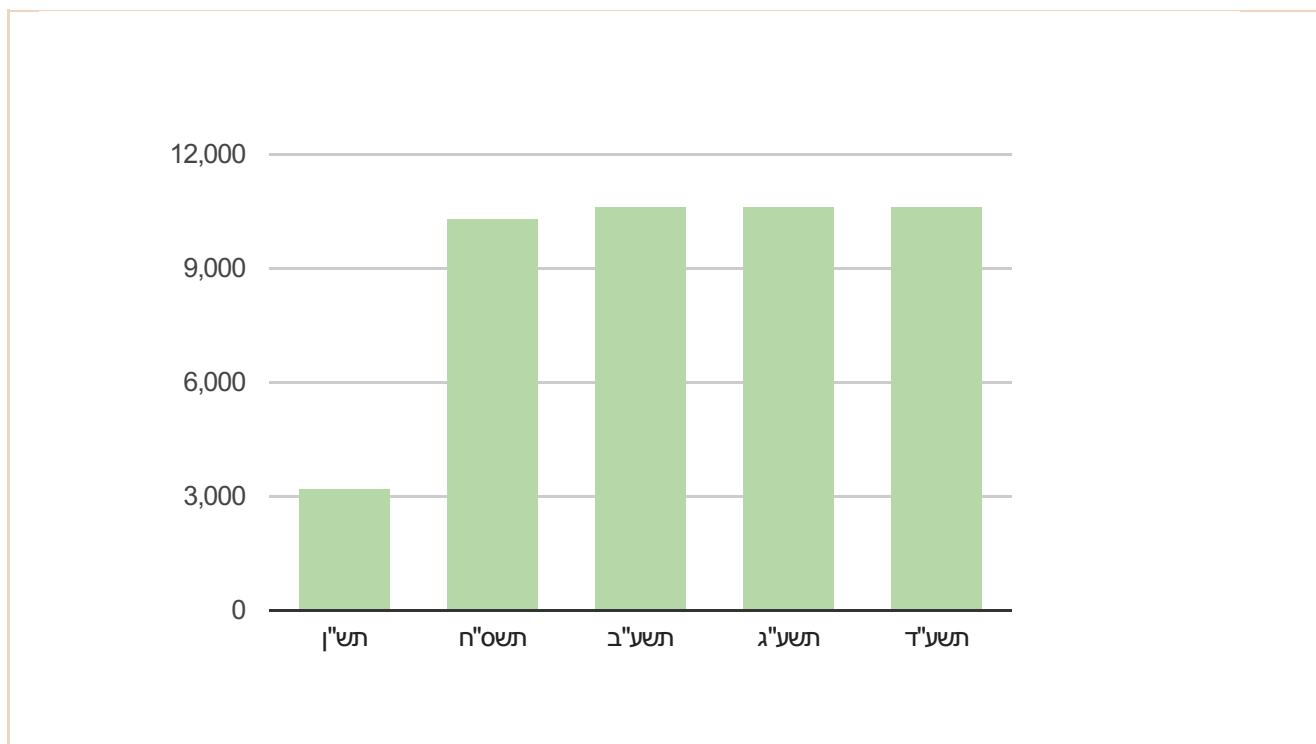
כאשר יותר ויותר אנשים פונים ללימודי תואר שני, זה אך טבעי שרבים מהם גם ירצו להמשיך לתואר שלישי. ואכן,

האוניברסיטאות הן מוסדות מחקר, ולכן טבעי שבהן יתקיימו הלימודים המתקדמים, שבמרכזם עומדת עבודת מחקר המכונה "תזה". בעבר על מנת להתקבל לתואר שלישי באוניברסיטאות נדרש היה תואר שני מחקרי (עם תזה). מהסטודנטים המצטיינים, בעלי הפוטנציאל המחקרי, ציפו שיבחרו באפשרות זו. מהסטודנטים האחרים, שמעוניינים להרחיב את השכלתם או זקוקים לתואר שני לצרכים מקצועיים או כלכליים ציפו שיבחרו במסלול שאינו מחקרי (ללא תזה). זה המסלול שקיים כיום בחלק מהמכללות (ראו לעיל).

הסטודנטים הלומדים לקראת תואר שלישי מתפלגים בין שבע אוניברסיטאות המחקר, כאשר עם השנים האוניברסיטאות הצעירות יותר מקבלות נתח הולך וגדל של הסטודנטים. בשנות השבעים והשמונים מרבית הלומדים התפלגו בין ארבעה מוסדות: האוניברסיטה העברית, הטכניון, אוניברסיטת תל אביב ומכון ויצמן למדע. החל משנות ה-90 ירד בהדרגה חלקם של הלומדים במוסדות הנ"ל במקביל לעלייה בשיעור הלומדים באוניברסיטת בר-אילן, באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בן-גוריון.

ואכן, מספר הסטודנטים לתואר השלישי יותר משהכפיל את עצמו מאז תחילת שנות ה-90, ועבר את ה-10,000 בשנת תשס"ח.²⁶⁵ מספר מקבלי התואר השלישי באותן השנים גדל ביותר מפי 3. הגידול במספר הסטודנטים הואט בשנים האחרונות (מאז תשס"ח) והוא נשאר עומד על כ-10,600. זה הביא את ישראל למקום טוב בעולם במספר בעלי תואר שלישי ביחס לגודל האוכלוסייה, יחד עם מדינות מובילות בעולם כמו גרמניה, שווייץ ושוודיה, אך למרות הגידול, שיעור הסטודנטים החדשים לתואר שלישי בישראל נמוך יחסית למדינות ה-OECD, דבר שישפיע על מספר הדוקטורים בעתיד הקרוב.²⁶⁶

מספר הסטודנטים לתואר שלישי

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014.

סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה לפי סוג מוסד ותואר (תשע"ג)

סוג המוסד	תואר ראשון	תואר שני	תואר שלישי	סה"כ
אוניברסיטאות - קמפוסים ראשיים	66,130	39,090	10,655	115,875
מכללות אקדמיות - סה"כ	102,385	11,365	-	113,750
מזה: מכללות מתוקצבות ע"י ות"ת	55,785	3,050	-	58,835
מכללות חוץ תקציביות	38,730	3,315	-	47,045
מכללות באחריות אוניברסיטאית	7,870	-	-	7,870
מכללות אקדמיות לחינוך	22,295	4,015	-	26,31
סה"כ	190,810	54,470	10,655	255,935

מקור: מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. ירושלים: הוועדה לתכנון ותקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.
 הערה: הנתונים כוללים את הלומדים בתכנית החוץ תקציבית במנהל עסקים במרכז האקדמי רופין. ואינם כוללים את הלומדים באוניברסיטה הפתוחה ו-1,250 סטודנטים שלמדו לימודי תעודה באוניברסיטאות.

התפלגות מקבלי תארים ממוסדות להשכלה גבוהה, תשע"ג - 2012/13

אוניברסיטאות - סך הכל	39,654	מכללות - סך הכל	32,039
תואר ראשון	55.4%	מכללות אקדמיות - סך הכל	25,624
תואר שני	38.0%	תואר ראשון	82.1%
תואר שלישי	3.9%	תואר שני	17.9%
תעודה	2.7%	מכללות אקדמיות לחינוך - סך הכל	6,415
		תואר ראשון	82.8%
		תואר שני	17.2%

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. דצמבר 2014. ישראל במספרים 2014.

היכן ומה הם רוצים ללמוד

המיון הסכמטי

ההחלטה על קבלת סטודנט למוסד להשכלה גבוהה מתקבלת לרוב על סמך ממוצע הבגרות והציון הפסיכומטרי. ישנם מספר מוסדות לימוד (לרוב מדובר במכללות), שאינם דורשים ציון פסיכומטרי²⁶⁷ ומעטים (בעיקר מוסדות לימוד של האוניברסיטה הפתוחה), אפילו לא דורשים תעודת בגרות, ולמעשה פתוחים לכלל הציבור.

אחוז ההיבחנות בפסיכומטרי בקרב המועמדים ללימודים (תשע"ג)

לאוניברסיטאות	למכללות האקדמיות המתוקצבות	למכללות האקדמיות החוץ-תקציביות	למכללות האקדמיות לחינוך
83%	64%	48%	58%

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014.

ברוב המכריע של המקרים, תנאי הקבלה קשים יותר באוניברסיטאות לעומת למכללות, וכך גם סיכויי הקבלה.²⁶⁸ הדבר בולט בעיקר במקצועות המבוקשים. המכללות מקלות כדי למשוך אליהן סטודנטים שלא הצליחו להתקבל למקצועות הללו באוניברסיטאות, בשל ציוני בגרות ופסיכומטרי לא מספיק גבוהים.²⁶⁹

למרות ההתקדמות שחלה בשנים האחרונות בתחום מדעי האבחון, בפועל מיון המועמדים ללימודים גבוהים עדיין נעשה באופן מאוד מכאני ועל בסיס הישגים של ידע כללי (בגרות ופסיכומטרי) ולא על בסיס קריטריונים רחבים ועמוקים של התאמה מקצועית.

עד היום איש במועצה להשכלה גבוהה לא סיפק תשובה מדוע למשל נדרש פסיכומטרי גבוה יותר כדי להיות רופא או עורך דין מאשר להיות גיאוגרף או מורה.²⁷⁰ האם ידע במתמטיקה צריך להיות חשוב ויוקרתי יותר מאשר ידע בשפות או כושר ניסוח?

ניתן היה לצפות שהמיון יעשה בהתאם לאופייה של הדיסציפלינה, והכישורים התפקודיים העמוקים הנדרשים בה. לדוגמה, אנו יודעים שיכולת גבוהה של ראייה תלת ממדית ושל רוטציה מנטאלית היא תנאי חשוב להצלחה בתחום הכירורגיה הרפואית. אנו גם יודעים שרבים מרופאי המשפחה הטובים יותר הם בעלי אמפתיה אנושית ורגישות למצוקות אנוש. על אותו משקל, מורה טוב הוא לרוב אדם שאוהב ומסוגל להבהיר דברים. אבל למרבה הצער, התכונות הללו כמעט ולא נמדדות ומאובחנות בתהליך הסינון והקבלה למקצועות הללו.

מה שלא פחות מוזר היא העובדה שהמוסדות להשכלה גבוהה אינם מודדים את המטען והמוטיבציה שאיתם מגיעים המועמדים לתהליך הסינון. כך למשל, תלמיד שלמד בתיכון פסיכולוגיה כמקצוע מורחב אינו זוכה לעדיפות או להטבות בכניסה לחוגים לפסיכולוגיה. באותה מידה וועדות הקבלה בחוגים למדע המדינה אינם מתעניינים במיוחד בידע הקודם של המועמדים בתחום המדינאות ובמעורבות הפוליטית שלהם.

זה מביא למצב אבסורדי, שסטודנטים עם ציונים גבוהים בפסיכומטרי ובבגרויות ("סכם" הוא הציון המשוכלל של השניים) בוחרים בחוגים היוקרתיים יותר, שקשה להתקבל אליהם, רק משום שהם עומדים בדרישות. כלומר, הם לאו דווקא בוחרים בחוגים שמתאימים לכישוריהם ונטיותיהם הטבעיות. להערכתנו, התופעה הזאת משפיעה באופן מכריע על אכזבת הסטודנטים מהלימודים האקדמיים ולשיעורי הנשירה הגבוהים שלהם, הן בזמן הלימודים והן אחר כך עם קליטתם בעבודה בתחום שנלמד.

המקצועות שסובלים ביותר מהכשל הזה הם מדעי החברה, הרוח והחינוך, משום שמגיעים אליהם צעירים רבים כברירת מחדל ולא כבחירה עניינית. נוצר מצב, שבאותו חוג ובאותה כיתה יושבים מצד אחד אנשים סקרנים ומוכשרים בתחומים של שפות, היסטוריה, יחסי אנוש וכדו' ומצד שני תלמידים שבאים "לעשות תואר" ולא חשוב במה (העיקר שיקבלו אותם והעיקר שלא יהיה קשה).²⁷¹ התופעה הזו גם משפיעה על הדימוי של החוגים הללו ושל המקצוע שאליו הם מכשירים.

מהי לדעתך רמת היוקרה של עיסוקים אלו (בין 1 ל-10)?

עיסוק	18-34	35-29	+50
רופאים	8.74	8.69	8.91
מדענים	7.92	8.62	9.09
מהנדסים	7.45	7.85	7.90
רואי חשבון	6.24	6.71	6.83
מורים	5.93	6.51	7.00
עורכי דין	6.41	6.40	6.16
אנשי בידור	5.53	5.59	5.94
חברי כנסת	5.99	5.25	5.17
אנשי דת	6.06	5.37	4.32

מקור: דרוקמן, ירון. 5.5.2014. 66 לישראל: צעירים ימניים, מבוגרים מסודרים. Ynet.
נתונים: סקר מיוחד שנערך עבור ynet על-ידי מכון רפי סמית. הסקר נערך בקרב 500 גברים ונשים כמדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת (בני 18 ומעלה).
הערה: אפשר להניח שהנתונים על הצעירים היו מובהקים יותר אם היו נבדקים על האוכלוסייה הלא דתית בלבד.

סטודנטים לתואר ראשון במערכת ההשכלה הגבוהה לפי תחום לימודים

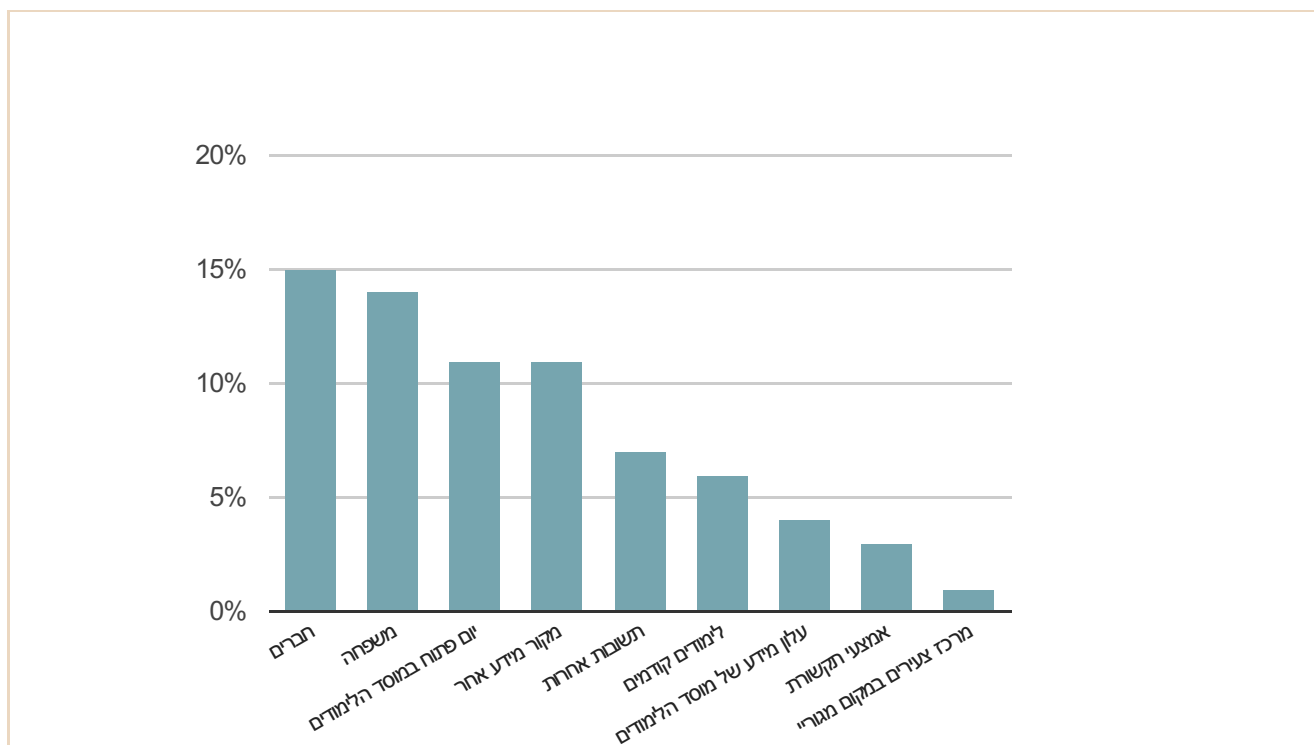
תשע"ג	תשס"ז	תשס"ב	תשנ"ז	
190,810	163,300	137,640	101,230	סה"כ - מס' מוחלטים
100	100	100	100	סה"כ - אחוזים
7.5	9.5	11.7	18.5	מדעי הרוח
13.9	14.4	16.5	16.1	חינוך והכשרה להוראה
2.8	2.8	2.3	-	מקצועות האומנות והעיצוב
21.4	21.9	19.4	23.5	מדעי החברה
12.2	8.8	6.0	6.7	עסקים ומדעי הניהול
8.5	9.4	7.5	6.0	משפטים
0.9	0.9	0.9	1.1	רפואה
5.1	4.7	4.1	3.6	מקצועות עזר רפואיים
5.7	4.7	8.3	7.5	מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב
1.2	1.8	1.8	1.6	המדעים הפיזיקליים
2.6	3.2	3.1	2.2	המדעים הביולוגיים
0.6	0.5	0.5	0.6	חקלאות
17.6	17.5	17.9	12.5	הנדסה ואדריכלות

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה 2014.

עוץ לי גוץ לי

במחקר, שנעשה בשנת 2012, שנועד למפות דפוסי בחירת תחום לימוד בהשכלה הגבוהה בישראל, נמצא שרוב הצעירים (55%) מוטרדים "במידה רבה מאוד" בשאלה "מה אעשה כשאהיה גדול?"²⁷² תהליך הבחירה במקצוע לימוד קשה במיוחד בדור ה-Y משום שאצל רבים ההורים חסרי תואר אקדמי (ולכן מתקשים ליעץ), משום שהתקשורת רוויה בפרסומים מפתים מכל עבר ומשום שהדור הזה נוטה מטבעו להתלבט בכל דבר (חסר כושר הכרעה), משום שהדור הזה לא מתכנן את העתיד ביסודיות ונוטה להחליט על סמך גחמות של רקע (בארץ, בניגוד למדינות אחרות כמו ארה"ב, לא נוצרה נורמה של פנייה לגורמים מוסמכים להכוון תעסוקתי לפני קבלת החלטה על בחירת תחום לימוד המתאים. מעטים נעזרים במכונים מתמחים ובפסיכולוגים תעסוקתיים, הן בשל העלויות של הייעוץ והן בשל חוסר המודעות לקיומו. אפילו לימים הפתוחים למידע והתייעצות, שמארגנות האוניברסיטאות והמכללות מדי שנה, ממעטים הצעירים להגיע).²⁷³ אבל מעל לכל, קשה להם להחליט בשל המבחר הגדול של מוסדות, תחומים ומסלולי לימוד וענפי התעסוקה.

מה היה מקור המידע העיקרי שלך על תחום הלימודים שאותו רצית ללמוד?

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

ההיצע האקדמי הגדול, שלא היה קיים בתקופת הבחורות של דורות קודמים, מבלבל את דעתם של ה-Y ניקים.²⁷⁴ כך, למשל, בעבר נדרשת לבחור בלימודי "החינוך" ואילו היום אתה נדרש לבחור בין מגוון רחב של מגמות ומסלולים (בעיקר בתואר השני) שקשה להבין מה ההבדלים ביניהן ולעתים גם במה הן מתמחות: "הפרעות רגשיות ובעיות התנהגות", "אוטיזם ולקויות התפתחותיות", "קשיים ולקויות למידה בחשבון ומתמטיקה", "טיפול באמצעות אמנויות - תנועה ומחול", "טיפול באמצעות אמנויות - דרמה תרפיה" וכדומה. במקרים רבים מאחורי מגוון כותרות התוכניות האקדמיות עומד מנגנון שיווק, שמנסה למכור לסטודנטים קסם מדומה ומגדיל את פוטנציאל האכזבה (הפער בין הכותרת המפוצצת לתוכן הלימודי בפועל). גם אחרי שנעשתה ההכרעה והלימודים החלו, רבים מהסטודנטים נוטים לשנות את דעתם ולפנות לתחום לימוד אחר (במחקרים שנעשו בעשור האחרון נמצא כי -25% 20% מהסטודנטים מחליפים חוג במהלך הלימודים או פשוט נושרים).

נלך ללמוד, ולא חשוב מה

המוטיבציה לעשות תואר אקדמי נובעת ממטרות שלא השתנו מאז ועד היום: לסלול את הדרך לעולם העבודה האיכותי, לשפר את המעמד החברתי והכלכלי, לעמוד על היכולות והכישורים האישיים, להשביע את יצר הסקרנות וללמוד דברים חדשים (להשכיל), להרחיב ידע בתחומי העניין האישיים, לעצב את עצמך כבוגר עצמאי, להכיר אנשים חדשים (כולל בני זוג) ולבלות בחברת בני גילך (חיים סטודנטיאליים), להגשים ציפיות שהסביבה תלתה בך ולגמול על השקעות שהושקעו בך לאורך השנים, לתרום לחברה ולשפרה וכן להמשיך בקריירת מחקר בתחום העניין שלך.

כל המטרות האלה מנחות גם את צעירי דור ה-Y, בהבדלים הכפופים למשתני אישיות ולרקע משפחתי וחינוכי. עם

זאת, מתוך נתונים שפורסמו במחקרים שונים ומשיחות שהיו לנו עם בני הדור, עם מרצים ועם חברי סגל מנהלי ואקדמי, וכן מתוך ניתוח השיחות של הצעירים בבמות דיגיטליות, עולה שהמשקל של כל אחד מהגורמים הללו השתנה.

בעיקר השתנה היחס לתואר כאל מטרה. כאשר המטרה העיקרית היא "לעשות תואר" (כדי לקבל כרטיס כניסה לעולם העבודה), השאלה איזה תואר בדיוק מאבדת מחשיבותה. הדבר בולט בעיקר במדעי החברה והרוח, בתחומים שאינם מקנים מקצוע, בהם הסטודנט לומד לתואר, ואינו יודע במה יעסוק כאשר יסיים אותו. ואכן רבים בוחרים תחום לימוד משיקולים פרקטיים, כגון: תנאים וסף קבלה, מיקום, רמת דרישות וכיוצא באלה.

"ליותר מדי סטודנטים היום אין כמעט את מידת הענווה הנדרשת כדי בכלל ללמוד. הם באים לקבל תואר. לכן, ללמוד, במובן של להבין את החסר התמידי שקיים בכל אדם בר-דעת ובעל יכולת לביקורת עצמית, הוא מפעל או כמיהה שפשוט אינה חלק מארגז הכלים שלהם."²⁷⁵

מומחית מסבירה את ההבדלים המגדריים: "חרף הדיבורים על שוויון בין המינים אנחנו עדיין ממש לא שם, ונכון לעכשיו המציאות היא שיותר גברים מנשים מביאים הביתה את המשכורת הגבוהה. סטודנט זכר שמתלבט בבחירת חוג לימודים עונה כנראה על הציפיה החברתית הזו ובוחר מראש חוג לימודים כמו הנדסה, מדעי המחשב או פיזיקה - שיאפשר לו בסופו של יום מקצוע מכניס. נשים, לעומתם, מצפות להינשא ולקבל תמיכה נוספת בפרנסה מבן הזוג, ולכן הן לוקחות לעצמן את הפריבילגיה ללמוד מה שהן אוהבות. יתר על כן, הנושא המגדרי בהקשר בחירת המקצוע כנראה הרבה יותר מורכב: נשים נוטות ללכת למקצועות טיפוליים כמו עבודה סוציאלית, פסיכולוגיה או קרימינולוגיה, כיוון שהנושא הטיפולי נמצא בדנ"א שלהן, גם אם הכסף לא ממש מונח שם."²⁷⁶

צעיר בן 24 הסביר בפשטות מדוע הוא לא בוחר בלימודי חינוך: "אני אוהב חינוך. אני אוהב גם כסף. אבל כסף אני אוהב יותר!"

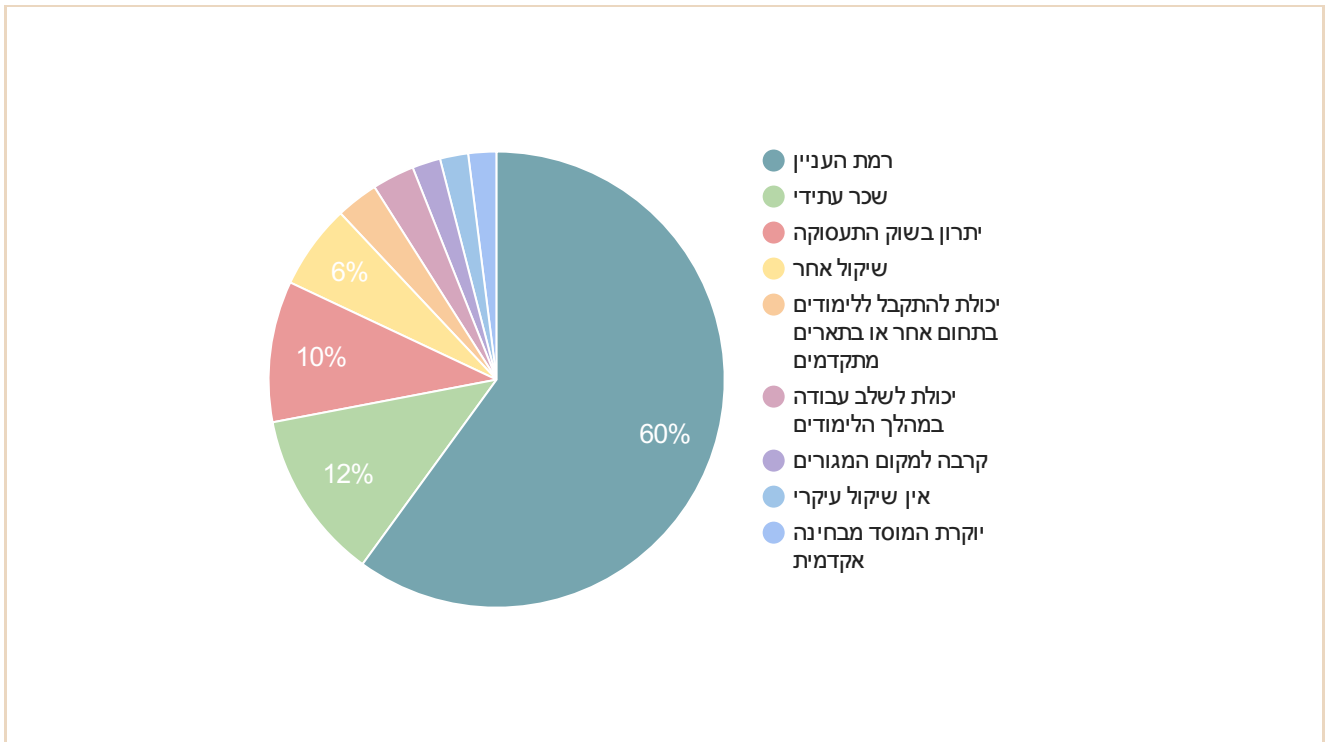
בחירת תחום ומוסד לימודים

78% לומד במסלול הלימודים אותו רצה ללמוד	22% לא לומד במסלול הלימודים הרצוי
76% לומד במוסד הלימודים בו רצה ללמוד	24% לא לומד במוסד הלימודים בו רצה ללמוד
64% היו ממליצים לחברים ללמוד במוסד לימודיהם הנוכחי	25% מתלבט אם להמליץ ו-11% לא היו ממליצים על מוסד הלימודים הנוכחי

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

מה היה השיקול העיקרי שלך לבחירת התואר אותו אתה לומד כיום?

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

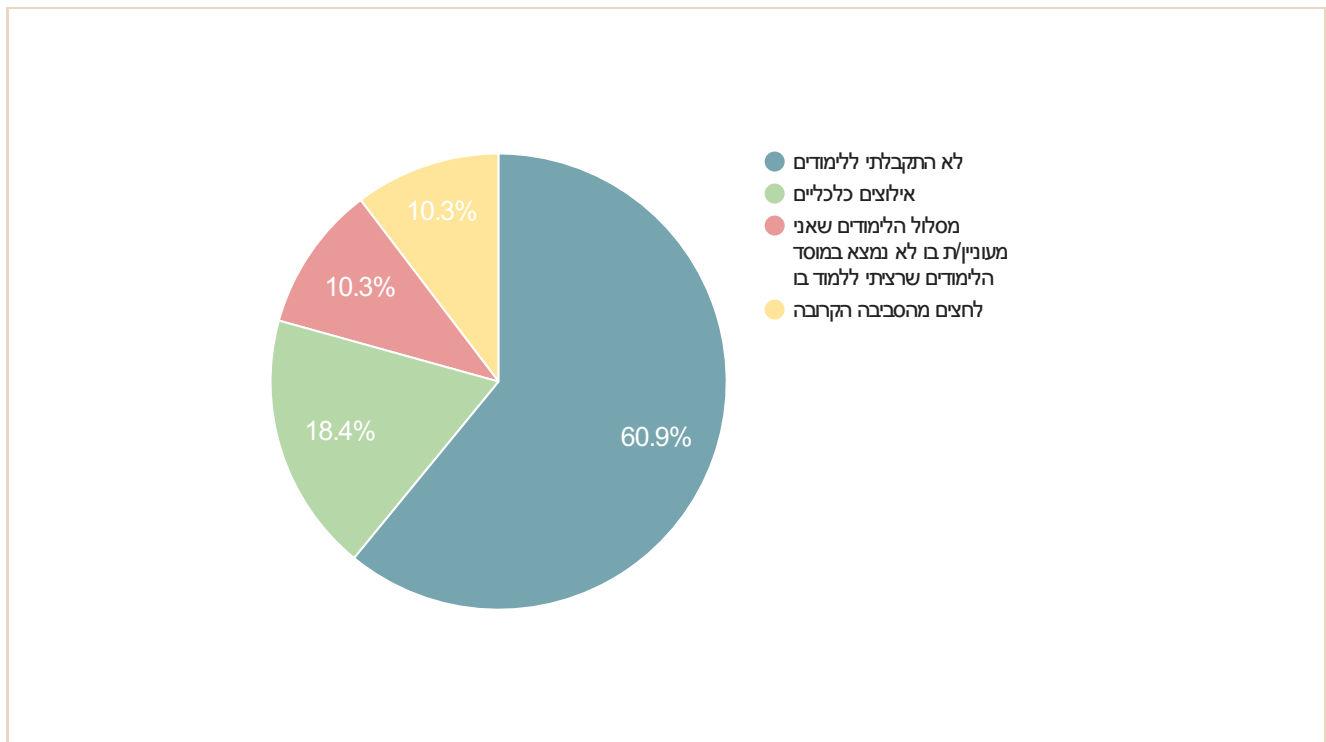
השיקול העיקרי לבחירת התואר לפי תחום לימוד

תחום הלימודים	רמת עניין	שכר עתידי	יתרון בשוק התעסוקה	יוקרת המוסד האקדמי	קרבה למקום מגורים	יכול להתקדם ללימודים אחרים	שילוב עבודה ולימודים	שיקול אחר	אין שיקול עיקרי
רפואה	67%	4%	4%	4%	--	8%	--	6%	7%
משפטים	57%	17%	9%	3%	1%	2%	2%	5%	4%
מדעי החיים/הטבע	70%	6%	6%	1%	--	13%	1%	2%	1%
מדעים מדויקים	61%	22%	8%	1%	1%	3%	--	--	4%
מדעי החברה	71%	3%	8%	2%	2%	4%	3%	4%	3%
הנדסה	43%	25%	19%	2%	1%	1%	1%	4%	4%
מדעי הרוח	73%	3%	3%	1%	2%	1%	8%	7%	2%
ניהול/מנהל עסקים	36%	23%	16%	4%	1%	3%	9%	6%	2%
חינוך	60%	3%	9%	1%	2%	7%	4%	13%	1%
מדעי המחשב	52%	28%	11%	1%	1%	1%	1%	3%	2%

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

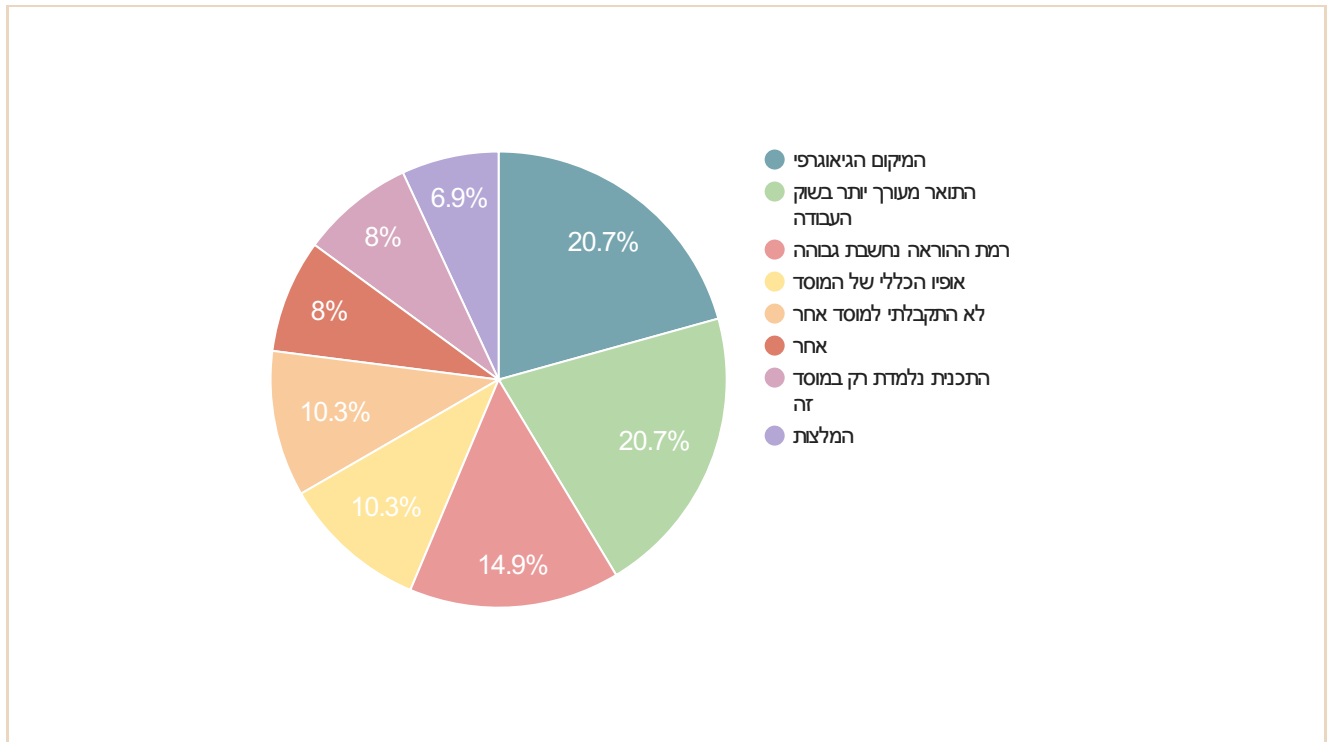
סיבות עיקריות לכך שסטודנטים לא לומדים במסלול הלימודים הרצוי

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

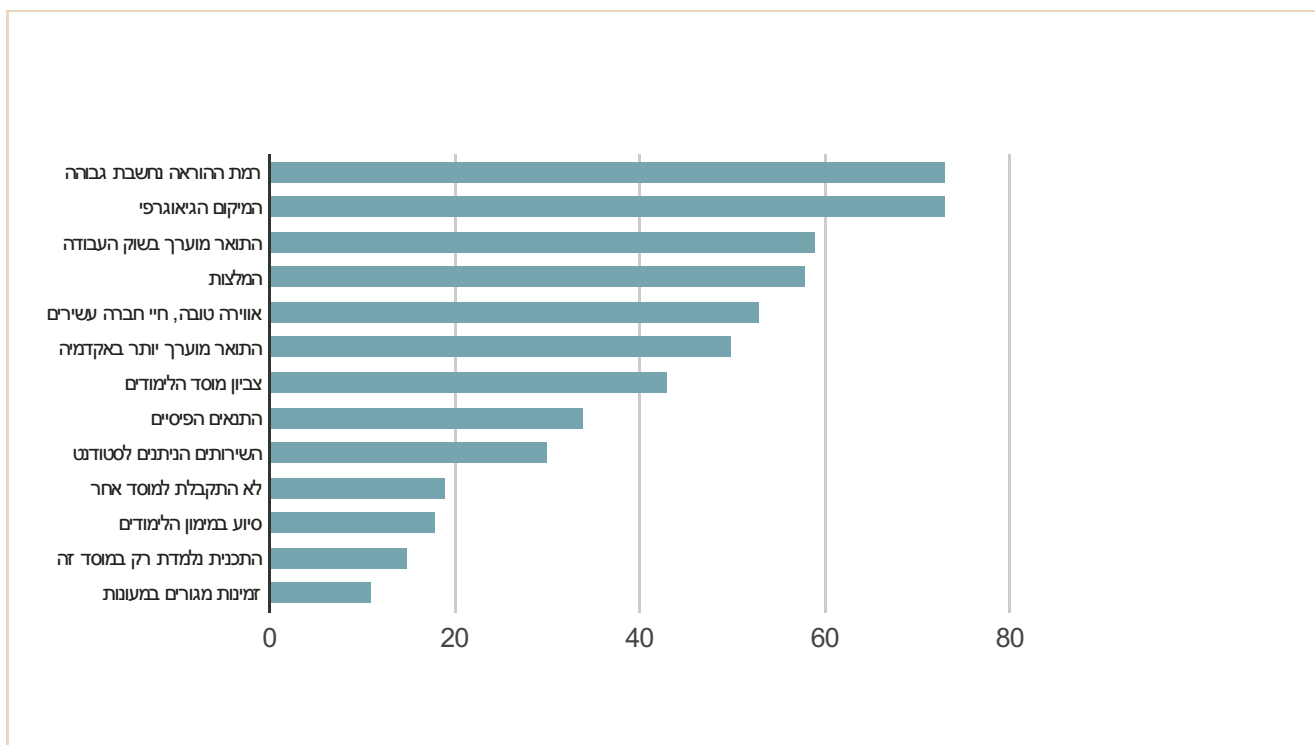
סיבות עיקריות לבחירת מוסד הלימודים

מקור: מאגר מוחות - מכון מחקר ויעוץ בינתחומי בע"מ. 30.9.2013. סקר בקרב סטודנטים בנושאי רווחה - דו"ח לקראת פתיחת שנה"ל תשע"ד עבור התאחדות הסטודנטים בישראל.

הערה: יש לסייג את הנתונים בכך שהם מבוססים על היענות לסקר אינטרנטי, כלומר רק על אותם סטודנטים שהשיבו לסקר זה. מכאן שהייצוג של המדגם אינו מלא.

מה הסיבה העיקרית לכך שבחרת ללמוד במוסד בו אתה לומד כיום?

מקור: הוועדה לתכנון ותקצוב, מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2014. הערה: אחוז הנשאלים שענו כן.

מערכת אתר פק"ש (למידע, ייעוץ והכוונה למשתחררים) סיכמה את הסיבות ללמוד תואר ראשון בנימה הומוריסטית:²¹⁷

1. בשביל אמא ואבא: אין מה לעשות, כולנו, לא משנה באיזה גיל ובאיזה גודל פיזי אנחנו, תמיד נישאר הילדים הקטנים של אמא ואבא. לימודים בכלל ותואר ראשון בפרט הם סיבה מצוינת בשביל אמא להתגאות בנו ולספר על זה לכל החברות שלה. וכן, סיום התואר בשבילה יהיה בדיוק כמו טקס ההשבעה שלך.
2. בשביל העבודה: אולי לא כולם יודעים מה הם רוצים להיות כשיהיו גדולים אבל לחלק גדול יש כיוון די ברור והתואר הראשון הוא בהחלט היעד הראשון בדרך אל המטרה. מקצועות כמו עריכת דין, רפואה, ראיית חשבון, ייעוץ השקעות וסוגי ההנדסה למיניהם הם מקצועות המחייבים רישיונות ותואר ראשון זה צעד גדול לעבר החלום.
3. כי חייב: נשמע קצת מייאש, אבל לגמרי נכון, בניגוד לתקופות קודמות, תואר ראשון הוא כרטיס כניסה לשוק העבודה. היום גם בשביל להיות קופאית בסופר מבקשים תואר ראשון. אז נכון שיש הרבה אופציות אחרות אבל תואר ראשון הופך להיות הכרחי יותר ויותר.
4. בשביל הנשמה: אסור לשכוח! מעבר לעבודה שזה דבר הכרחי, חשוב ללמוד לתואר ראשון בנושא שמעניין אותך, נושא שאתה מתחבר אליו ושיהיה לך קל יותר ללמוד. נסה לדמיין את עצמך לומד במשך שלוש או ארבע שנים מקצוע שלא מעניין אותך בכלל, זו חוויה לא נעימה.
5. כי כסף להיות סטודנט: אין מה לעשות, להיות סטודנט זה כמו לחזור לתיכון רק שלא צריך אישור של ההורים כדי לצאת לטיולים. במיוחד אחרי הצבא, חיים סטודנטיאליים הם חופשיים ומשחררים, אתה יכול למצוא את עצמך חונך ילד בבוקר בשביל מלגה ובערב מחבק אסלה אחרי מסיבה של אגודת הסטודנטים.
6. בשביל הכסף! לא משנה מה יגידו לכם, כמעט כולם בשורה התחתונה עושים תואר ראשון בשביל דבר אחד, כסף! וכנראה שגם אתם...
7. בשביל ההטבות: להיות סטודנט מלווה בהמון הטבות, כל מקום שמכבד את עצמו מעניק הטבות לסטודנטים לדוגמא: בנקים, בתי קולנוע, החברה להגנת הטבע, אוטובוסים, עיריות, עסקים פרטיים ועוד רבים. המלצה חמה: תמיד תשאלו אם יש הנחה לסטודנטים, לא תאמינו באיזה מקומות תקבלו הנחה.
8. כי אתם רגילים למסגרות: הייתם במעון ואז בגן ואז ביסודי, בחטיבה, בתיכון, בצבא ועכשיו אתם חיילים משוחררים. החיים בנויים ממסגרות, תואר ראשון הוא בין המסגרות האחרונות כי אחרי זה... אתם נכנסים לחיים האמיתיים.

מעניין וככל הנראה לא מקרי שברשימה הזאת חסרה סיבה נוספת – "שולית": ללמוד לתואר ראשון בשביל הסקרנות והרחבת האופקים.

המכללות מנצחות

העלייה בביקוש ללימודים גבוהים הביאה לא רק להתרחבותה המואצת של מערכת ההשכלה הגבוהה אלא גם להעמקת פערי האיכות בין המכללות לאוניברסיטאות. אחד המחקרים מצא כי המכללות הציבוריות הגבירו את הנגישות של בני המעמד הנמוך למערכת ההשכלה הגבוהה, בעוד שהמכללות הפרטיות שימשו ערוץ לבני השכבות המבוססות לרכוש השכלה גבוהה לאחר שחלקם לא התקבלו ללימודים באוניברסיטאות.²⁷⁸ מחקר אחר מצא פערי שכר של עשרות אחוזים בין בוגרי המכללות לבוגרי האוניברסיטאות.²⁷⁹

תואר של אוניברסיטה עדיין נחשב בדרך כלל יותר מתואר של מכללה,²⁸⁰ אולם בשנים האחרונות הולך ומצטמצם הפער ברמת הלימודים וגם בתדמית הציבורית. אף שקיים שוני במבנה, בדגשים ובמידת ההצלחה האקדמית והכלכלית של כל אחת מהמכללות, בסיכומו של דבר מדובר בסיפור הצלחה מרשים. תוך זמן קצר הן הפכו לגורם משמעותי ביותר במפת ההשכלה הגבוהה בישראל והדבר מתבטא בביקוש.

אם בתחילת שנות התשעים רוב הסטודנטים (85%) למדו לתואר ראשון בקמפוסים של האוניברסיטאות, ורק מעטים למדו במכללות האקדמיות ובשלוחות,²⁸¹ הרי שמאז חלה עלייה עקבית בחלקם של הסטודנטים שלמדו לתואר ראשון במכללות האקדמיות.²⁸² בשנת הלימודים תשס"ט חצה לראשונה חלקם של הסטודנטים שלמדו במכללות האקדמיות

(כולל המסלולים האקדמיים באחריות אוניברסיטאית) את ה-50%. בשנת הלימודים תשע"ג רק כשליש (34.7%) מהסטודנטים לתואר ראשון למדו בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות.²⁸³

לירידה החדה בחלקן של האוניברסיטאות בישראל בקליטת סטודנטים לשנה הראשונה של התואר הראשון אין תקדים עולמי. גם בארצות אחרות התחוללו תהליכים דומים, אך שם הם מורכבים הרבה יותר, ממושכים הרבה יותר, ובלטה בהם נכונות האוניברסיטאות להשיב למכללות מלחמה שצרה. לא כך בישראל.

לצד התנאים המקלים של המכללות, הן בסינון מועמדים והן בדרישות התואר, חברו לשינוי עוד מספר גורמים:

הזמן "עושה את שלו"

בראשית דרכן זכו המכללות לסוגיהן לקבלת פנים צוננת מצד הממסד האוניברסיטאי הוותיק, שראה בהן סימן מבשר לזילות ההשכלה הגבוהה. במקביל נוצר גם החשש לאיבוד הגמוניה, כפי שנוצר בזמנו עם הקמתן של אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת בן-גוריון. עם הזמן, כאשר האוניברסיטאות נוכחו שהן אינן יכולות לספק יותר את הביקוש להשכלה גבוהה, וכאשר יותר ויותר בוגרי מכללות נקלטו בהצלחה בתארים המתקדמים באוניברסיטאות, חלה הפשרה מסוימת ביחסם של ראשי האוניברסיטה למכללות, והלגיטימציה ל"אחיות" הקטנות והצעירות עלתה עם הזמן. גם ההחלטה של מל"ג ליצור חלוקת תפקידים בין המכללות לאוניברסיטאות, כאשר המכללות, בדומה למכללות בארה"ב,²⁸⁴ תעסוקנה בתארים ראשונים בעוד האוניברסיטאות תתמקדנה בתארים מתקדמים ובסטודנטים מצטיינים,²⁸⁵ מיתנה את התחרות והקלה על הקבלה של סטודנטים בוגרי מכללה לתארים מתקדמים באוניברסיטאות. האווירה "המפויסת" הקרינה גם על הבחירות של הצעירים. תפקיד מרכזי במתן הלגיטימציה נודע לפרופ' נחמיה לב ציון, ראש ות"ת דאז, שראה במכללות נכס לאומי חשוב, ופעל רבות למיסודן, לעתים תוך מאבק עם ראשי האוניברסיטאות.

גיוס יותר מרצים איכותיים למכללות

טובי המרצים מן האוניברסיטאות (רובם בגיל הפנסיה) עזבו בשנים האחרונות קתדרה אוניברסיטאית מכובדת ועברו למכללה "פשוטה" (לעתים תמורת שכר כפול ומשולש מזה שמשולם להם באוניברסיטה). למרות שחלק מהממסד האוניברסיטאי ראה בכך בגידה, התופעה התמסדה עם הזמן ותרמה ליצירת לגיטימציה אקדמית למכללות.²⁸⁶

הקלות כלכליות

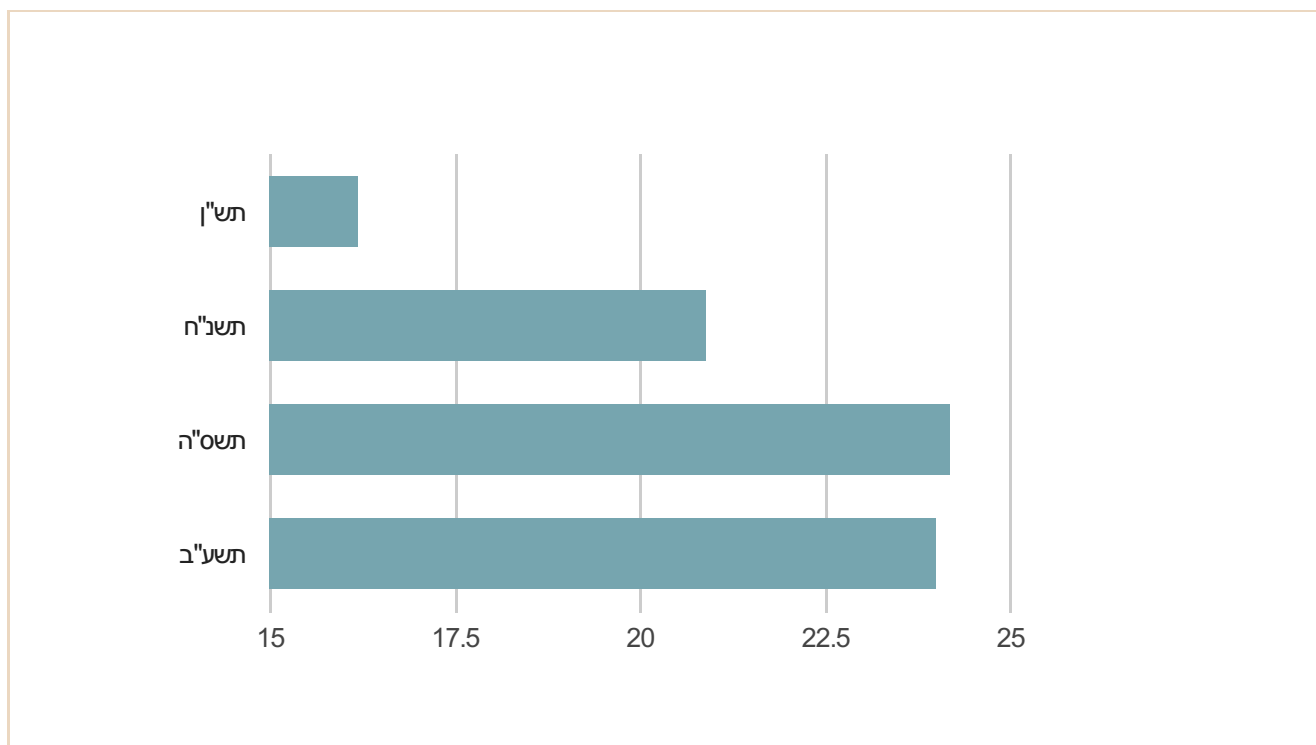
לפי החלטת הכנסת, החל מינואר 2010, כל חייל משוחרר שילמד במכללות בפריפריה יזכה למלגת לימודים חנים לשנת הלימודים הראשונה. ההטבה הזאת דירבנה צעירים רבים לבחור בלימודים במכללות.

תנאי למידה משופרים

בעשור האחרון הייתה פגיעה גדולה מאוד בתנאי ההוראה לסטודנטים באוניברסיטאות, בעקבות ההרעה במצבן הכלכלי. כך למשל, קוצצו שעות תרגול, צומצמו מספר הקורסים, וגדל היחס בין מספר הסטודנטים למספר אנשי הסגל הבכיר. במכללות רבות (בעיקר הפרטיות) הסטודנטים מקבלים תנאים טובים יותר. הדבר מתבטא בשעות לימוד גמישות (יותר תוכניות של לימודי ערב לסטודנטים עובדים), במספר נמוך יותר של סטודנטים בכל כיתה וביחס אישי יותר.

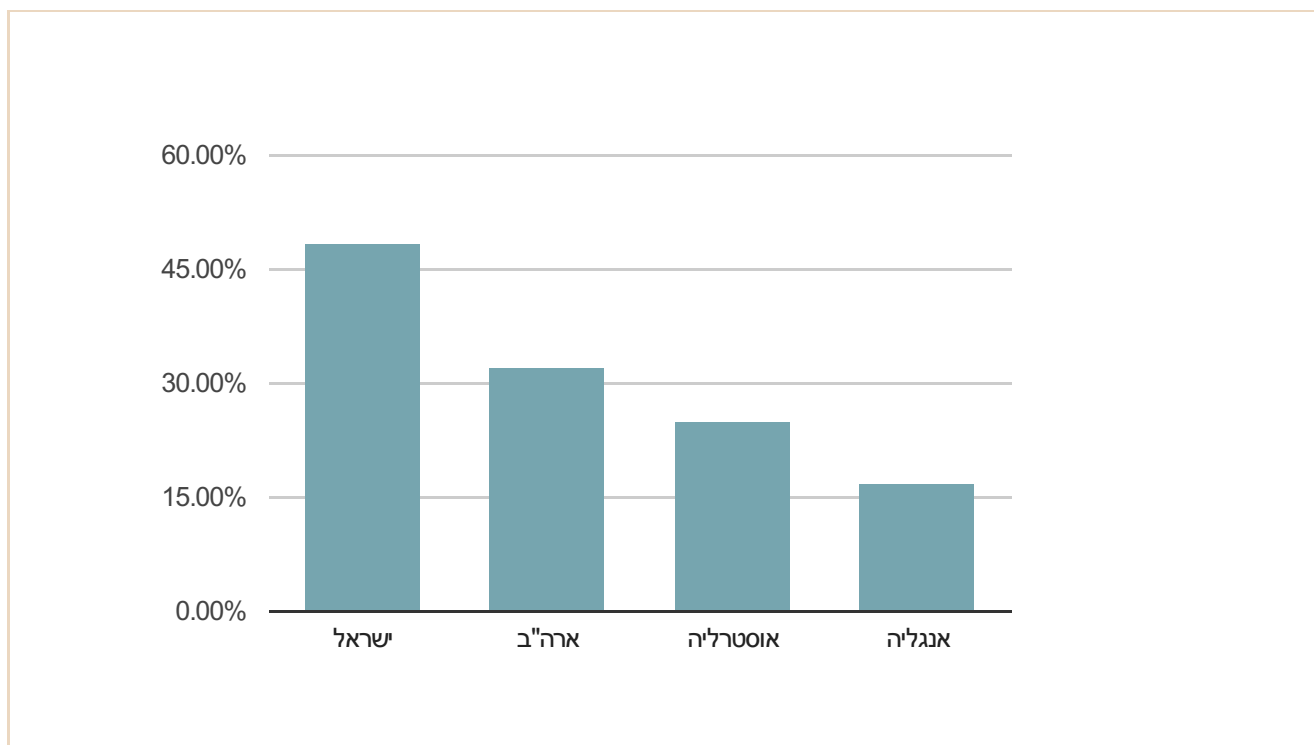
סטודנטית למשפטים בת 23 במרכז האקדמי למשפט ועסקים ברמת גן: "שנת לימוד אחת במכללה שווה לשכר הלימוד של תואר שלם באוניברסיטה, אבל במכללה, בניגוד לאוניברסיטה, אני יכולה לבחור ללמוד במסגרת של לימודי ערב, כך שאני יכולה לעבוד במקביל לתואר. כמוכן שגם ההורים עוזרים לי עם שכר הלימוד."²⁸⁷

מספר סטודנטים לאיש סגל אקדמי בכיר באוניברסיטאות

מקור: ות"ת - המועצה להשכלה גבוהה. אפריל 2013. מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2013 - לקט נתונים. כנס ההשכלה הגבוהה ה-3.

שיעור גילאי +55 בסגל האקדמי הבכיר - השוואה בינלאומית

מקור: טרכטנברג, מנואל. ינואר 2010. מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל - סקירה לרגל הקמת השדולה בכנסת. הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה.
נתונים: דו"ח שוחט לבחינת מערכת ההשכלה הגבוהה, 2007.

מסלולים ייחודיים למכללות

רוב המכללות מציעות גם מסלולים ייחודיים שאינם מוצעים באוניברסיטאות. מקצת מהמסלולים הללו כוללים דגש מעשי והתנסות בשטח, שמסייעת במציאת עבודה בסיום הלימודים.

סטודנטית בת 23 למדעי המחשב ולמדעי ההתנהגות במכללה למנהל בראשון לציון, עברה למכללה אחרי שהתחילה ללמוד באוניברסיטת תל אביב. "באוניברסיטה תוכנית הלימוד הייתה די מיושנת ולמדנו שפת תכנות שכבר לא משתמשים בה. הגדולה של המכללה זה שתמיד מחדשים ושיש יחס אישי לכל אחד. אני ממש מרגישה שכל הצדדים, הן הסגל והן הסטודנטים, רוצים להצליח. [...] תוך כדי הלימודים אני עובדת וצוברת ניסיון, כך שביום שאפנה לשוק העבודה יהיה לי יתרון עצום".²⁸⁸

חשיפה תקשורתית

עם השנים יותר ויותר חברי סגל מהמכללות מוזמנים לפרשן ולספק מידע עדכני בכלי התקשורת. התופעה מעלה את יוקרתן של המכללות בעיני הציבור הרחב (בעיקר בעיני הצעירים) ומחזקת את הלגיטימציה האקדמית שלהן.

תואר אקדמי כדרישת סף בלבד בקבלה לעבודה

אבחון המועמדים לעבודה כולל היום, לצד התעודה האקדמית, מרכיבי נוספים כגון ראיונות אישיים, רזומה, המלצות ומבחנים אישיות ותפקוד מגוונים. התואר האקדמי הופך אפוא בהדרגה לסוג של דרישת מינימום ולכן כבר פחות חשוב למעסיקים באיזה מוסד הוא נרכש. יתרה מזאת, הקבלה לתואר שני באוניברסיטאות על סמך התואר הראשון במכללות נעשית קלה וחלקה יותר עם הזמן. כך קורה שהתואר השני באוניברסיטה למעשה "מלכין" את התואר הראשון במכללה.

המכללות הם מוסדות קטנים מהאוניברסיטאות ולכן קל להם יותר להתפתח ולהשתכלל. יתרה מזאת, אם בעבר יוקרת האוניברסיטאות נגזרה בין השאר מהמונופול שהיה להם על מקצועות מבוקשים (משפטים, מנהל עסקים, תקשורת, פסיכולוגיה, מחשבים וחשבונאות), היום את רובם ניתן ללמוד גם במכללות. אמנם ישנם עדיין תחומים שלא ניתן ללמוד במכללות (למשל, רפואה, פילוסופיה, היסטוריה ושפות) אבל בהדרגה גם המכללות מציעות תחומים אקסלוסיביים שלא ניתן ללמוד אותם באוניברסיטאות (למשל, תואר ראשון בביטוח).

הביקוש למכללות משפיע גם על הביקוש לתחומי הלימוד, ולהיפך, כלומר דגש על מדעי החברה, מנהל עסקים ומשפטים.

משבר מדעי הרוח

בשנים האחרונות ירד באופן דרסטי מספר הלומדים בחוגים השונים למדעי הרוח ברחבי העולם. התופעה לא פסחה גם על האוניברסיטאות בישראל: מ-18.5 אחוזים מכלל הסטודנטים ב-1999 ל-7.5 אחוזים בלבד ב-2013. חוגים רבים במדעי הרוח הפכו לזן נכחד, וביניהם למשל: לימודי אפריקה, שפה וספרות ערבית, שפה וספרות צרפתית, מוזיקולוגיה, מקרא ועוד.²⁸⁹ בחלק מהמקרים נסגרו מגמות לימוד. באחרים פחת מספר חברי הסגל, ואיתו גם מגוון התחומים הנחקרים.²⁹⁰

גם החוגים הבולטים ביותר במדעי הרוח, אלו שבעבר היוו את גולת הכותרת של המוסדות להשכלה גבוהה (כמו היסטוריה, מדעי היהדות ופילוסופיה), מצויים במשבר עמוק בשל חוסר ביקוש ורמה נמוכה של סטודנטים.²⁹¹

משבר מדעי הרוח בא לידי ביטוי בין השאר במחסור במורים במערכת החינוך הממלכתית, המתמחים בתחום הללו. בשנת 2007 פרסם "הארץ" נתונים פנימיים של משרד החינוך על מערך המכללות להוראה. התברר כי 6 סטודנטים בלבד החלו ללמוד בכל המכללות הממלכתיות ברחבי הארץ במסלול ההכשרה של מורים לגיאוגרפיה, 13 ביהדות, 19 בלשון עברית, 35 בתנ"ך ו-44 בהיסטוריה ובערבית. במסלול ההכשרה להוראת תושב"ע לא נרשם אפילו סטודנט אחד (שני המסלולים המבוקשים ביותר היו מתמטיקה וטבע). מסלולי לימוד להוראה, כגון ספרות, תנ"ך, תלמוד ומחשבה יהודית, גיאוגרפיה וצרפתית, נסגרו במספר חוגים לחינוך בשל שיעור ההרשמה הדל. המחסור במורים למקצועות הללו מורגש בעיקר בחינוך היסודי, ובמספר מקצועות במסגרות העל-יסודיות, כמו אנגלית ואזרחות.²⁹²

יש הרואים בשקיעת מדעי הרוח תהליך טבעי ואפילו רצוי, הסולל נתיב לעולם השכלה חדש, המתאים לעידן התקשורת המהירה ומהפכת המידע. אחרים רואים בתופעה ציון דרך וסימן נוסף בתהליך השקיעה הרוחנית של התרבות המערבית.²⁹³

מדוע הצעירים מדירים את רגליהם ממדעי הרוח? להלן כמה סיבות אפשריות:

רף קבלה נמוך

בשל התחרות הנואשת עם חוגים אחרים, הציבו החוגים במדעי הרוח רף קבלה נמוך שגרם לקליטה של סטודנטים ברמה נמוכה. הדבר הוציא להם שם רע והרתיע את הטובים מללמוד בהם. כאשר הטובים אינם באים, השם הרע רק מחריף, וההידרדרות במדרון מואצת.

"מדעי הדשא"

מעטים מתוך המערכת האקדמית מוכנים להודות בעובדה שקל יותר היום לסיים תארים מתקדמים במדעים "הרכים" מאשר במדעים המדויקים ובמדעי הטבע. אלה מקצועות שדרישות הקבלה והלימודים בהם נמוכות ושקל להסתייע בהם בגורמים מבחוץ (מתרגמים, כותבים, עורכים וכו'). הדבר גרם גם להידרדרות פרופיל המרצים בתחומים הללו ולקליטת חברי סגל רבים ברמה לא גבוהה. אם בעבר הפרופסורים של מדעי הרוח נחשבו לענפי הרוח, היום הנפילים

הוחלפו בגמדים - "פקידי מדע" אפורים. הדבר משפיע על רמת השיעורים ותוכנם, ומרחיק סטודנטים מוכשרים.

יתר על כן, מדעי הרוח, יותר ממדעים אחרים, פחות מחויבים לתוכנית לימודים קשיחה ובקורסים מלמדים בעיקר מה שהמרצה מעוניין ללמד. כיוון שרמת המרצים הולכת ויורדת, הקורסים נעשים פחות ופחות אטרקטיביים וכך גם האטרקטיביות של המקצועות הללו.

סטודנט: "שמעתי מספר קורסים במדעי הרוח שבהם המרצים הגיעו כדי להעביר זמן, קוראים מהנייר ודופקים כרטיס."

תחרות מבחון

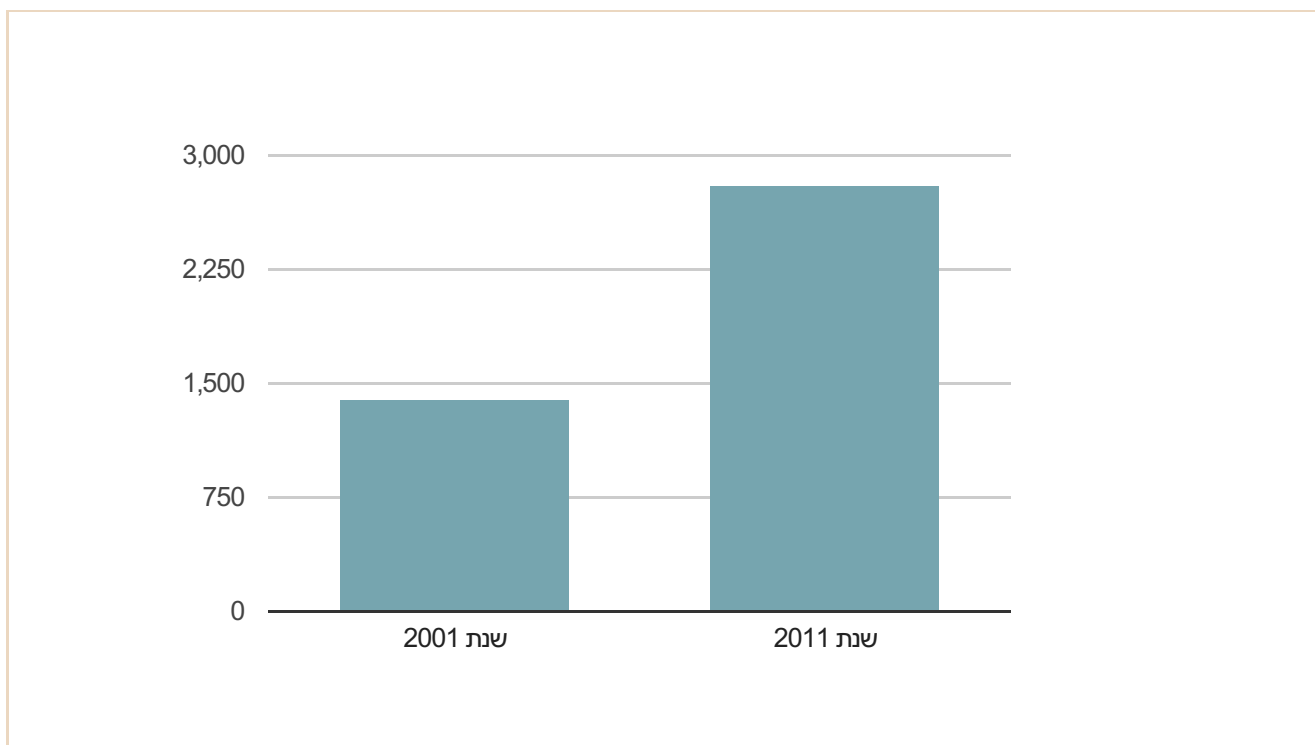
ללימודי תחומים במדעי הרוח קמו הרבה מתחרים מחוץ לאקדמיה, שיודעים לעשות את זה טוב יותר: חוגים בחסות מכונים שונים (למשל יד בן צבי), סדרות של הרצאות לקהל הרחב (למשל אסכולות), טיולים מודרכים, קטעי וידיאו אינטרנטיים וכדומה. יתר על כן, התחושה של רבים היא שמדעי הרוח נלמדים באופן משעמם, חסר חיים ומתקשים להתחרות עם שיטות ההדרכה וההמחשה המתפתחות בעולם. כשמשווים שיעור בהיסטוריה או באמנות לתערוכה בגלריה או במוזיאון, או למצגות עשירות וסרטונים באינטרנט, ברור מי מנצח. ל-Y ניקים יש גם גישה תכליתית, והם מוכנים פחות מדורות קודמים לבזבז זמן יקר בישיבה בשיעורים, שבהם "טוחנים" חומר בפרקי זמן ארוכים מדי.

התקשורת הפופולרית, ובכלל זה רשת האינטרנט, מכסה נושאים רבים שבהם עוסקים מדעי הרוח. החומר האטרקטיבי בתקשורת מעמיד בצל את השיעורים באוניברסיטה, שרובם מועברים בדרך המסורתית של לוח וגיר (ופה ושם גם מצגות דיגיטליות לא מקצועיות). במיוחד ירדה היוקרה של החוגים להיסטוריה, כיוון שנוצרה תפיסה הגורסת שלא צריך ללמוד היסטוריה באקדמיה, שכן כל אחד יכול ללמוד את התחום בעצמו (למשל באמצעות הוויקיפדיה או הרצאות Ted).

העדפה ללימודים "פרקטיים"

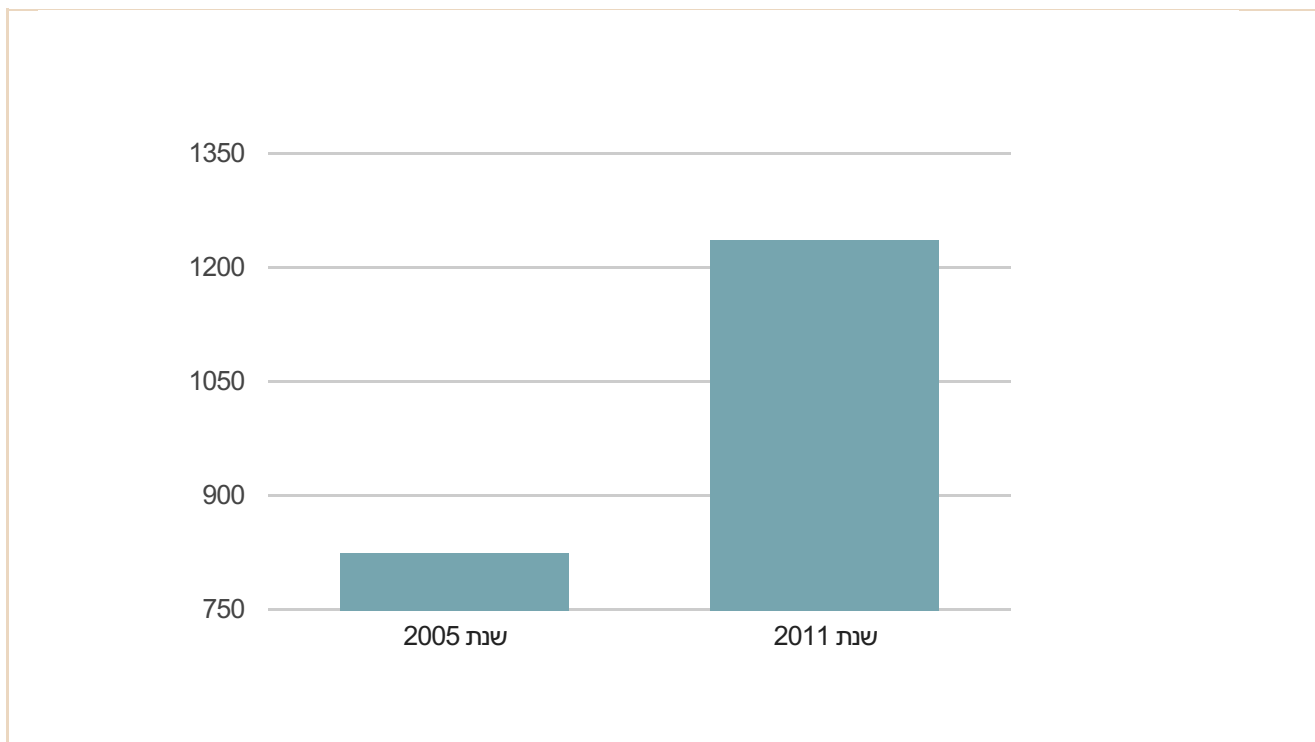
בעידן האולטרה קפיטליסטי השתרשה התפיסה שלימודי מדעי הרוח אינם שימושיים ולא מועילים לחיים. דור ה-Y מונע ממילא משיקולים תועלתניים יותר, ולכן צעירים רבים בוחרים ללמוד בחוגים עם פוטנציאל הכנסה. יתר על כן, האקדמיה והתעשייה הישראלית דוחפות לגישה התמחותית. בארה"ב התפיסה שונה. אנשים לא יכולים ללמוד משפטים וכלכלה לפני שסיימו לימודים לתואר הראשון במדעי הרוח. כך מבטיחים את רמת הנכסים הרוחניים של בעלי מקצועות רבים ויוצרים ידע אינטלקטואלי תשתיתי (מיומנויות חשיבה).²⁹⁴

מספר הסטודנטים לראיית חשבון וכלכלה

מקור: ויסברג, הילה. 13.9.2012. שוק מוצף - כולם רוצים להיות רואי חשבון, רוקחים, עורכי דין ואדריכלים. דה-מרקר.
הערה: לפי נתוני המל"ג.

מספר מקבלי הרישיונות לראיית חשבון

מקור: ויסברג, הילה. 13.9.2012. שוק מוצף - כולם רוצים להיות רואי חשבון, רוקחים, עורכי דין ואדריכלים. דה-מרקר.
הערה: לפי דורון קופמן - נשיא לשכת רואי החשבון.

בשנים האחרונות השתלטה על מדעי הרוח והחברה בארץ ובעולם תפיסת העולם "הביקורתית". למעשה מדובר במילה מכובסת לפוליטיזציה של המקצועות הללו וצביעתם בצבע אנטי-ישראלי ואנטי-יהודי מובהק.²⁹⁵ יתר על כן, מרצים רבים מהתחומים הללו מנצלים את הבמה שניתנה להם כדי לעצב פוליטית את קהל המאזינים, זאת בכסות של חופש אקדמי והקניית חשיבה ביקורתית.²⁹⁶ כיוון שרוב הצעירים בארץ (בניגוד לארצות המערב) הם בעלי גישה פוליטית ימנית, הם פיתחו דחייה מהמקצועות הללו.

טוקבקים בתגובה לכתבה שעסקה בקריסת מדעי הרוח:²⁹⁷
 "ככל שהשמאלנים מהדקים את שליטתם בפקולטות הללו, מתנכלים לסטודנטים שלא חושבים כמותם ופונים יותר ויותר כנגד עמם, כך הסטודנט סולד מהם יותר."

"מי רוצה מרצה שיטחן לו את המוח עם זה שלישראל אין זכות קיום וכל הצרות בעולם הן בגלל היהודים... אוי!
 סליחה, זה לא 'תקין פוליטית'. נגיד שוב: כל הצרות בעולם בגלל ישראל."

"למה להגיע ולהיות לקהל למרצה שמקדיש את מרצו לפעילות אנטי ישראלית ול'מחקר' חסר אמינות שמטרתו פוליטית ולקעקע את הלגיטימציה של עם ישראל לארצו?"

"אפשר ללמוד מדעי רוח כתואר שני אבל מי רוצה ללמוד זוהמה אנטי-ציונית?"

"האמת היא שחוגי מדעי הרוח הפכו לחממה פוליטית של השמאל הקיצוני."

"אין היום אחד שלא שמע על מעללי מרצים בפקולטות. סניף של חד"ש זה ימין קיצוני לעומת מה שקורה שם. במצב כזה, באופן טבעי, חלקים נכבדים של צעירים לא פונים לתחומים אלו."

המעבר למכללות

מרגע שנפתחו המכללות האקדמיות (בראשית שנות התשעים), חלק גדול מהסטודנטים שלמדו מדעי הרוח באוניברסיטאות כברירת מחדל פנו למכללות. שם הדגש ניתן על מדעי החברה, שהם בעלי זיקה הדוקה יותר לעולם התעסוקה.

רתיעה מהשקעה בלימודים

במדעי הרוח ניתן דגש רב יותר על קריאה וכתובה (כולל חומרים באנגלית), בהשוואה למדעים האחרים, וההשקעה הזאת מרתיעה רבים.

שפה מג'וברשת

בשנים האחרונות התפתחה במדעי הרוח (וגם החברה) שפה "פלצנית", מתנשאת ובלתי נגישה. היא מגחיכה את המקצועות בעיני הציבור (בעיקר בעיני דור ה-Y ששונא "בולשיט") ומרחיקה סטודנטים איכותיים פוטנציאליים.

כבר לא רוצים לשנות את העולם

בעבר רבים מהצעירים הסקרנים ומאלה שבער בהם הדהף לשנות את העולם, פנו למדעי הרוח. אבל בדור הזה הסקרנות האינטלקטואלית נמוכה והדהף לחולל מהפכות דעך. באופן כללי נוצרה בחברה נורמה של בוז למה שמריח קצת גבוה ועמוק. בעידן של "תן לי את השורה התחתונה" זה נחשב לבזבוז זמן.

הירידה של מדעי הרוח משקפת את תהליך הוולגריזציה של החברה הישראלית. נראה כי ישראל, שהושפעה עמוקות מהתרבות האמריקנית, חווה כעת את דלדולה של הרוח, שנחותה לפני שלושים שנה מעבר לים.²⁹⁸

ביבליוגרפיה

מילות מפתח

השכלה | בורות | בית-ספר | מורה | תלמיד | כיתה | מכללה | אוניברסיטה | בגרות | מבחן-בגרות | תואר-ראשון | תואר-שני | תאור-שלישי | מאסטר | דוקטורט | אקדמי | אנגלית | מתמטיקה | היסטוריה

הערות שוליים

1. למשל, נתונים על רמת המורים בתקופות שונות. ראו במורכבות מדדי ההשוואה ובהערכת מערכת החינוך היום ביחס לעבר בתוך: בלס, פברואר 2011.
2. בין השנים 1987 ל-2003 התרחשה עלייה בשיעור הזכאות לתעודת בגרות. מבין התלמידים הניגשים לבחינות, הן בחינוך העברי והן בחינוך הערבי. כמו כן הפער בין שיעור הזכאים בחינוך העברי לבין שיעור הזכאים בחינוך הערבי הצטמצם. במהלך העשור הזה הצטמצמו גם פערים בין ילידי ישראל וקבוצות העולים (ילידי בריה"מ לשעבר וילידי אתיופיה), הקשורים לשיעורי הזכאות לתעודות בגרות. לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, דצמבר 2006.
3. נתוני ההוצאה לחינוך של הלמ"ס מראים, כי מ-1975 ההוצאה לחינוך כאחוז מההכנסה הלאומית הייתה די קבועה עד תחילת שנות ה-90. מנתוני ה-OECD ניתן לראות שהוצאה זו הייתה גבוהה מאוד ביחס לשאר מדינות העולם. כאשר מתמקדים בהוצאה הציבורית לתלמידי בתי ספר יסודיים ועל-יסודיים בלבד, עולה כי בשנות ה-90 הוסיפה ממשלת רבין סכומי עתק למערכת החינוך. בעשור העוקב התמתנה העלייה בהוצאה הממוצעת לתלמיד בישראל. בתוך: בלס, 2011.
4. בן דוד, 2007.9.2.
5. לפי דו"ח פנימי של משרד החינוך שפורסם ב'הארץ', ב-2007 היו בישראל לפחות 200 בתי ספר ייחודיים, שאינם מוגבלים על ידי אזור רישום, בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי ובאגף לחינוך מוכר שאינו רשמי. מדובר בהערכה מינימאלית, שכן במשרד החינוך מודים שקיימות עוד מסגרות ייחודיות רבות, שאין לגביהן מידע. לשם השוואה, מספר בתי הספר הייחודיים העל-אזוריים נאמד עשור קודם לכן בכ-15. קשתי, 2007.8.26.
6. מערכת החינוך בישראל חצתה מזמן את שיעור ה-50 אחוזי הזכאים לתעודת בגרות מקבוצת הגיל הרלוונטית, תוך כדי הרחבה של היקף הניגשים לבחינות ואף תוך צמצום פערים בין אזורי הארץ השונים. בין 1997 ל-2009 גדל שנתון גילאי י"ב בכ-16%, מספר הלומדים בכיתות י"ב גדל ב-18% מספר הנבחנים בבחינות הבגרות גדל ב-27%, ומספר הזכאים לתעודת הבגרות ב-41%. בסופו של העשור, למעלה מ-46% מכלל בני המחזור עמדו בבחינות. בלס, 2011.
7. על הבעיה הכללית ראו מאמרו של רמי אמיתי, מנהל תיכון בכפר סבא וסגן ראש ארגון המנהלים. אמיתי, יוני 2009.
8. קורן, 2009.6.12.
9. וינגר אסף, 2011; בנבנישתי, חורי-כסאברי ואסטור, 2006; ראובני, 2006; רולידר, לפידות ולוי, 2000; דגני, 1998; הראל, קני ורהב, 1997; הורוביץ ופרנקל, 1990; Rolider & Ochayon, 2005.
10. הסקר נערך על ידי מכון גיאוקרטוגרפיה עבור ארגון המורים. בתוך: מניב, 2012.8.30.
11. כ-1,800 מורים (כ-3.5 אחוזים) בבתי הספר העל-יסודיים ספגו באותה שנה עלבונות מהתלמידים ברשת החברתית ונתקלו בשמועות מרושעות עליהם ובפרסום תמונות מעליבות שלהם. במקרים מסוימים הוקמו קבוצות שנאה נגד מורים, והיו תלמידים שאף פרצו לחשבונות הפייסבוק של מוריהם. בתוך: מניב, 2012.8.30.
12. כ-5% מהמורים בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים דיווחו שישנם מורים החשים מאוימים מצד תלמידים. כך עולה מנתוני סקרי האקלים והסביבה הפדגוגיים, בשאלוני המיצ"ב לשנת הלימודים תשע"ג (2012/13), ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, אוקטובר 2013.
13. במחקר מקיף של הפסיכולוג החינוכי ד"ר אליעזר יריב ממכללת גורדון לחינוך, בעשרות בתי ספר יסודיים, נמצא שלא לפי מורים בישראל יש קשיים חמורים בהוראה, קשיים בניהול כיתה או בעיות התנהגות. הוא ראיין 40 מנהלי בתי ספר יסודיים, ו-90 אחוזים מהם העידו כי 5-7 מורים בבית ספרם מתקשים לתפקד. 'בסך הכל עולה מהמדגם כי חמישה אחוזים מהמורים בארץ, כ-6000 מורים, הם מורים לא מתפקדים', אומר יריב. בתוך: עזר, 2011.5.22, עמ' 23.
14. כך, למשל, באחד המחקרים נמצא שרק כמחצית מהמורות בשנה הראשונה לעבודתן מעריכות שימיכו בהוראה בשנים הקרובות. המחקר נעשה במכללת לוינסקי בתל אביב. Ezer, Gilat & Sagee, 2010.
15. מצוטטת בתוך: קשתי, 2008.8.8.
16. מצוטטת בתוך: קשתי, 2008.8.8.

17. מנתוני סקרי האקלים והסביבה הפדגוגיים, בשאלוני המיצ'ב (מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית) לשנת הלימודים תשע"ג (2012/13), עולה כי באופן כללי, כ-10% מהתלמידים היו מעורבים בחודש הקודם להעברת השאלונים באירוע אלים מסוג כלשהו, ושיעורים דומים מדווחים כי אינם חשים מוגנים בבית הספר. כחמישית מהתלמידים דיווחו שבחודש האחרון ספגו קללות שמטרתן לפגוע, 30%-40% מהתלמידים מדווחים על תופעה של ונדליזם כלפי ציוד בית הספר, קרוב ל-15% מדווחים על גניבת ציוד אישי וכ-30% מדווחים על תופעה של חבורות אלימות של תלמידים. המידע מתבסס על שאלונים שהועברו במהלך ינואר-מרץ 2013 ל-216,087 תלמידי כיתות ה' - ט (90% השבה) ועל 19,607 ראיונות טלפוניים עם מחנכים ומורים המלמדים את מקצועות המיצ'ב בכיתות א'-ט' (82% השבה). נוסף על כך הועברו שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית למדגם מייצג של 5,237 תלמידי כיתות י'-יא' (86% השבה), ולמדגם מייצג של 3,493 מורי כיתות י'-יא'. בסך הכול השתתפו בסקרים תלמידים ומורים מ-846 בתי ספר יסודיים, מ-457 חטיבות ביניים ומ-233 חטיבות עליונות. ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, אוקטובר 2013.
18. ב-2007 למשל, עלה הרעיון לתת ציון מספרי לכל תלמיד בכיתות ז'-יב' על התנהגות בכל מקצוע. על פי ההצעה, הציון יינתן לפי 'מפתח התנהגות' (משרד החינוך יגבש הנחיות כלליות ובית הספר יקבע את הנוסח הסופי). הציון יופיע בתעודת הבגרות, מתוך מטרה שישמש כמרכיב בשיקולי הקבלה של המוסדות להשכלה גבוהה. התוכנית עוד לא יצאה לפועל, וכבר מיהר מנהל תיכון בתל אביב להגן על תלמידיו ולהעביר את האחריות מהם: 'פטפוט בכיתה נגרם אולי בגלל מורה לא טוב, ריסוס גרפיטי יכול להיות כלי ביטוי אותנטי, ואפילו התחצפות היא לפעמים בקשה לעזרה'. קשתי אור, 10.10.2007. הצעה נוספת מ-2008 הגיעה ממחוז הדרום של משרד החינוך. הצעה זו דגלה בחזרה למסורות העבר, באמצעות יצירת תקנון (בבנייתו שותפו משרד החינוך, המשטרה ונציגי ההורים). שחייב, בין השאר, את התלמידים לפנות למחנכים בתוארם הרשמי, לקום בעת כניסת מורים לכיתה ולערוך טקס הנפת דגל ישראל ושירת ההמנון. ההצעה לא הסתפקה רק בקיום כללי טקסים בנוסח העבר, אלא גם בהגדרת מעשי הפרת סדר ופירוט אמצעי ענישה. בתקנון תוארו מצבים שונים שעלולים להתעורר בין כותלי ביה"ס וקביעה של הצעדים לטיפול. התקנון נכנס לתוקפו החל משנת הלימודים 2009, וכלל את כל מוסדות החינוך, אבל גם ניסיון זה לא צלח.
19. בראש הוועדה עמד מתן וילנאי. ההמלצות הוגשו לשר יוסי שריד באוגוסט 1999.
20. ארהרד וברוש, 2008.
21. ציפר, 26.2.2008.
22. ואכן מחקרים מראים שממוצע הזמן המוקדש לילדים במשפחות נורמטיביות בחברה המערבית נע סביב ה-10 דקות ביום.
23. ראו בהקשר זה: רינגל-הופמן, 31.10.2007.
24. ראו: פרידמן ופישר, 2003; נוי, 1994.
25. רחל וינקלר מונה מספר סיבות להתחזקות המעורבות החיובית של ההורים: התערעורת התפיסה הגורסת, כי להורים יש מעט מה לומר בכל מה שכרוך בחינוך ילדיהם; כישלונם של בתי הספר לטפל ביעילות באוכלוסיות מסוימות של תלמידים; עלייה בהכרה שאין בנמצא שיטה חינוכית אחת היפה לכל בני הנעורים; התעצמותן של בעיות חברתיות בבתי הספר, כגון: אפליה, אלימות, ונדליזם; המעורבות מספקת להורים כר נרחב לטיפול ולמימוש דחפים אישיים, כגון: נטייה למנהיגות, הפגנת כוח, רכישת יוקרה, ואף פעילות אומנותית. וינקלר, תשנ"ז. בשאלוני המיצ'ב לשנת הלימודים תשע"ג (2012/13), נמצא כי שיעורי המורים המדווחים על יחסים חיוביים בין ביה"ס להורים גבוהים יותר בבתי"ס יסודיים (כ-70%) בהשוואה לחטיבות העל יסודיות (כמחצית בלבד). ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, אוקטובר, 2013.
26. על תופעת ההתערבות הבוטה של ההורים ומה מעולל למערכת החינוך ראו: משיח, 13.12.2013.
27. מנתוני סקרי האקלים והסביבה הפדגוגיים בשאלוני המיצ'ב לשנת הלימודים תשע"ג (2012/13), נמצא שכ-15 אחוזים מהמורים בבתי ספר יסודיים ובחטיבות ביניים וכרבע מהמורים בחטיבות עליונות מדווחים כי קיימת תופעה של התערבות יתר של הורים בעבודת המורים. כאשר נשאלו המורים על תחושת המוגנות שלהם בבית הספר, כ-10 אחוזים מהמורים בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים דיווחו שישנם מורים החשים מאוימים מצד הורים. ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, אוקטובר, 2013. מהסקר שנעשה על ידי מכון גיאוקרטוגרפיה עבור ארגון המורים (הוזכר לעיל) עלה כי 45 אחוזים מהמורים דיווחו כי נחשפו לאלימות מצד הורים לתלמידים, ושליש מהם חשו חסרי אונים בהתמודדות עם ההורים. בתוך: מניב, 30.8.2012. מסקר שנערך בקרב מאות מורים על ידי המכללה האקדמית להכשרת מורים גורדון (באמצעות מכון Panels Politics) עולה כי 60% סבורים כי מעורבות ההורים מוגזמת ופוגמת בעבודת צוותי ההוראה. מי שבולטים מאוד בהבעת עמדה כזו הם המורים הוותיקים (יותר מ-15 שנים במקצוע) - 72% מהם סבורים שמעורבות ההורים אינה טובה. ברנובסקי, 13.5.2014.
28. בתוך: משיח, 13.12.2013.
29. בתוך: בן דוד, 28.1.2008.
30. חדשות בן עזר, 24.2.2014.
31. [30] במחקר שנערך במכללה לחינוך גורדון בחיפה נבחנו כעשרים וחמישה מקרים מהשנים 2009-2011, שבהם סוקרו בתקשורת הכתובה עימותים בין הורים, בתי ספר, מחלקות חינוך ברשויות המקומיות ומשרד החינוך. אחת המסקנות

- הבולטות במחקר הייתה, שההורים נוטים להדגיש תמונה חד צדדית של האירוע. חשוב לציין כי השימוש בו עושים ההורים במדיה נעשה לא רק למטרות ניגוח, ישנם גם מקרים, גם אם בודדים, בהם ההורים והתלמידים בוחרים לשבח את פועלו של מנהל בית הספר, ודורשים מהרשויות להשאירו במשרתו. לוסקי מלול, מאי 2011.
32. כתבי השטח בעיקר במקומונים הם לרוב צעירים אשר מחפשים סקופים בכל מחיר ולא עושים תחקיר עיתונאי מעמיק. כתבה התוקפת את ראש הרשות המקומית, את הנהלת בית הספר או מערכת עירונית כלשהי, תקבל עדיפות גבוהה, ועמדת בית הספר או הרשות המקומית תובא לרוב בפסקה האחרונה של הכתבה כתגובה קצרה. ההורים והתלמידים הם 'מקור עיתונאי' לכתבות אלה, ומערכות העיתונים המקומיים לא ימהרו לוותר עליהם. מכאן שיתוף הפעולה בסגנון 'יד רוחצת יד'. ההורים מספקים את האייטמים לכתבות סופהשבוע, העיתון דואג לפרסום הכתבה (לא פעם ההורים מתפרסמים באמצעותה), וכך כל הצדדים יוצאים מרוצים.
33. תדהר, 12.3.2013.
34. פורסם ביוני 2010.
35. ד"ר צבי צמרת, בריאיון פרישה מתפקידו כיו"ר המזכירות הפדגוגית של משרד החינוך. ליבסקינד, 15.10.2011.
36. אליבא דה קשתי: 'בשנים האחרונות נרשמת עלייה עקבית בשיעור הנבחנים הנהנים מהתאמות: מ-8.2% ב-1998 ל-22.3% ב-2007. בשנת 2007 ניגשו לבחינות הבגרות כ-281 אלף תלמידים ונבחנים אקסטרניים. כ-63 אלף מתוכם קיבלו הקלות'. הפרופ' צביה ברזניץ, ראש החוג לליקויי למידה באוניברסיטת חיפה, שהתראיינה לכתבה הזאת אמרה: 'שיעור גבוה כל כך של ליקויי למידה איננו יגיוני ולא קיים בעולם המערבי', שם השיעור הממוצע הוא כ-7%. גורם באחת האוניברסיטאות הוסיף כי הנתונים 'מעוררים סימני שאלה גדולים על איכות תעודת הבגרות'. ההקלות שמקבלים התלמידים הניגשים לבחינות הבגרות כוללות, בין השאר, הוספת 25% מזמן הבחינה, הקראת שאלות הבחינה ומתן תשובות בעל פה. מערך האבחונים ללקויות למידה, הדרושים על מנת לקבל את ההקלות בבחינה, סובל כבר שנים מהיעדר פיקוח אמיתי מצד משרד החינוך. האבחונים נעשים במסגרת פרטית או במסגרת ציבוריות למחצה. עלותם עשויה להגיע ל-3,000 שקלים. 'כל עוד האבחונים יהיו באופן פרטי ולא תחת המדינה, מספר ההקלות בבחינות רק יעלה', אמר גורם במשרד החינוך, 'למרות כל המנגנונים והפיקוח, עדיין אפשר לקנות אבחונים. כל מה שצריך לעשות הוא לשלם למאבחן הנכון - ולקבל את ההקלות'. לדברי הד"ר עירית פוזנר, נירולוגית ילדים ומנהלת מכון להתפתחות הילד בקהילה בשירותי בריאות כללית, האבחנה בין בעל לקות למידה לבין אדם שאינו כזה אינה חד משמעית, וכמעט לכל אדם יש סוג מסוים של לקות למידה. 'אצל כל אחד מאתנו יש תחום שאנחנו חלשים בו יותר. אם לכל הילדים לא היו שום לקויות כולם היו משיגים מאה. אצל חלק גדול מהאוכלוסייה ימצאו לקות קטנה כלשהי שיכולה לתת להם הקלה מסוימת'. הבעיה, לדברי פוזנר, היא שההקלות מנטרלות במידה רבה את מרכיב הסינון במערכת החינוך. 'אם לכל מי שקצת מתקשה ימצאו הקלות - למוצלחים לא יהיה יתרון'. המשמעות ברורה: האבחון נעשה במקרים רבים לצרכים מניפולטיביים. קשתי, 28.8.2008.
37. הורוביץ, 2006; Jimerson & Furlong, 2006; Smith, Pepler & Rigby, 2004.
38. מחקר שנערך ב-2009 מצייר את בית הספר כמסגרת בלגניסטית וכאוטית (המחקר כלל 158 כיתות מ-22 חטיבות ביניים ו-25 חטיבות עליונות בבתי ספר ברחבי הארץ). כך למשל, 80% מתלמידי י"א מברויזים משיעורים, וכבר בכיתות ח' מגיע שיעור ההברזה ל-50%. 90% מעתיקים שיעורי בית, ובין 55% ל-70% מדווחים על העתקה במבחנים. 50% מהנסקרים הצעירים ו-60% מהמוגרים הודו כי הרימו קול על המורה, 40% הודו שהשחיתו רכוש בית ספר בשנה האחרונה, ו-20% קיללו מורה. בין שליש למחצית אמרו שעשו בשנה האחרונה מעשה מסוכן לפחות פעם אחת, "כדי להרגיש איך זה". מחצית מהתלמידים דיווחו על רעש ק בוע בכיתה בה הם לומדים, וגילו שהם משתעממים רוב הזמן. מייזלס ושרף, אוגוסט 2009.
39. [37] נושא ההטרוגניות הכיתית הוא מורכב ושנוי במחלוקת, הן בהיבט המוסרי והן בהיבט הפדגוגי המדעי. מצד אחד מיון תלמידים למסגרות לימוד מופרדות עלול ליצור מעמדות, ובעיקר לקפח בעלי כישורים מגוונים, שקשים יותר לזיהוי או כאלה שהתפתחות הכישורים אצלם מגיעה בשלבים מאוחרים יותר. הוא גם מקשה על המערכת מבחינה ארגונית. עצם מושג ההצטיינות והכישרון הוא חמקמק ובעייתי (ריבוי אינטליגנציות וכו'). ראוי להיזהר מלשים תווית על תלמיד, משום שהיא עלולה להיות גם ציפייה שמגשימה את עצמה. יתר על כן, רבים מזהים (יש שיאמרו בטעות) את יצירת האלטרנטיבות האליטיסטיות לחינוך הממסדי (בתוך ומחוץ לממסד) כמגמה מסוכנת של הפרטה, שתוביל להעמקת הפערים החברתיים ולניכור בין קבוצות.
40. בשנים האחרונות נוצרו מאבקי כח בין המפמ'רים השונים לגבי שינוי תוכניות לימודים והוספת יחידות לימוד. כך, למשל, נוספו בשנים האחרונות פרויקט באזרחות, פרויקט באנגלית, מחויבות חברתית ועבודה בכל אחד מהמקצועות המורחבים - מדעי החברה, מדעי המחשב, גאוטופ, ביוטופ וכדומה. התוצאה היא שהתלמידים, שאינם לומדים בבית הספר מיומנויות של ניהול זמן, קורסים תחת מבול הדרישות המופנות אליהם.
41. סגל, 1.2.2014.
42. עירית לינור בדף הפייסבוק שלה, ספטמבר 2014.
43. כך עלה מנתוני משרד החינוך שפורסמו במסגרת דו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת. הדו"ח הוגש לבקשת ועדת

- החינוך בכנסת, שקיימה דיון בנושא. וורגן ופיגלמן, 6.10.2008.
44. כ-61% מבתי-הספר בישראל אינם עומדים ביחס בין מספר התלמידים למספר המחשבים של 1:10 שהציב משרד החינוך, ואילו ברבע מבתי-הספר היחס הוא אף יותר מ-1:20. בתוך: וורגן ופיגלמן, 6.10.2008. יש לציין כי הנתונים בדוח הושפעו מהרשויות המקומיות במגזר החרדי שלא מעוניינות במחשוב הכיתות, ושבהן מספר המחשבים נמוך במיוחד. עם זאת עדיין מדובר בכישלון בתחום מהפכת המחשב.
45. דטל, 23.11.2009.
46. נתוני המשטרה מראים כי בשנים האחרונות חלה דווקא ירידה מתמשכת בשיעור התיקים הפליליים שנפתחו לקטינים. כך בין השנים 2000 ל-2010 ירדה פשיעתם ב-7.2%. מספר תיקי הנוער בין ינואר 2012 למאי 2011 קטן ב-11%, כך גם מספר עבירות האלימות הגופנית נמוכה בלמעלה מ-10%. בתוך: נשר, 8.7.2012.
47. שני שלישים מההורים חושבים שילדיהם משתעממים בכיתה מדי פעם או רוב הזמן. ככל שהילדים משתעממים יותר בכיתה, כך הם פחות אוהבים ללכת לבית הספר. כך עולה מסקר שביצע מכון סמית ופורסם בכנס אמ"ת לתפיסות מתקדמות בחינוך. הסקר נערך בקרב 400 הורים לילדים במערכת החינוך שמהווים מדגם מייצג של קהל זה (במגזר היהודי). ברנובסקי, 27.8.2015.
48. פרופ' קן רובינסון, אחד ממבשריה הבולטים של מהפכת החינוך, ניסח זאת כך: "שורש העניין הוא שמערכת החינוך הנוכחית עוצבה, נוצרה ונבנתה בזמן אחר. היא יועדה עבור התרבות האינטלקטואלית של תקופת הנאורות ובתפאורה הכלכלית של המהפכה התעשייתית. כך, לדוגמה, אנחנו מחלקים את הילדים במערכת החינוך לפי גיל. למה אנחנו משערים שזהו המכנה המשותף הנכון לילדים? כי קו המחשבה שלנו הוא תעשייתי, וילדים בני אותו גיל הם שווי ערך בתאריך הייצור. אבל יש ילדים שהם מהירי מחשבה יותר מילדים אחרים באותו הגיל, או בשעות אחרות של היום, או בקבוצות קטנות לעומת גדולות, או שהם לומדים לכד. אם מעוניינים בחינוך יעיל, אסור להתחיל במנטאליות של פס ייצור. אנחנו צריכים ללכת בדיוק בדרך ההפוכה לסטנדרטיזציה, זו הכוונה בשינוי הפרדיגמה."
49. בתוך: טרבליסי-חדר, 22.8.2007.
50. מחקר שנערך באוניברסיטת חיפה בחן את דפוסי השינה, הרגלי צריכת המדיה דיגיטלית ואיכות חיים אצל ילדים בגילאים 10-12. המחקר התבסס על שאלוני דיווח עצמי, כמו גם על בדיקות אובייקטיביות של הרגלי השינה באמצעות אקטיגרף (מכשיר הבודק את השינה באופן אובייקטיבי). במחקר נמצא כי הרגלי צריכת המדיה של מתבגרים צעירים משבשים את דפוסי השינה שלהם. הם הולכים לישון מאוחר מידי כי הם נשארים ערים לראות טלוויזיה, לא ישנים מספיק זמן ומתעייפים במהרה, מה שפוגע בתפקודם היומיומי. נמצא כי 30% מהילדים ישנים פחות ממשך הזמן המומלץ (9-8 שעות ללילה). המתבגרים שלהם היה מחשב בחדר ישנו בממוצע שעה פחות מאלה שלא היה להם מחשב בחדר. באופן דומה, צעירים שלהם הייתה טלוויזיה בחדר ישנו בממוצע חצי שעה פחות מאלה שלא הייתה להם טלוויזיה. נמצאו גם פערים גדולים בין הזמן שבו דיווחו הילדים שהם צופים בטלוויזיה או משתמשים במחשב במהלך היום, לבין הזמן שהוריהם חשבו שהם עושים זאת. התברר שההורים לא תמיד מודעים לשעה בה הילדים מסיימים לצפות בטלוויזיה או במחשב. פלינט-ברטלר, 2013.
- מערכת החינוך כמעט לא שינתה את שעת תחילת הלימודים. אמנם הפסיקו מזה מספר שנים עם 'שעות אפס', למעט מקרים מיוחדים, אבל 08:00 נשארה שעת התחלת הלימודים השכיחה. לדברי פרופ' גיורא פילר, ממעבדת השינה בבית הספר לרפואה בטכניון ומשירותי בריאות כללית, 'השעה האידיאלית להתחיל את יום הלימודים היא 9:00 בבוקר. כ-30% מהתלמידים הסובלים מהפרעות קשב וריכוז סובלים למעשה ממחסור בשעות שינה'. מצוטט בתוך: טרבליסי-חדר, 23.9.2007. כך יוצא שלא מעט תלמידים, שכבר מטריחים עצמם להגיע ללימודים, מנמנמים בזמן השיעורים.
51. מבחני המיצ'ב (מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית) הם מערכת של מבחנים וסקרים הנערכים בבתי ספר יסודיים וחיטובות ביניים בישראל, החל מ-2002, במקצועות: מדע וטכנולוגיה, שפת אם (עברית או ערבית), מתמטיקה ואנגלית. המבחנים משלבים בין הערכה חיצונית סטנדרטית (מיצ'ב חיצוני) לבין הערכה פנימית - בית ספרית איכותית (מיצ'ב פנימי). החל מ-2006 עורכת את המבחנים ראמ'ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך). מטרת מבחני המיצ'ב הישראליים (מדדי יעילות וצמיחה בית ספריים), היא לאתר את בתי הספר יסודיים וחיטובות ביניים, שרמת הישגי תלמידיהם הממוצעת לא הגיעה לרף הנדרש על פי מדדים שקבע משרד החינוך, ולתגבר אותם בהתאם. המבחנים הללו גם נועדו לשמש כלי עבודה אובייקטיבי לתכנון והקצאת משאבים ברמה הבית ספרית (מיצ'ב פנימי) וכן הרצון לבדוק את ההישגים בישראל ביחס למדינות אחרות, באמצעות מדדים וסולמות בינלאומיים.
52. מבחן פיזה (PISA) מנוהל על ידי הארגון לשיתוף פעולה כלכלי (OECD), ומשתתפות בו מעל 60 מדינות. המבחן מתקיים כל 3 שנים החל משנת 2000, והוא נועד לבדוק את מידת ההכשרה של בני 15 (הניגשים למבחן) לעולם המחר. המבחן בודק שלושה תחומים: קריאה, מתמטיקה ומדעים, כאשר השאלות בוחנות ידע החיוני לעולם המבוגרים, כישורי חיים ויכולת לפתור בעיות מורכבות, המצריכות שילוב בין תחומים שונים, תוך דגש על מיומנויות. מבחני פירלס (PIRLS), טימס (TIMSS) ו-סיטס (SITES) מנוהלים על ידי הארגון הבינלאומי להערכת הישגים בחינוך (IEA). המבחנים הבינלאומיים נועדו לבצע השוואה בין הישגי תלמידים בתחומי דעת שונים במדינות ברחבי העולם ובין מגזרים וקבוצות אוכלוסיה בתוך המדינה. מבחני ההישגים מאפשרים לבחון את ההשפעות החברתיות, הכלכליות

- והתרבותיות של המדינה, שבה נערך המחקר, על ההישגים של תלמידיה וכן לבדוק את הקשר בין הישגים לימודיים לבין גורמים שונים, כמו עמדות תלמידים כלפי בית הספר וכלפי הלמידה. בתוך: אתר משרד החינוך - ראשות ארצית למידה והערכה בחינוך, מבחנים משווים במערכת החינוך בישראל.
53. ראו: קשתי, 26.8.2007. צבי פלג, מנכ"ל רשת אורט, הודה במאמר בדה-מרקר בשקר המוסכם שנקרא 'שיעור הזכאים לבגרות'. 'די להתבונן ב'באזו' השנתי סביב פרסום שיעור הזכאים לתעודת בגרות, כדי להיווכח שזהו כיום המדד הכמעט בלעדי שבו נמדדת מערכת החינוך. כל יתר היוזמות וההישגים בטלים בשישים לעומת העיסוק הכמעט אובססיבי בשברירי האחוזים של הזכאות לבגרות'. פלג, 16.7.2012. נייר עמדה, שנכתב על ידי חוקרים ממכון ון ליר ב-2013, מזהיר מפני משבר בבתי הספר, שפועלים במתכונת המזכירה בתי חרושת. במסמך נטען שבתי הספר בישראל נמצאים על סף משבר. הם מיושנים ויוצרים נזקים קשים לתלמידים.ראו: טל, 4.11.2013. לקריאת נייר העמדה ראו: ענבר, כרמון ושיפר, 2013.
54. מחקרים רבים ברחבי העולם מצאו הבחינות המרובות הופכות את התהליך לתחרות מכאנית ומייבשות את חדות הלימוד. Shohamy, 2001.
55. בתיכון הראשונים בהרצלייה, בתוך: נשר 28.09.2011.
56. מתוך הבלוג 'חמורה', שנכתב על ידי מורה בעילום שם, 29.12.2011.
57. ישראלי, 8.1.2012.
58. אבן, 29.11.2013.
59. מצוטטת בתוך: בר-יוסף, 7.2.2014.
60. פרופ' חמוטל בר יוסף היא חוקרת ספרות, משוררת ומתרגמת. בר-יוסף, 7.2.2014.
61. הפיכתו של ציון מבחן הבגרות לחזות הכל יצרה מערכת שיקולים מעוותת אצל תלמידים באיזה מקצועות לבחור. מטבע הדברים יש משיכה למקצועות הקלים יותר. הגיעו הדברים לכך שראשי האוניברסיטאות נאלצו ליוזם שיטת בונוסים - תוספת נקודות לרשימה מצומצמת של מקצועות בסיס (מתמטיקה, אנגלית, פיזיקה, כימיה, ביולוגיה, היסטוריה, ספרות, תנ"ך) שבהם נבחנים התלמידים ברמה של 5 יחידות או 4 יחידות. המקצועות נבחרו 'על-פי יכולתם להכין את הסטודנט ללימודים אוניברסיטאיים בתחומי הלימוד השונים, ו'לנבא' את הצלחת העתידית בלימודים אלה'. [58] יור ועד ראשי האוניברסיטאות, פרופ' רבקה כרמי, נשיאת אוניברסיטת בן גוריון, צוטטה כמי שאמרה: 'הכל נובע מזעקת השטח, מרמת הסטודנטים עם כניסתם למערכת וממצב בתי הספר. מקומנו בעולם לא טוב ועם זה צריך להתמודד. חשוב היה לאתר את מקצועות הבסיס ולתת רק להם בונוס מוגבר'. נשר, 2011. ההחלטה עוררה ביקורת ציבורית רבה של גורמים שונים, אשר גרסו כי יש להכליל בה תחומים נוספים, ואשר תהו על השפעתה הצפויה על מערכת החינוך ועל תחומי לימוד שנשארו בצל. בעצם הביקורת והבקשה להכליל תחומי לימוד שונים נוספים ברשימה (בתוכם: מחשבים, אלקטרוניקה, אזרחות, גיאוגרפיה, סוציולוגיה ועוד), טמונה ההנחה כי עתידם של תחומי לימוד (מספר הלימודים אותם ורמת הלימוד בהם) קשור ישירות ליכולת לקבל עליהם בונוס. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 7.11.2011.
62. דינור, 12.11.2013.
63. סגל, 1.2.2014.
64. הדבר מאפיין את הבחינות המשוות ככלל, ולא רק את בחינות הבגרות. כך למשל, במחקר שפורסם לאחרונה במעריב, נמצא שרוב בתי הספר מתכוננים באופן אינטנסיבי לבחינת המיצב הישראלית (המשווה בין בתי ספר) על חשבון שיעורים אחרים. גם הוצאת תלמידים חלשים מהבחינה, כדי שלא יקלקלו את הממוצע הבית ספרי היא אקט שכיח. המנהלים מדווחים על לחץ אדיר מצד משרד החינוך להגיע להישגים. בתוך: מניב, 10.6.2012.
65. הרעיון היה שבסמיכות למועד הבחינה, לאחר שכל החומר לבחינה כבר נלמד בכיתה, הקלו על התלמידים באמצעות מיקוד הבחינה לחומר מצומצם יותר (השמטה של כ-40% מהחומר המקורי). בפועל שיטה זו הובילה להוראה חלקית ומקוטעת של חומר הלימוד, בהתאם לניחוש מושכל של המורה 'מה ירד השנה במיקוד'. במילים אחרות: מה שלא לבגרות, ומה שכנראה ירד במיקוד, נעשה לא רלוונטי ללמידה בבית הספר. המיקוד הביא ללימוד שטחי ומקוטע (למשל לימוד של תוצאות של מלחמה ללא לימוד הסיבות לה). כך הפכה בחינת הבגרות לחזות הלמידה על חשבון התהליך הלימודי המעמיק והקוהרנטי. פרופ' דן עמיר מאוניברסיטת תל אביב, יור הוועדה המייעצת של משרד החינוך בתחום המתמטיקה, העיד כי: 'שיטת המיקוד הביאה לכך שהמורים מהמרים על הנושאים שיופיעו במיקוד ואינם מלמדים, ממש עד הרגע האחרון, נושאים שלפי ניחושם לא יופיעו'. מורה וותיקה למתמטיקה אמרה בראיון להארץ: 'פרסום 'המיקוד' לקראת בחינת הבגרות [...] גרם לכך שנושאים שונים לא נלמדים בפועל. אף תלמיד לא יחזור אחר כך לנושאים האלה. יש להם חור בהשכלה המתמטית והם אפילו לא יודעים מה הם הפסידו'. בתוך: קשתי, 23.5.2008.
66. מדויח שפרסם ב-2006 אגף הבחינות של המשרד עלו נתונים, שהצביעו על גידול משמעותי בשיעור ההעסקות (בסך הכול נפסלו בחינות של 8,532 נבחנים לעומת 6,229 בשנה שקדמה לה. בתוך: טרבלסי-חדד, 28.6.2006). עוד התברר מהדו"ח, כי לצד שיטות ההעסקה המסורתיות (ה'שליפים': רישומים על פתקים קטנים והטמנתם במקומות שונים בגוף ובבגדים, כתיבת טקסטים על הידיים והרגליים), נולדו שיטות חדשות, שהן תוצר טבעי וישיר של התפתחות הטכנולוגיה הסלולרית, כגון: העברת מסרונים ושיחה עם אוזנייה אלחוטית. סוגיית טוהר בחינות הבגרות בבתי הספר התיכוניים

מטרידה מאוד את האוניברסיטאות, וזו אחת הסיבות שהן מייחסות חשיבות רבה למבחן הפסיכומטרי. [63] הבעיה כה החריפה, עד שבאגף הבחינות של משרד החינוך שקלו לאחזרה להעביר למרכזי הרישום באוניברסיטאות רשימות 'שחורות' של בתי ספר 'בעייתיים', שבהם מסייעים לתלמידים 'לנפח' את הציונים. עלתה גם ההצעה לשבש את קליטת הסלולרים במהלך הבחינות, על מנת להקשות על השימוש במכשיר הטלפון הנייד לצורך העתקה. במכתב לפורום המשפטי למען ארץ ישראל הסביר משה דקלו, מנהל אגף הבחינות במשרד החינוך, את המניעים להגברת האכיפה: 'איננו יכולים לקבל את העובדה שמורים יושבים בחדר המנהל ופותרים את בחינת הבגרות, מצלמים את הפתרון במספר רב של עותקים ומפיצים אותו לתלמידים הנבחרים'. בתוך: חדשות 2, 23.12.2012. באוקטובר 2014 הציג משרד החינוך רפורמה חדשה שבה יסווגו בתי הספר לשלוש קטגוריות: ירוק, צהוב ואדום - על פי מספר מחברות בחינת הבגרות שנפסלו באותו בית ספר בשני המועדים האחרונים. בתי הספר של המסלול הירוק, שבו אחוז הבחינות אפסי, ייהנו מסמכויות נוספות, וביניהן שהבוחנים יגיעו מצוות בית הספר עצמו. בתי הספר במסלול הצהוב (1%-3% מחברות פסולות) - צוות בית הספר לא יורשה להיכנס לשטח המוסד בזמן הבחינה. התלמידים של בתי הספר במסלול האדום לא ייבחנו בין כותלי המוסד הלימודי, אלא במרכזים מיוחדים. ליאל, 19.10.2014. הסיווג של בתי הספר יפורסם בגלוי, וייתכן שאף ישפיע בעתיד על קבלה למוסדות להשכלה גבוהה.

67. ראונר, 18.8.2013.
68. ד"ר מוטי שלם שימש במשך שנים רבות מנהל בית הספר הבינלאומי להוראת השואה ביד ושם. שלם, 13.8.2013.
69. ראיון עם ד"ר צבי צמרת, לרגל פרישתו מתפקיד יו"ר המזכירות הפדגוגית של משרד החינוך, התפקיד השלישי בחשיבותו במשרד אחרי השר והמנכ"ל. בתוך: ליבסקינד, 15.10.2011.
70. מצוטט בתוך: קשתי, 29.9.2004.
71. הארגון הבינלאומי 'חינוך לפני הכל' (Education First) בדק ב-2011 את היקף לימודי האנגלית והידע של אנשים באנגלית ב-44 מדינות (ישראל לא כלולה). Education First, 2011.
72. הישראלים יוצאים לחו"ל בקצב שהולך ועולה משנה לשנה. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כ-2.6 מיליון ישראלים יצאו לחו"ל ב-2013 (עלייה של כ-8% ביחס ל-2012). בעשרת החודשים הראשונים של 2014 נרשמו כ-4.6 מיליון יציאות ישראלים לחו"ל - עלייה של 9% לעומת התקופה המקבילה ב-2013. על בסיס עשרת החודשים הראשונים של שנה זו, ההערכה היא כי יירשמו בכל שנת 2014 יציאות של כ-5.2 מיליון ישראלים לחו"ל - עלייה של 6.6% במספר יציאות הישראלים. בתוך: ליפקין, 11.11.2014.
73. מספר עצום של תלמידי תיכון נאלצים להיעזר במורים פרטיים כדי לעבור את הבגרות באנגלית.
74. במחקר שנעשה בשנת 2010, נמצא שאוצר מילים של 6,000-8,000 מילה הוא תנאי בסיסי להבנת הנקרא של טקסטים באנגלית בלימודים האקדמיים בישראל. אבל רק מעטים מהסטודנטים מגיעים לאקדמיה עם אוצר המילים הבסיסי הזה. גם למה שמוגדר כאוצר מילים מינימאלי הכרחי (אוצר מילים של 4,000-5,000 מילה) מגיעים רק כ-30% מהצעירים. ההחמצה והמחדל גדולים על רקע העובדה שתוספת קטנה לאוצר המילים מעלה באופן משמעותי את הבנת הנקרא של טקסטים אקדמיים. Laufer & Ravenhorst-Kalovski, April 2010.
75. ואכן, רק מעטים (9 אחוזים) מקבלים פטור מלימודי אנגלית במוסדות להשכלה גבוהה על בסיס הציון שלהם במבחן הפסיכומטרי. Laufer & Ravenhorst-Kalovski, April 2010.
76. ביוני 2013 אישרה המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) רפורמה, שאמורה לשפר את לימודי האנגלית כשפה זרה לתואר הראשון במוסדות להשכלה גבוהה. במסגרת הרפורמה יידרש כל מוסד להורות מנה קבועה של חומר שימדד באמצעות מבחן סטנדרטי. כמו כן, תלמידים שיתקבלו ללא כל ידע באנגלית יידרשו להגיע לרמה מינימאלית בזמן קצוב. הכוונה הייתה שיותר סטודנטים יהיו מסוגלים להבין חומר קריאה באנגלית במקור במקום לקנות תקצירים בעברית. אולם החלטה זו הוקפאה על-ידי שר החינוך כשבוע לאחר שהתקבלה בשל לחצים פוליטיים שונים. לאופר, 18.7.2013. גם ב-2011 קיבלה המועצה להשכלה גבוהה החלטה דומה, וגם ההחלטה הזאת הוקפאה על ידי שר החינוך דאז, גדעון סער.
77. כמובן שיש גם חוגים וקורסים שיותר מקפידים. יש גם חוגים יוצאי דופן ברחבי הארץ, שמחייבים את המיומנות בשפה האנגלית כמיומנות בסיסית של הדיסציפלינה, ופועלים בהתאם. כך, למשל, בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב מחייבים את הסטודנטים לקחת לפחות שני קורסי חובה במשפט בינלאומי המנוהלים לחלוטין באנגלית (כלומר הרצאות וחומר קריאה).
78. הקומבינות הללו עלו בראיון שעשינו עם פרופ' בתיה לאופר, שעמדה בראש הוועדה המקצועית מטעם המל"ג (המועצה ללימודים גבוהים) לבחינת לימודי אנגלית שפה זרה במוסדות להשכלה גבוהה, ושבו ועלו בראיונות שקיימנו עם מרצים במכללות ובאוניברסיטאות.
79. כבר ב-2004 התריע פרופ' דן עמיר, יו"ר הוועדה המייעצת של משרד החינוך בתחום המתמטיקה, על המצב הקשה של לימודי המתמטיקה בארץ ועל חוסר הרצון והיכולת של משרד החינוך להתמודד ולתקן את המצב בראיון ל'הארץ' בשנת 2008 אמר: 'תהליך ההידרדרות ברמת לימודי המתמטיקה הוא כמעט קבוע. לא גיליתי במשרד החינוך נכונות ואומץ להתמודד עם הבעיות הכבדות של המקצוע, ואני כבר לא יודע מה אפשר לעשות. קשה להאשים את שרת החינוך. אני מבין את האילוצים הפוליטיים, את הקשיים הנובעים מחילופי הנהגת המשרד, את הצורך לטפל באופן דחוף במשברים עם

ארגוני המורים, את הבעיות המינהליות של המשרד. ולמרות כל זאת, אי-עשייה היא הרבה יותר גרועה. [...] אין ספק שלפני 20 שנה התלמידים בחטיבה העליונה למדו יותר מתמטיקה. במשך הרבה שנים, התפישה השלטת היתה שיש ללמד הרבה בבית הספר, כי צריך לחזק את הבסיס לקראת האוניברסיטה. כיום התהליך התהפך: מה שהתלמידים היו אמורים ללמוד בבית הספר, נלמד בתואר ראשון. המוצר הסופי, שמגיע לאוניברסיטאות או לצבא, נופל באיכותו במידה ניכרת מזה שהיינו רגילים לו בעבר. 'פרופ' דן עמיר, יו"ר הוועדה המייעצת של משרד החינוך בתחום המתמטיקה, בתוך: קשתי, 23.5.2008.

80. תלמידים רבים מקבלים עזרה בלימודי מתמטיקה מחוץ לבית הספר במחיר שאינו שווה לכל נפש. אם עזרה זו היא שמאפשרת להם ללמוד מתמטיקה בהיקף מורחב, בעוד שתלמידים שידם אינה משגת נאלצים להסתפק בהיקף נמוך יותר, ובהינתן שהיקף לימודי המתמטיקה אכן חשוב להישגים העתידיים של התלמיד בשוק העבודה - הפערים במצב הכלכלי בין משפחות בעלות הכנסה שונה יילכו ויתרחבו לאורך זמן. קמחי, 3.4.2015.

81. על פי דו"ח מבקר המדינה 2014 עולה שבין השנים 2007 ל-2012 ירד שיעור הנבחנים ברמה של 5 יחידות לימוד ב-35%. שיעור הנבחנים בבחינות הבגרות ברמה של 4 יחידות לימוד ירד ב-9%. שיעור הנבחנים ב-5 יחידות מתמטיקה צנח מ-14.1% (12,891 מתלמידי י"ב) ב-2006 ל-9.2% (8,869 מתלמידי י"ב) ב-2012. בתוך: רפאלי, 14.5.2014. הדבר מצריך את האוניברסיטאות ללמד את החסר במסגרת התואר הראשון, מה שמוריד בהכרח את הרמה והידע של בוגרי התואר.

82. 91% מהתלמידים שנשאלו בסקר לגבי ההימנעות שלהם מבחירה ללמוד פיזיקה וכימיה מורחב תלו את הבחירה בקושי של חומר הלימוד. בתוך: מניב, 30.1.2013. למעשה, גם לתלמיד המוכשר ביותר אין היום כל תמריץ לעשות בגרות במקצועות, כמו פיזיקה או כימיה. את אותו בונס הוא מקבל על השקעה פחותה במקצועות קלים הרבה יותר, שמקנים לו ציונים גבוהים יותר. אז למה להתאמץ? פרופ' אהוד קינן מהטכניון, המכהן כנשיא החברה הישראלית לכימיה וכיו"ר ועדת המקצוע לכימיה במשרד החינוך אמר: 'בורסת הציונים של משרד החינוך היא ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות. כמשקיעים זריזים, מאתרים התלמידים והוריהם, לפעמים גם בסיוע המורים, את המקצועות שיתנו להם תשואה מקסימלית במאמץ מינימלי. קיים היצע מדהים של מקצועות שוליים, המציעים ציונים גבוהים ותעודות הצטיינות במחירי מציאה'. לטענת קינן, הדבר פוגע באיכות הסטודנטים הממשיכים מאוחר יותר באקדמיה. קינן, 14.1.2011. דו"ח מקיף של מכון סאלד על לימודי הפיזיקה, שפורסם בשנת 2012 עולה כי רק ב-1 מכל 3 בתי ספר תיכוניים בישראל (36%) קיימת מגמת פיזיקה (בחצי מבתי הספר התיכוניים שבהם קיימת מגמה כזו, פחות מעשרה תלמידים מסיימים בגרות ברמת חמש יחידות לימוד). עוד עולה מהנתונים כי מספר הבנים הלומדים פיזיקה כפול ממספר הבנות הבוחרות במקצוע. בתוך: מניב, 30.1.2013 המצב בכימיה עגום עוד יותר. אם בשנת 2009, למשל, 8% מבני המחזור נבחנו ב-5 יחידות בפיזיקה, בכימיה נבחנו רק 6%. בביוכימיה המצב טוב במקצת: 12% (המספרים מתייחסים למגזר היהודי). לפי מסמך שהגישה ב-2010 המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך לשר החינוך גדעון סער. פינקלשטיין, 29.11.2012. גם המחקר 'דורכים על יהלומים: פוטנציאל המצוינות הלא ממומש של ישראל', שנערך לאחרונה על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד החינוך, מציג תמונה בעייתית, לפיה רק 38% מתלמידי חטיבות-הביניים שהצטיינו במקצועות המדעיים-טכנולוגיים, בחרו לגשת לבגרות במקצועות הללו ברמה מורחבת. רימון ורומנוב, אפריל 2012. המנהל למדע וטכנולוגיה של משרד החינוך מודה כי [...] בעשורים האחרונים מערכת החינוך הישראלית לא מצליחה לייצר שכבה רחבה דיה של תלמידים מצטיינים בתחומי המדע והטכנולוגיה. פינקלשטיין, 29.11.2012. מיעוט הלומדים לבגרות בתחומי המדעים מביא בהמשך, כאמור, למיעוט הממשיכים בתחומים אלה כקריירה וגם למיעוט מורים בתחום. פחות מאלף מורים מלמדים את מקצוע הפיזיקה, ורובם עולים מחבר העמים, שמתקרבים לגיל פרישה. לפי נתוני משרד החינוך המוזכרים בדוח מכון סאלד, משנת 2001 ועד שנת 2010 גדל מספר המורים לפיזיקה ב-28 בלבד, עלייה של שלושה אחוזים בלבד אל מול הגידול במספר המורים והתלמידים בכלל. בסך הכל מועסקים היום 918 מורים לפיזיקה במערכת כולה. אם בשנת 2001 הגיל הממוצע של מורה לפיזיקה היה 46, הרי שב-2010 עמד הגיל הממוצע על 49. בשל מספרם הנמוך של מורי הפיזיקה, הם אמנם נקלטים בקלות לעבודה, אולם נדרשים לעמוד בעומסים כבדים. 57 אחוזים מהמורים עובדים במתכונת של למעלה ממשרה מלאה, ואילו שישה אחוזים מהם עובדים במתכונת של יותר מ-200 אחוז משרה. המצב במקצוע הכימיה לא יותר טוב: כ-800 מורים מלמדים כימיה, וגילם הממוצע 51 (ב-2011 רק 16 מורים לכימיה היו מתחת לגיל 31. קינן, 14.1.2011). כך נוצר מעגל קסמים שישפיע גם על הדורות הבאים.

83. בשנת הלימודים תשע"ג למדו כ-28% מהסטודנטים לתואר ראשון את אחד ממקצועות המתמטיקה, מדעי המחשב, מדעי הטבע או ההנדסה. שיעור זה נמוך יחסית למקובל במדינות המערב. נכון ל-2008, רק 25% ממקבלי התואר הראשון היו בתחומי מדעי הטבע והטכנולוגיה. שיעור זה נמוך בהשוואה לרוב מדינות המערב (כ-30%). גרימלנד, 22.7.2008.

84. בוכניק, נתן, רווה וחזן, אוקטובר 2013. דו"ח מבקר המדינה לשנת 2014 כולל ביקורת קשה על מצב לימודי ההוראת המתמטיקה. את עיקר הביקורת מפנה המבקר לרמתם של המורים. נמצא, כי 60 אחוזים מהמורים המלמדים מתמטיקה בבי"ס יסודיים לא הוכשרו ללמד את המקצוע. בחטיבות הביניים 16 אחוזים מהמורים לא הוכשרו ללמד מתמטיקה ו-17 אחוזים מהמורים בתיכוניים. במסגרת התוכנית האסטרטגית נקבע כי על המורים למתמטיקה לעבור לפחות 30 שעות השתלמות בשנה. בפועל, 55 אחוזים מהמורים למתמטיקה בכל השכבות לא השתתפו באף השתלמות במקצוע. לגבי

תכנית ההתמקצעות למורים למתמטיקה בבי"ס יסודיים נמצא כי 23 אחוזים מהמורים נכשלו במבחני הסיום של התכנית.

מבקר המדינה, 2014.

85. לפי הנתונים, המפורטים במכתב לשר החינוך, 22% מהמורים הצעירים למתמטיקה בתיכונים (עד גיל 45) הם בעלי תואר ראשון במתמטיקה. זאת למרות שלפי הדרישות הרשמיות של משרד החינוך, על מורים המכינים לבגרות להיות בעלי תואר שני או שלישי בתחום שאותו הם מלמדים. ארלוזורוב, 31.10.2011.

86. לפי דו"ח מבקר המדינה 2014, בתוך: רפאלי, 27.8.2014; רפאלי, 14.5.2014.

87. פחות מ-10% (8.9%) מהמורים למתמטיקה בבית הספר העל יסודי היו בעלי תואר ראשון במתמטיקה וגם תעודת הוראה במתמטיקה. כשליש (32.4%) היו אמנם בעלי תואר אך ללא תעודת הוראה. בוכניק, נתן, רוה וחזן. אוקטובר 2013.

88. בתוך: רפאלי, 27.8.2014.

89. רפאלי, 14.5.2014.

90. אפריל 2011.

91. פרופ' אליעזר רואן, ראש איגוד הפרופסורים למתמטיקה מאוניברסיטת בר-אילן, בראיון לכלכליסט: 'דור החוקרים של היום מאוד מוכשר, אנחנו מובילים בעולם בתחום הזה, אבל בעוד עשר שנים תהיה בעיה רצינית בדור ההמשך. לא יהיה מי שיחליף את הדור הנוכחי'. נשיא אינטל ישראל, מולי אדן, אמר: 'אם ישראל לא תשנה את המגמה במתמטיקה, הספר 'אומת הסטארט-אפ 2' יכתב על מדינה אחרת. המצב עלול לגרום מצוקת כוח אדם בהייטק בעוד כמה שנים, האטה ביצוא ואף העברת פעילויות של חברות רב-לאומיות למדינות אחרות'. בכנס חינוך טכנולוגי שערכה אינטל. בתוך: רפאלי, 27.8.2014.

92. פרופ' אליעזר רואן, ראש איגוד הפרופסורים למתמטיקה מאוניברסיטת בר-אילן, הסביר את ההשלכות בראיון לכלכליסט: 'דור החוקרים של היום מאוד מוכשר, אנחנו מובילים בעולם בתחום הזה, אבל בעוד עשר שנים תהיה בעיה רצינית בדור ההמשך. לא יהיה מי שיחליף את הדור הנוכחי'. נשיא אינטל ישראל, מולי אדן, אמר: 'אם ישראל לא תשנה את המגמה במתמטיקה, הספר 'אומת הסטארט-אפ 2' יכתב על מדינה אחרת. המצב עלול לגרום מצוקת כוח אדם בהייטק בעוד כמה שנים, האטה ביצוא ואף העברת פעילויות של חברות רב-לאומיות למדינות אחרות'. בכנס חינוך טכנולוגי שערכה אינטל לפני כחודשיים. בתוך: רפאלי, 27.8.2014.

93. Barber & Mourshed, September, 2007. בדו"ח מקינזי, שמבוסס על בדיקה מעמיקה ושיטתית של 25 מערכות חינוך בעולם, נמצא שהגורם המשפיע ביותר על איכות מערכת חינוך הוא איכות מוריה. דו"ח מקינזי התייחס, בין היתר, למחקר ארוך טווח, שבדק את הקשר בין איכות המורה להישגי תלמידיו. נמצא שתלמידים בעלי הישגים בינוניים בכיתה ג' יצרו פערים של יותר מ-50% בכיתה ה' רק בשל הבדלים באיכות המורה. השפעת המורה על הישגי תלמידיו נמשכה לפחות ארבע שנים לאחר שהתלמידים כבר סיימו ללמוד אצל אותו מורה. Sanders & Rivers, 1996. ראו גם: נבון ושבטי, 2009 2012; Hattie,

94. שפירא, 2011.

95. לם, 2002.

96. ראו למשל על רבקה גורפיין מורה, סופרת, מבקרת ועורכת ב: הירשפלד, 7.12.2007.

97. לם, 2002.

98. בתוך: דרוקמן, 13.8.2013. 80% מהמורים בכיתות ז'-ט' בבתי ספר דוברי עברית הם נשים. שיעור זה גבוה מן הנתון הבינ-לאומי העומד על 68%. הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 25.6.2014.

99. מסקר שנערך בקרב מאות מורים על ידי המכללה האקדמית גורדון, מכללה לחינוך להכשרת מורים בחיפה (באמצעות מכון Panels Politics) עולה כי מקצוע ההוראה היה בחירתם הראשונה של 57% מהמורים בלבד. ברנובסקי, 13.5.2014.

100. 22.4% ו-41.1% בהתאמה. בתוך: דרוקמן, 13.8.2013.

101. כמחצית ממנהלי בתי הספר בישראל מדווחים על מחסור במורים איכותיים כגורם הפוגע ביכולת ביה"ס לספק הוראה טובה. הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 25.6.2014.

102. בסקר שנערך ב-2011 על ידי הבנק הבינלאומי, ושכלל מדגם מייצג של 410 בני נוער מכל הארץ בגילאי 12-18 נשאלו הצעירים: 'מה אתה רוצה להיות כשתהיה גדול?'. רק 3.4% בחרו בחינוך והוראה כמקצוע שבו ירצו לעסוק. רימון 2011.

103. מתוך מפגש שערך דה-מרקר עם תשעה ילדים-נערים מרחבי הארץ, כדי לשמוע מה הם חושבים על נושאים שונים. רוזנברג, 12.8.2008.

104. הדו"ח מתייחס לשנת הלימודים תשס"ו (2005-2006), ומתרכז רק באותם מורים שיש נתונים לגבי המקצוע שבו הוכשרו - כ-67%-72% מתוך כלל המורים המלמדים את המקצועות השונים. מהנתונים עולה כי קיימים פערים של ממש בין מגזרי החינוך השונים. כך, למשל, עומד שיעור המורים המלמדים עברית - ולא הוכשרו לכך - במגזר הממלכתי על 34.9% לעומת 68.8% במערכת החינוך הממלכתית-דתית ו-83.4% בבתי הספר החרדיים. בתוך: קשתי, 25.2.2008.

105. ארלוזורוב, 4.2.2008.

106. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2005, לוח 8.40: מוסדות להכשרת עובדי הוראה.

107. 32 אלף יותר מאשר בשנת 2000. אתר משרד החינוך, נתוני מערכת החינוך.
108. נכון ל-2010, פועלות בישראל 23 מכללות אקדמיות לחינוך, ולומדים בהן כ-25,000 סטודנטים סדירים, כולל סטודנטים בתכניות להכשרת אקדמאים להוראה. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 15.11.2010.
109. 62% מהלומדים במכללות להוראה, נכון לשנת 2000, שהציון שלהם בבחינה הפסיכומטרית היה 500 נקודות ופחות, השתלבו בסופו של דבר במערכת החינוך כמורים. לעומת 54% מביין אלה שציון הפסיכומטרי שלהם היה בין 500 ל-600 נקודות, ו-37% מביין אלה שציון הפסיכומטרי שלהם היה גדול מ-600 נקודות. בתוך: ארלוזורוב, 4.2.2008.
110. ארלוזורוב, 4.2.2008.
111. Barber & Mourshed, September 2007.
112. קיזל, 2012.
113. הכנסת מקרנים ולוחות חכמים לכיתות לא מבטלת את מעמדה המסורתי של המורה בשיעורים. השינוי מתבטא בעיקר ביכולות ההדגמה ופחות בשיטות ההוראה והלמידה.
114. בארה"ב, למשל, נמצא שבין עשירית לשליש מהמורים מתקשים להתמודד עם השחיקה בהוראה, ונושרים מהמקצוע. הסיבות העיקריות לשחיקה הן שכר נמוך, בעיות משמעת, התנהגויות של חוסר כבוד מצד תלמידים וחוסר תמיכה מצד צוות ההוראה Hastings & Bham, 2003; Cochran-Smith, 2004.
115. משרד החינוך, 2012.
116. במחקר שנעשה בשנת 2012 בקרב 2000 בתי ספר ממלכתיים, נמצא כי תנועתיות המורים (כניסה ויציאה) נעה בטווח של 11%-17% בשנה. דוניצה-שמידט וחובסקי, 2012.
117. בן דוד, תשמ"ה, 528.
118. עובדה זו היא כנראה זו שהביאה לכך שמוסדות להשכלה גבוהה בישראל מאופיינים עד היום בעצמאות אקדמית ומנהלית גבוהה.
119. קרן, 1988.
120. ראו: אלמוג, 1997.
121. ראו: רייכל, אפריל 1997.
122. ראו: אלמוג, 1997.
123. בשנים 1932-1942 נמנו כ-12% מכלל העולים לישראל עם בעלי המקצועות החופשיים; אחוז גבוה מאוד על פי קנה המידה של הימים ההם. ראו: גורביץ, גרץ ובקי, תש"ה, לוח כ"ה, 72.
124. ראו: שנתון הממשלה, 'פעולות המדע בישראל', תשי"ד, 200.
125. על פי דיווחי ות'ת, ישראל נמנית עם 15 המדינות המובילות בעולם, המרביות, באופן אבסולוטי, לפרסם מאמרים בכתבי עת מדעיים בינלאומיים. במספר תחומים מרכזיים כמו פיזיקה ומתמטיקה, הגיע חלקה של ישראל בשנות התשעים לשיאים עולמיים. מחקר עדכני הראה שבשישה מתוך עשרים תחומים של מדעי הטבע והטכנולוגיה (מדעי המחשב, כימיה, מדעי החומרים, מיקרוביולוגיה, ביולוגיה מולקולרית ופיסיקה) נמנית ישראל עם חמש המדינות המובילות בעולם מבחינת מספר ציטוטי המאמרים של חוקרים ישראלים. במדעי המחשב הגיעה ישראל למקום הראשון בעולם על פי מדד זה. דורון, 1998.
126. נתונים השוואתיים ראו: שנתון הממשלה, 'המדע בישראל', תשל"ג-ד, 338-345. מניתוח מאמרים מ-170 מדינות, המופיע באינדקס של ארגון Thomson Reuters נמצא שבמרבית התחומים עולה מספר הפרסומים המדעיים שאחד מכותביהם מישראל (בין השנים 2004 ו-2008), על הממוצע העולמי למדינה. בראשית העשור השני של המאה ה-21, ישראל דורגה במקום החמישי בעולם במספר הפרסומים האקדמיים לנפש. השיעור הגדול ביותר של פרסומים אקדמיים של ישראלים הוא בתחומי המתמטיקה, הרפואה הקלינית והפיזיקה. ממוצע הציטוטים המדעיים של ישראל גבוה ב-50% מהממוצע העולמי; Science in Israel, 2004-08; פינס, 1990.
127. לשכה מרכזית לסטטיסטיקה - שנתון סטטיסטי לישראל, 1958.
128. משנת הלימודים 1948/9 ועד שנת הלימודים 1957/8 גדל הסגל האקדמי כולו כמעט פי 4 - מ-208 ל-756 איש. ראו: שנתון הממשלה, 'האוניברסיטה העברית בירושלים', תש"ך; שנתון הממשלה, 'מוסדות מדע וחינוך גבוה', תשי"ט.
129. בתשי"ט עמד מספר הלומדים במוסד האקדמי על 2,300 סטודנטים ומספר חברי הסגל עמד על כ-370. ראו: שנתון הממשלה, 'מוסדות מדע וחינוך גבוה', תשי"ט.
130. האוניברסיטה העברית ניסתה לטרפד את הקמת אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת בר אילן בתואנה שהדבר יגזול משאבים מיותרים מהמדינה. קליין, 1998.
131. הוועדה הוקמה לאחר שחוק המועצה הגבוהה הגיע למבוי סתום, בעקבות חששן של האוניברסיטאות שהמועצה העתידה לקום, ושבה יכהנו נציגי ציבור, תביא לפוליטיזציה של האקדמיה.
132. ראו: הסטודנטים באוניברסיטאות (תש"ט-תש"ן), טבלה, בתוך: ההשכלה הגבוהה, אנציקלופדיה עברית. מתוך סקר שנערך ב-1960 על ידי מכון סאלד עלה כי עד 1953 יצאו ללימודים בחו"ל 6,589 צעירים ישראלים. בשנת הלימודים תשי"ט אושרו על ידי הוועדה הבין משרדית להשתלמות בחו"ל של לשכת הסטודנטים כ-150 בקשות חדשות להקצבת מטבע

- חוץ. מרביתם יצאו ללמוד בארצות אירופה: אנגליה, צרפת, שווייץ, הולנד ואוסטריה, שכן תנאי המחיה ושכר הלימוד בארצות אלה היו נוחים יותר מאשר בארצות הברית. ראו: שנתון הממשלה, 'לימודי ישראלים בחוץ לארץ', תש"ך.
133. על ממדי הצמיחה של מוסדות ההשכלה הגבוהה באותם שנים מעידים המספרים הבאים: בין שנת הלימודים 1950/1 לשנת הלימודים 1959/60 גדל מספר הסטודנטים פי שלושה (מ-3,022 סטודנטים ל-9,275 סטודנטים ומ-22 פרומיל באוכלוסייה ל-44 פרומיל באוכלוסייה). מספר המרצים גדל בתקופה שבין שנת הלימודים ב-1950/1 לשנת 1958/9 מ-138 ל-532, כלומר קרוב לפי ארבעה. לעומת זאת, בין שנת הלימודים 1959/60 לשנת הלימודים 1969/70 גדל מספר הסטודנטים בקרוב לפי ארבעה (מ-9,275 סטודנטים ל-36,239 סטודנטים ומ-44 פרומיל באוכלוסייה ל-124 פרומיל). מספר המרצים גדל פי יותר מחמש: מ-532 בשנת הלימודים 1950/1 ל-2,814 בשנת הלימודים 1968/9, ראו: לוח 1: 'מספר הסטודנטים בשנים מסוימים בין 1948 ל-1978', לוח 2: 'פרופסורים ומרצים באוניברסיטאות בישראל -1948-1976'; מעובד מתוך שנתונים סטטיסטיים, בתוך: בן דוד, תשמ"ה, 533, 538.
134. שנתון הממשלה, 'משרד החינוך והתרבות', תשי"ט, 200.
135. בן דוד, תשמ"ה, 534.
136. מתש"ז ועד תשכ"ט עלה מספר הנהנים מהנחה של 60% משכר הלימוד בכיתות ט' של בית הספר העיוני פי 20: מ-5000 ל-100,000 בקירוב. בתשנ"ט שוחררו לגמרי משכר לימוד קרוב ל-50% מכלל התלמידים בבתי הספר העיוניים, המקצועיים והחקלאים. ראו: שנתון הממשלה, 'עשרים שנות חינוך', תשנ"ט, 260.
137. ראו: שביט וקראוס, 1992, 24.
138. בן דוד, תשמ"ה, 548-549.
139. חלקם של בעלי המקצועות החופשיים, האקדמאים והטכנאים עלה מכ-11% מכלל המועסקים ב-1960 עד כדי 17% בשנת 1972. שנתון הממשלה, תשל"ג-ד, 374.
140. הזרעים לייסודה של אוניברסיטת חיפה נטמנו ב-1952 עם הקמת 'בית הספר הגבוה בחיפה' (לימודי ערב), שהיה מוסד עירוני. נפתחו בו קורסים מקבילים לבית הספר למשפט ולכלכלה שבאוניברסיטת תל אביב. בשנת תשי"ד הורחב המוסד, ונוספו לו שתי פקולטות: הפקולטה למדעי הרוח בשיתוף עם האוניברסיטה העברית בירושלים, והפקולטה לראיית חשבון, בפקוח לשכת רואי החשבון בישראל. פקולטה נוספת למדעי המדינה נפתחה בשנת תשי"ח. ב-1965 החלה לפעול 'אוניברסיטת חיפה' בכובע של מכון להשכלה גבוהה המשותף לעיריית חיפה ולאוניברסיטה העברית, עם 565 תלמידים. בשנת 1968 נפתחו הלימודים במשכנה החדש במרומי הכרמל, ובשנת 1970 קיבל המוסד הכרה כמוסד להשכלה גבוהה ושמו הוסב ל'אוניברסיטת חיפה'.
141. אוניברסיטת בן גוריון החלה לפעול ב-1965 בבאר שבע כמכון להשכלה גבוהה, המשותף לאוניברסיטה העברית בירושלים, לטכניון בחיפה, למכון וייצמן ברחובות ולגופים ציבוריים בבאר שבע. בשנת 1969 הוכרז המכון כמוסד להשכלה גבוהה.
142. ראו: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 1998.
143. אם בין תשכ"ה (65-1964) לשנת תשל" (70-1969) עלה אחוז הלומדים היהודיים באוניברסיטאות בגילאים 20-29 ב-2.5 אחוזים (מ-3.8 ל-6.3), הרי שבין תשל"ה (75-1974) לתשמ"ט (89-1988) עלה אחוז הלומדים ב-0.6 אחוזים בלבד (מ-7.6 ל-8.2). ראו: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 1990, שנתון סטטיסטי, 41, לוח 22.14, 616.
144. אם בתשל"ל עמד חלקם של בני עדות המזרח באוכלוסיית הסטודנטים היהודיים (ילידי אסיה-אפריקה וכן ילידי ישראל שאביהם ילידי אסיה או אפריקה) על כ-13%, הרי שבשנת תשמ"ט עלה חלקם ל-23%, כמחצית משיעורם באוכלוסייה הכללית באותה שנה (עד תש"ן הוא עלה ל-30%). מתוך: אנציקלופדיה עברית, ההשכלה הגבוהה, 920.
145. ב-22.10.2000 הונחה אבן הפינה לקמפוס החדש של האוניברסיטה הפתוחה ברעננה. בשנת הלימודים תשע"ג (2012/13) למדו בלמעלה מ-50 קמפוסים ומרכזים ברחבי הארץ 42,760 סטודנטים בקורסים לתואר ראשון ו-3,415 לתואר שני. המועצה להשכלה גבוהה, 2014.
146. ראו: בן דוד יוסף, תשמ"ה, 548-549, לוח 1.
147. שיעור התלמידים בחינוך האקסטרני היה יציב משנות השישים ועד ראשית שנות התשעים, ועמד על 3% ראו: ענבר ד. וסבר ר., הזדמנות שניה ובתי ספר אקסטרניים, ירושלים, המכון לחקר הטיפוח בחינוך, האוניברסיטה העברית, 1986. ראו: שנתון הממשלה, 'המכינות הקדם אקדמיות'. תשמ"א, 209.
148. בתשמ"ב עמד מספר התלמידים במכינות על 3,039. שנתון הממשלה, 'המכינות הקדם אקדמיות'. תשמ"א, 209; הרמן, 1985.
149. צחור, 2005 ב.
150. הקמפוס האוניברסיטאי היווה מעין 'מתקן חניכה סגור' שנועד להעצים את כישוריהם האינטלקטואליים והמקצועיים של מי שיועדו להוביל את המשק והחברה הישראלית, וביניהם נוצרו מעגלים חברתיים שיהפכו לימים לבריתות פוליטיות וכלכליות. צחור, 2005 א.
151. בן יעקב, 2000.
152. וולנסקי, 2005.

153. ציטוט של הפרופ' סימנסון. ראו: וולנסקי, 2005 עמ' 129.
154. ראו: וולנסקי, 2005, עמ' 130-131.
155. שנהר, 2005. מכללת עמק יזרעאל כדוגמה, הוקמה בשנת 1965 כבית ספר להשכלת מבוגרים, בשנים לאחר מכן פתחה המכללה בית ספר להשלמת בחינות בגרות אקסטרנית, בשלב הבא הוקמה במכללה שלוחה של אוניברסיטת חיפה. הסטודנטים למדו במכללה בשנתיים הראשונות, והמרצים הגיעו מטעם האוניברסיטה. התואר והאחריות האקדמית היו של אוניברסיטת חיפה.
156. מכללות אלו הוסמכו לקיים לימודים לקראת תואר ראשון, תוך התמחות באחד התחומים הבאים: אומנויות ועיצוב, מדעי הטכנולוגיה, טקסטיל, כלכלה של המשק השיתופי ומנהל עסקים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2006.
157. ברוב שנות השמונים חלה ירידה בהוצאה הממשלתית לחינוך. המפנה החל ב-1986. מאותה שנה ובמהלך כל שנות התשעים עלתה ההוצאה והגיעה לשיא של 9.8 אחוזים מהתמ"ג ב-1997 (בהשוואה ל-8.1% ב-1980). תקציבי ההשכלה הגבוהה גדלו בשנות התשעים בערכים ריאליים ב-10% מעבר לגידול במספר הסטודנטים. תקציב ההשכלה הגבוהה בארץ עמד בשנת 1999 על כ-5 מיליארד ש"ח, והוא דמה בהיקפו לתקציב החינוך המקובלים בארצות המפותחות ביותר בעולם המערבי. הקצבה זו כיסתה אז למעלה מ-70% מהוצאות המוסדות להשכלה גבוהה, כ-20% כוסו ע"י שכר הלימוד והשאר באמצעות מקורות עצמיים של המוסדות. ההוצאה הלאומית לחינוך גבוה ועל תיכונים בישראל עמדה באותה שנה על 1.7% מהתל"ג, שזה פחות מההוצאה של ארה"ב (2.5%) אך יותר מאשר הוציאו ארצות מפותחות רבות, כמו: יפן, אנגליה, צרפת וגרמניה. גם ההוצאה הממוצעת לסטודנט (כ-9,500 דולר על פי נתוני 1992) הייתה דומה להוצאה המקובלת בארצות המפותחות. המועצה להשכלה גבוהה הועדה לתכנון ולתקצוב, אוגוסט 1996, 8.
158. הנתונים מצביעים על קשר בין השכלת ההורים לבין הציון שהוציא הנבחן. באופן לא מפתיע, ככל שהשכלת ההורים גבוהה יותר, כך עולה הציון הממוצע: הפער בציון בין נבחן שלאביו השכלה יסודית לבין נבחן שאביו בעל תואר שני הוא 141 נקודות. כאשר בודקים פערים בהתאם להשכלת האם הפער גדל ל-165 נקודות. בתוך: סולומון, 7.10.2010.
159. ממשלת ישראל, 28.09.1994.
160. קירש, ינואר 2014.
161. קירש, ינואר 2014.
162. מתוך פרוטוקול 'תכניות פיתוח מערכת ההשכלה הגבוהה ומערך המכללות', 21.12.1993.
- ב-1995 תוקן חוק המועצה להשכלה גבוהה (תיקון 10 1995), שבא לעגן את מעמדן של המכללות כמתן תארים גבוהים ובקבלת תקציבים. בעקבות החוק קיבלו 'היתר' ואחר כך הסמכה ארבע מכללות אקדמיות חדשות (מכללת תל חי, מכללת עמק יזרעאל, מכללת הנגב ומכללת תל-אביב-יפו) וארבע מכללות טכנולוגיות (מכללת 'אורט-בראודה' בכרמיאל, המכללות הטכנולוגיות בבאר שבע ובנתניה והמכללה להנדסה בתל אביב). בנוסף הוחלט כי 3-4 מכללות קיימות להכשרת טכנאים והנדסאים תעבורנה תהליך הדרגתי של היתר, הכרה והסמכה להעניק תואר "בוגר בטכנולוגיה" (B.Tech). כמו כן הוחלט כי לצד מסלולי הלימודים לתואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.) במכללות להכשרת עובדי הוראה תתאפשר תוספת (בשתיים שלוש מכללות) של מסלולי לימודים לתואר כללי במדעי הרוח והחברה. המועצה להשכלה גבוהה, 1997. החלטות מועצה מיום עיון של המועצה להשכלה גבוהה (מס' 258) 23 שהתקיים ב-21.12.1993, מס' 85/8 ו-86/8.
- המועצה להשכלה גבוהה. החלטות עקרוניות של המועצה להשכלה גבוהה בנושא מכללות אקדמיות (1990-1997). ירושלים.
163. כדוגמה: 'החלטת מועצה בעניין מוסדות להשכלה גבוהה למטרות רוח' (החלטת מועצה מס' 8 / 125 מיום י"ח באב תשנ"ד); 'החלטת המועצה בדבר מבנה תכניות הלימודים לתואר ראשון המופעלות במכללות האקדמיות' (החלטת מועצה מס' 44/9 מיום י"ב בסיון תשנ"ז); 'החלטות המועצה להשכלה גבוהה בנושא מכללות אקדמיות ללימודי משפטים' (החלטת מועצה מס' 94/7 מיום י"ג בתשרי תשנ"א); 'קביעת קריטריונים ללימודי משפטים לקראת תואר ראשון במכללות' (החלטת מועצה מס' 8 / 179 מיום י"ג בתמוז תשנ"ה); 'בקשת "אורט ע"ש סינגלובסקי פולק" - בתל-אביב לפתוח מוסד להשכלה גבוהה חוץ-תקציבי (B.Bus.) ולקיימו בתוכנית "ניהול ייצוא ושיווק בינלאומי" לתואר "בוגר בעסקים" (החלטת המועצה מס' 188/8 מיום 24.10.1995); 'החלטות המועצה להשכלה גבוהה בעניין ניהול אקדמי של מכללות אקדמיות' (החלטת מועצה מס' 8/150 מיום 21.2.1995).
164. לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 2006.
165. ברודט, 2004.
166. ב-1997 למדו 13 אלף סטודנטים לתואר ראשון במכללות אקדמיות, וב-2007 למדו בהן 61 אלף. לפי נתוני המל"ג והלמ"ס, בין 2008 ל-2011 (שנות הלימודים תשס"ח-תשע"א) מספר הסטודנטים לתואר ראשון במכללות הציבוריות, שבהן שכר הלימוד הוא אוניברסיטאי עלה בכ-18.5%. מספר הסטודנטים במכללות הטכנולוגיות, עלה בכ-19.5%, בעוד שמספר הסטודנטים באוניברסיטאות כמעט לא השתנה.
167. הבולטות הן בצפון: מכללת צפת, מכללת כנרת, מכללת גליל מערבי ומכללת תל חי. המכללות הטכנולוגיות המובילות בגידול במספר הסטודנטים הן המכללה להנדסה ירושלים ומכללת הדסה ירושלים.

168. 29% לעומת 10.5% בהתאמה. הגידול במספר הסטודנטים במכללות הפרטיות בולט במיוחד בכמה מהן: כך למשל המרכז ללימודים אקדמיים באור יהודה (לשעבר מכללת דרבי) זינק מ-212 תלמידים לכ-3,300 תלמידים בין השנים תשס"ח לתשע"א, והמרכז למשפטים ועסקים ברמת גן רשם גידול של כ-51% במספר הסטודנטים. ברשימה מככבות גם מכללת צפת (גידול של 54%), המכללה האקדמית להנדסה בירושלים (47%) ומכללת הדסה ירושלים (46%).
169. קירש, ינואר 2014.
170. פזי, 2005.
171. קירש, ינואר 2014.
172. זאת לעומת 75% ביפן וקוראה ו-8.2% במוצע במדינות האיחוד האירופאי.
173. שלוש מן השלוחות היו מוסדות יהודיים להשכלה גבוהה: טורו קולג', הברו יוניון קולג' ובית המדרש ללימודי היהדות באמריקה (JTS) וכן שלוחות של אוניברסיטאות קובנטרי ברדפורד מבריטניה ושל אוניברסיטת בוסטון מארה"ב. להרחבת המידע אודות השלוחות הזרות ראה: וולנסקי, 2005, 226-186; מרכז המידע של הכנסת, 2011.
174. תיקון מס' 11 לחוק המל"ג. התיקון הועבר מתוך הנחה שהאוניברסיטה המפעילה את השלוחות ערכה את כל הבדיקות האקדמיות הנדרשות ואין צורך בבדיקה כפולה של המל"ג.
175. וולנסקי, 2005, עמ' 197.
176. עוד העריכו כי עד 1998 קיבלו כ-5,500 ישראלים תארים באמצעות השלוחות הזרות.
177. זאת בהשוואה ל-2,500 אישורים שהונפקו ב-1998. בין השלוחות הבולטות במספר בוגריהן לשנת 1999 ניצבו שלוחות של אוניברסיטאות אנגליות: ברלינגטון קולג', אוניברסיטת המברסייד, אוניברסיטת טיימס ואוניברסיטת דרבי.
178. כלל מקבלי התארים בשנת 2000 היה 36,528, ומספר מקבלי התואר מן השלוחות היה 12,498. המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, דו"ח מס' 27/26: משרד החינוך, גף להערכת תארים ודיפלומות. בתוך: וולנסקי, 2005, עמ' 212.
179. זאת בעיקר לאור חוות הדעת של היועץ המשפטי לממשלה (1994), שקבע כי למועצה להשכלה גבוהה אין סמכות לפקח ולהסמיך מוסדות חינוך גבוה, שמהווים סניפים של האוניברסיטאות זרות בארץ. זאת כיוון שחוק המועצה להשכלה גבוהה לא חל עליהן (היועץ המשפטי המליץ בזמנו לערוך תיקון בחוק).
180. תיקון מס' 1 לחוק המועצה להשכלה גבוהה - 1958: 'חוק השלוחות'.
181. בשלב הביניים, עד שתושלם בדיקת השלוחות הוחלט שהמועצה להשכלה גבוהה תעניק היתר זמני לשלוחות להמשיך ללמד ולהעניק תארים בתחומים מסוימים בלבד. ב-2001 נעצרו ארבעה מנהלים בשלוחת אוניברסיטת לטביה בישראל. היותו של מנכ"ל הסתדרות המורים דאז בין העצורים גרם להלם וקבוצה של ח'כים הגישו הצעה לתיקון החוק ולאפשר למל"ג לפעול תוך ביקורת אקדמית קפדנית מול השלוחות הזרות.
182. תיקון מס' 12 לחוק המל"ג. התקבל בחודש אפריל 2005.
183. הנתונים מבוססים על המקורות הבאים:
- המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 2012; המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 2.5.2013; המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 10.10.2014; המועצה להשכלה גבוהה, אתר המל"ג; אתר לימודים בישראל; בן דוד, 20.11.2011; רשף, 10.10.2013.
184. האקדמיה למוסיקה ולמחול ע"ש רובין; בצלאל - האקדמיה לאמנות ועיצוב ירושלים; בית ספר גבוה לטכנולוגיה - מכון לב ירושלים; שנקר - בית ספר הגבוה למדעי הטקסטיל ולאופנה; המרכז האקדמי - מדרשת רופין; המסלול האקדמי של המכללה למינהל בתל אביב; המכללה הטכנולוגית אורט ע"ש בראודה; המכללה האקדמית של תל אביב-יפו; המרכז לאופוטומטריה בישראל (בשיתוף אוניברסיטת בר אילן); מכללת הדסה ירושלים; המסלול האקדמי של המכללה לביטוח; מכללת הסביבה - הסדנא לעיצוב ואדריכלות; המכללה האקדמית עמק יזרעאל; מכללת תל חי; בית הספר הבינלאומי לניהול; המכללה האקדמית נתניה; המרכז הבינתחומי בהרצליה; המכון לטכנולוגיה; מדעים ואומניות - חולון; המכללה להנדסה בתל אביב; המכללה האקדמית יהודה ושומרון; המכללה האקדמית בנגב ע"ש ספיר; המכללה הטכנולוגית בבאר שבע - בית הספר להנדסה.
185. מכללת אילת, מכללת ספיר, מכללת אחווה (באחריות אונ' בן גוריון); מכללת חדרה מנשה, מכללת עמק הירדן, מכללת צפת, מכללת אשקלון, מכללת יהודה ושומרון (במקביל למסלול העצמאי) ומכללת הגליל המערבי (באחריות אונ' בר אילן), מכללת חדרה מנשה (באחריות אונ' תל אביב).
186. מכללות אלה העניקו תואר ראשון בחינוך (B.Ed.) ותעודת הוראה (13 במגזר הממלכתי ו-10 במגזר הממלכתי דתי). מספרן של המכללות/סמינרים לחינוך שהעניקו תעודת הוראה (שאיננה תואר אקדמי) לגננות, למורה, למורה מוסמך ולמורה מוסמך בכיר מנו אז 26 (4 במגזר הממלכתי, 3 במגזר הממלכתי דתי ו-19 במגזר החינוך העצמאי/חרדי).
187. מתוך תקליטור מידע על מוסדות ההשכלה, 'לאן פניך?' - התלמיד לעתיד', שבו מופיע מידע רב ומגוון על אפשרויות הלימוד בישראל. המידע מפורט לגבי כל מוסד, מסלול או קורס שבו אפשר לבחור.
188. מגוון מסלולי לימוד ומקצועות חדשים בתערוכת לימודים 99, מוסף לימודים, 4.
189. לבציון, אפריל 2000.

190. האוניברסיטה השמינית, אוניברסיטת אריאל בשומרון, הוקמה כמכללה אזורית בשנת 1983 בקדומים שבשומרון ובשנים 1990 - 1991 עברה המכללה לאריאל. בשנת 1991 נפתחו במכללה לימודים אקדמיים באחריות אוניברסיטת בר-אילן. בשנת 1994 ניתן למכללה האקדמית יהודה ושומרון היתר על ידי מל"ג יו"ש ובשנת 1996 היא הוכרה רשמית. בשנת 2007 הכירה מל"ג יו"ש במכללה כמרכז אוניברסיטאי ובשנת 2010 אושרה החלטה זו ע"י מפקד כוחות צה"ל באזור. בתאריך 24.12.2012 ניתנה למוסד הכרה כאוניברסיטה. אתר המל"ג.
191. כך למשל, בארה"ב, כ-39% מבני 18-24 נרשמו לתואר ראשון במרץ 2012, בהשוואה ל-35% ב-2007.
192. נכון ל-2013, ישראל נמצאת בחלק העליון של שיעורי בעלי השכלה על-תיכונית לסוגיה - 44% בקרב גילאי 25 עד 64, לעומת 27% במוצע של המדינות המפותחות. OECD Publishing, Education at a Glance 2013.
193. הנתונים מבוססים על המקורות הבאים: המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 2012; המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 10.10.2014; המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב, 2.5.2013; המועצה להשכלה גבוהה, אתר המל"ג; אתר לימודים בישראל; בן דוד, 20.11.2011; רשף, 10.10.2013.
194. מדד מקובל לבחינת הנגישות להשכלה גבוהה הוא שיעור הסטודנטים החדשים המתחילים ללמוד במוסד להשכלה גבוהה מתוך שנתון ממוצע של בני 20-24, קבוצת הגיל שבה מרבית הסטודנטים מתחילים ללמוד.
195. שיעור הנכנסים הכללי ללימודי תואר ראשון בישראל (בכל הגילאים, לא בשנתון יחיד) בשנת 2000 עמד רק על 48%. OECD Education At A Glance, 2012 בתוך: דטל, ומרגוליס, 20.11.2011.
196. בעשור האחרון חלה האטה משמעותית בעלייה במספר הסטודנטים לתואר ראשון. בשנות ה-90 אופיינה המערכת בגידול מהיר ומשמעותי מאוד במספר הסטודנטים. הביקוש הער ללימודים אקדמיים מצד אחד ופתיחתם של המוסדות החדשים להשכלה גבוהה כמענה לאותו ביקוש מן הצד השני הביאו לקצב גידול של 8.1% במוצע לשנה במספר הסטודנטים הכולל. בשנות ה-2000 הואט קצב הגידול, והוא עמד על 3.5% במוצע לשנה.
197. כך לדוגמה, בשנת 1987 רק 23% מגילאי 18 של יוצאי אסיה-אפריקה היו זכאים לתעודת בגרות (שהיא המפתח להשכלה גבוהה). ב-1996 כבר עלה שיעורם ל-37.6%. אם ב-1975 עמד שיעור הלומדים שמוצא אביהם מאסיה-אפריקה באוניברסיטאות (בגילאי 29-20) על 3% הרי שב-1996 הוא עמד על 5.8% (העלייה בקרב הלומדים שמוצא אביהם מאירופה-אמריקה באותו פרק זמן הייתה מזערית: מ-14% ל-15%). 'ההוצאה על חינוך', בתוך: המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל, נובמבר 1997. עוד על סגירת הפערים על פי תחומי הלימוד ראו: סבירסקי וסבירסקי, אוגוסט 1997.
198. 56% נשים בתואר ראשון, 61% בתואר שני ו-52% בתואר שלישי. 77% בלימודי תעודה.
199. כך למשל, שיעור הנשים שלמדו תואר ראשון במנהל עסקים עלה מכ-32% בתש"ן לכ-50% בתשע"ג וכלימודי הנדסה ואדריכלות עלה חלקן מכ-16% בתש"ן לכ-28% בתשע"ג. קירש, 2014.
200. בתשמ"ז עמד מספר הזכאים לבגרות על 28,100 ובתשנ"ז - על 47,639. חלקם של זכאי הבגרות בין גילאי 18 עלה באותה תקופה מ-36.7% ל-46.9%. משרד החינוך, התרבות והספורט, 1997.
201. עיקרה היה הגדלת מספר שנות לימוד החובה משמונה לתשע, מימון של חינוך על-יסודי על ידי משלמי המיסים ויצירת אינטגרציה בין השכבה החזקה לשכבה החדשה. האמצעי העיקרי היה הקמת חטיבת ביניים החוצצת בין בית הספר היסודי לבית הספר התיכון. ראו: ברנשטיין, 2002.
202. על המדיניות החדשה של משרד החינוך, בעיקר בתקופת כהונתו של אמנון רובינשטיין כשר החינוך (ממשלת רבין) ועל תוצאותיה ראו: ברנדס, תשנ"ז.
203. על הרפורמות בבחינות הבגרות ראו: נשר, תשנ"ז.
204. היקף הלימודים בקורסי ההכנה נע בין 110 ל-160 שעות אקדמיות. ראו: דואק, 21.11.1996; שפי, 19.11.1995.
205. בשנות ה-80 נערכו הבחינות הפסיכומטריות באופן עצמאי על ידי האוניברסיטאות עצמן ולכל אוניברסיטה היה מכון שהכין עבורה את בחינת המיון הרלבנטית. בשנות התשעים השתנתה מתכונת בחינות המיון לאוניברסיטאות, כאשר בחינת המיון לכל האוניברסיטאות נעשתה אחידה.
206. לפי נתוני המרכז הארצי לבחינות והערכה משנת 2011, נמצא שיש שיפור מסוים לניגשים בפעם השנייה (תוספת של כ-20 נקודות), אך משם ואילך, השיפורים הם מינוריים למדי. ממוצע הציונים לניגשים בפעם הראשונה הוא 526, בפעם השנייה 546, בפעם השלישית 549, בפעם הרביעית 550, בפעם החמישית 553 ובפעם השישית ומעלה 573. רבים אינם נרתעים לגשת למבחן שלוש ואפילו ארבע פעמים כדי להתקבל למסלול הלימודים הנחשק. הסיבה היא רף הציונים הגבוה הנדרש לתחומי לימוד מסוימים כמו רפואה, משפטים ופסיכולוגיה, ובשנים האחרונות גם למקצועות עזר-רפואיים כמו פיזיותרפיה. בתוך: ברטלה, 7.1.2013.
207. לא בכדי תעשיית קורסי ההכנה לפסיכומטרי מגלגלת על פי הערכות, 200-250 מיליון שקל בשנה. כמחצית מהסכום (כ-100 מיליון ש"ח) מגיע למכונים הפסיכומטריים ממשרד הביטחון, באמצעות כספי הפיקדון (המענקים) לחיילים משוחררים. מכוני ההכנה לפסיכומטרי מציעים תוכניות לימוד דומות, המשלימות חסרי מידע ומלמדות שיטות לענות לשאלות תחת לחץ של זמן. חלק מהמכונים מציעים לימודים אינטראקטיביים באמצעות אתר אינטרנט ותוכנות מיוחדות בשילוב עם לימודים בכיתה. יש גם מכונים שבונים תוכנית לימוד אישית לכל תלמיד בהתאם לידע וליכולות שלו.

208. מספרן של מלגות פר'ח, המכסות 43% משכר הלימוד, עלה מ- 11,700 בשנת תש"ן ליותר מ- 21,000 בשנת תשנ"ח. אבישר, 1998.
209. בשנת תש"ן הוענקו 2,500 מלגות בתנאים מועדפים, ואילו בשנת תשנ"ז הוענקו כבר 8,900 מלגות. אבישר, 1998.
210. ארז, 1998.
211. Dore, 1980; Randall, 1979.
212. ראו: מעלם ופריש, אוגוסט 1999.
213. מנחם, תמיד ושביט, 2008.
214. בשנות התשעים למדו בישראל בכל שנה כ-3,000 מנהלים פעילים בקורסים השונים ובתוכניות להכשרת מנהלים. כל האוניברסיטאות ומקצת מהמכללות הפעילו תוכניות שונות להכשרת מנהלים, החל מקורסי תעודה, דרך תואר שני רגיל ועד לתואר שני בשיתוף עם אוניברסיטה יוקרתית כדוגמת קלוג (אוניברסיטת תל-אביב) או שילוב של מרצים אורחים מהרווארד או ייל (האוניברסיטה עברית).
215. לפני תקופת האקדמיזציה נהגו המורים להשתלם בתכניות מטעם גופים שונים: משרד החינוך והתרבות, האוניברסיטאות, הסתדרות המורים ומוסדות מוכרים פרטיים, שנתמכו על ידי גורמים פרטיים וציבוריים. פרט למספר תכניות אוניברסיטאיות, היו אלה קורסים לא אקדמיים. על תהליך האקדמיזציה במערכת החינוך ראו: שיינין, תשנ"ו.
216. על השלבים המקדמיים לאקדמיזציה של הכשרת המורים בארץ (עד ראשית שנות התשעים), ראו: דרוו, 1991.
217. על פי הדגם המנחה לתואר B.Tech שאושר על ידי המל"ג באמצע שנות 1990, תכנית הלימודים הייתה אמורה להיות ממוקדת בהכשרה יישומית ולכלול התמחות מעשית בתעשייה. אולם בפועל תכניות הלימודים היו דומות במידה רבה לאלה של האוניברסיטאות, ובשנת 2001 קבעה המל"ג את התנאים הנדרשים להמרת תואר ה-B.Tech לתואר B.Sc. קירש, ינואר 2014.
218. משרד החינוך, 2011.
219. את הרעיון להקמת כיתות הכנה ללימודים אקדמיים הגה פרופ' ח' חנני, דיקן הפקולטה למתמטיקה וסגן נשיא הטכניון, בראשית שנות השישים. על ההיסטוריה של המכינות ועל היבטים נוספים הקשורים בהם (הצלחה, פרופיל דמוגרפי ועוד) ראו: הים-יונס, 2000.
220. שפירא, שילד ושביט, 1988; זורמן ורגב, 1994.
221. הים-יונס, 2000, עמ' 20.
222. דו"ח וועדת אריאב.
223. בראשית שנות השישים הוקם בית ספר עיוני חדש עם פנימייה, 'בית הספר ע'ש בויאר' אשר פעל לטיפול והעצמה של ילדים עולים מצטיינים. עם הזמן, התרחבה פעילותה החינוכית של האגודה לתחומים נוספים, הן בייסוד בתי ספר ופנימיות נוספות והן באיתור תלמידים והפנייתם לבתי ספר שלא בבעלותה. הגופים העוסקים במכינות (משרד הביטחון, הות"ת ומשרד החינוך) ראו באגודה כתובת מתאימה לניהול יחידת המכינות הקדם-אקדמיות. בשנת 1973, הוחל ביוזמה להעברת סמכויות יחידת הסמך למלכ"ר חיצוני. השיקולים לכך היו הן אדמיניסטרטיביים והן בשל הצורך בגוף שיתווך בין המכינות לבין משרד החינוך. הגוף אשר נבחר לכך נקרא 'האגודה לקידום החינוך'.
224. זורמן ורגב 1994; הים-יונס, 2000.
225. וועדת גילת גם המליצה על פתיחת אפשרויות חינוכיות נוספות ללימודים גבוהים באמצעות פתיחת אפיקים שונים להשגת תעודת בגרות ומתן הזדמנות שנייה להגיע להשכלה גבוהה. בעקבות המלצות הוועדה הוקמו בשנות השבעים, בנוסף למכינות הקדם-אקדמיות לטעוני טיפוח, גם מסלולי הכנה אחרים ללימודים אקדמיים, כגון: קורסי רענון, קורסי הסבה וכדומה, ונוספו מכינות קדם אקדמיות ליד המכללות. האגודה לקידום החינוך, 1997.
226. רחמן-מור, 1983.
227. אוכלוסיית היעד של המכינות הוגדרה כ'חיילים משוחררים, בעלי פטור משירות, או כאלה ששרתו בשירות לאומי שגילם נע בין 20 ל 25 שנה והם מתאימים לקריטריונים הישגיים וחברתיים כדלקמן: קריטריון הישגי: השכלה תיכונית של 12-10 שנות לימוד, חסרון תעודת בגרות, או תעודת בגרות הטעונה השלמה, או שיפור ציונים. קריטריון חברתי: לפי מפתח נקודות זכאות המורכב מהשכלת הורים, מספר נפשות במשפחה, ארץ מוצא, אזור מגורים, רמת בית הספר וחריגים (נכים, עולים חדשים וכו'). זורמן, 1994.
228. מרקו, 1999; לבציון, נובמבר 1998.
229. פעילות המכינות מתקצבת ומפוקחת על ידי (לפחות) 4 גופים ממשלתיים: הקרן לקליטת חיילים משוחררים; הות"ת; משרד החינוך; מנהל הסטודנטים במשרד הקליטה. המלצת הוועדה הייתה כי האחריות הכוללת על כל המכינות הקדם אקדמיות תרוכז במל"ג. דו"ח וועדת אריאב, עמ' 11.
230. מספר הלומדים המסגרת המכינות הקדם-אקדמיות היה בעלייה מתמדת מהקמתן ועד תשס"ג, אז הגיע לשיא של 14,330. בשנים תשס"ד-תשס"ח ירד מספר הלומדים במכינות הקדם-אקדמיות בכ-2,950 - ירידה של כ-20% בארבע שנים, ולאחרונה נרשמה עלייה של כ-1,000 סטודנטים לכ-12,320 בתש"ע.
231. חלקם של הלומדים במכינות שליד האוניברסיטאות ירד מראשית שנות ה-90 והגיע בתש"ע לכ-22%, ואילו חלקם של

- הלומדים במכינות שליד המכללות האקדמיות המתוקצבות הגיע ל-47% בתש"ע. חלקם של התלמידים הלומדים במכינות הפועלות במסגרת המכללות להכשרת מורים מתוך כלל תלמידי המכינות נמצא במגמת עלייה בשנים האחרונות ובתש"ע הגיע ל-21%.
232. על המרוץ לעבר האוניברסיטאות היוקרתיות בארה"ב כבר בשנות ה-90 ראו: גרדנר ג'וניור, 3.4.1996.
233. ריילי, 3.5.1998.
234. קזין, 29.8.2000.
235. על פי כתבה בעיתון הארץ, ב-1998 למדו באוניברסיטה הפתוחה יותר מ-2,000 תיכונים לקראת תואר אקדמי. רותם, 17.2.1998.
236. גורי-רוזנבלט, יולי 1999. נתונים סטטיסטיים המראים זאת ראו: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, התפלגות התלמידים באוניברסיטות השונות לפי תחום הלימודים, תשנ"ז.
237. כלל מסלולי הלימוד באוניברסיטה הפתוחה דורשים ציון פסיכומטרי באנגלית בלבד, המתקבל באמצעות הוכחת ידע באנגלית במבחן אמיר או אמיר'ם.
238. אפיק דומה מונהג גם במכללות הפרטיות למשפטים. סטודנטים לתואר ראשון במכללות הפרטיות למשפטים שממוצע ציוניהם בשנה הראשונה הוא בין 3 האחוזים הגבוהים ביותר במחזור, יכולים להתקבל לשנה השנייה של לימודי המשפטים בחלק מהאוניברסיטאות.
239. אתר האוניברסיטה הפתוחה.
240. במהלך השנים הלך וירד חלקם עד שהגיע לכ-28% בתש"ס, ובשנים האחרונות שב לעלות במתינות ל-36% בתשע"ב.
241. אתר האוניברסיטה הפתוחה.
242. הוועדה לתכנון ולתקצוב, שפועלת במסגרת המועצה להשכלה גבוהה בישראל ואחראית על חלוקת תקציב המדינה המוקדש למוסדות להשכלה גבוהה.
243. לבציון, נובמבר 1998; לבציון, 2.4.2000; טרבלסקי-חדד, 14.10.1999; ארו, 1998.
244. שגיא לנגר, מנהל השיווק של אוניברסיטת בן גוריון, כתב: 'לפני כעשר שנים שילוב המילים 'שיווק' ו'אוניברסיטה' היה מקובל רק על דעתם של מעטים. מוסדות השכלה גבוהה בודדים הודו בקול רם שהם עושים פעולות שיווק ופרסום. איש לא העלה בדעתו שמוסד אקדמי יכול או צריך לשווק את עצמו. נהפוך הוא, שיווקם של מוסדות אקדמיים נתפס כזילות של המוסד ושל ההשכלה האקדמית שהוא מעניק. עד לא מזמן נטו רבים להתנגד לשיווק של מוסדות אקדמיים, כיוון שהשיווק נתפס אסוציאטיבית כחלק מעולם הפרסום: עולם 'מלוכלך' של זוהר מזויף, צבע וכסף שמאופייין במניפולציות, קוסמטיקה וחלקי אמיתות, ולא במהות שהיא 'המוצר' האקדמי המשקף מערכת ערכית'. לגנר, 26.11.2009.
245. מבקר המדינה, 1.5.2012.
246. כדי ללמוד חינוך במכללות היה צורך בציון ממוצע של 451 בפסיכומטרי, ללימודים כלליים נדרש ציון 383, לתרבות ואמנות 422, לסוציולוגיה 447 ולקרימינולוגיה 473. באוניברסיטאות, מנגד, רק בשלושה מקצועות ציון הקבלה הממוצע בפסיכומטרי היה נמוך מ-500: רב תחומי במדעי החברה, לשון עברית וספרות עברית.
247. חשוב לציין כי סטודנטים עם נתוני פתיחה גבוהים, שיכולים להתקבל לחוגים היוקרתיים, עדיין נוטים לבחור באוניברסיטאות מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי המקצוע הסלקטיבי ביותר באוניברסיטאות היה רפואה כללית, תחום שלא ניתן ללמוד במכללות, שהציון הפסיכומטרי הממוצע של הנרשמים אליו עמד על 740. המקצועות הבאים ברשימה: מדעי הקוגניציה (735) מדעי המוח (709), רפואת שיניים (704), הפרעות בתקשורת (692), הנדסת חשמל (691) ופיסיקה (690).
248. פרופ' קרלו שטרנגר כתב על זה: 'בשנים האחרונות סולף המונח 'אליטה', כך שיובו כאילו מדובר במועדון סגור של אנשים עשירים, בדרך כלל אשכנזים מרחביה או מצפון תל אביב השומרים על זכויות היתר שלהם בלהט. כל דבר שניחוח של תרבות גבוהה נודף ממנו נחשד מיד כנגוע באינטרסים מסוימים, בדרך כלל של השמאל. [...] האוניברסיטה העברית נוסדה יותר משני עשורים לפני היווסדה של מדינת ישראל, ובין שורותיה נמנו כמה מהענקים האינטלקטואלים של ישראל שזכו לכבוד רב.
- כמה התרחקנו מאז! הפוליטיקאים להוטים כיום להישמע עממיים ופשוטים. תחכום אינטלקטואלי ותרבותי נתפש כהתנשאות וריחוק מהעם. הרמז הקל שבקלים לכך שאוניברסיטאות צריכות לחנך אליטות מוליד מיד התנצליות. נגישות רחבה להשכלה גבוהה - לאזרחים היהודים והלא יהודים - היא חשובה ביותר. יותר מ-35% מקבוצת הגיל הרלוונטית מעורבת בלימודים אקדמיים. אבל הנגישות הרחבה אינה צריכה לבוא על חשבון המצוינות, ואסור לעלייתן המבורכת של המכללות הציבוריות לפגוע באוניברסיטאות שצריכות לחנך את האליטה. הישגים אינטלקטואליים צריכים להיות שוב מקור לגאווה ולא לסטייה מבישה בשממה התרבותית, שאותה התחלנו לקבל כמרכיב מובן מאליו בשיח הציבורי שלנו'. שטרנגר, 21.10.2007. סטודנטים ישראלים בארה"ב (בשנים 2005/6): 3,500 סטודנטים (40% לתואר ראשון ו-60% תארים מתקדמים). המוסדות המבוקשים: קולומביה, קורנל, NYU, הרווארד, MIT, ברקלי, UCLA; תחומים מבוקשים: מנהל עסקים, הנדסה, אדריכלות ומשפטים; שכר לימוד (לשנה): 10,000 דולר בציבוריות ו-40,000 דולר בפרטיות. טרבלסי-חדד, 1.1.2008.

249. בבחינות בכתב, שהתקיימו באוקטובר 2007, שיעור העוברים בהצלחה (מכלל הנבחנים שניגשו לבחינות בפעם הראשונה) היה הנמוך ביותר מזה שנים - 79%. יש הטוענים שהסיבה לשיעור הגדל של הנכשלים היא הוראתה המפורשת של הלשכה שהיא מעוניינת להקשיח את דרישות הקבלה למקצוע עריכת הדין. זו גם הסיבה לכך שהוועד המרכזי של לשכת עורכי הדין החליט בסוף 2007 להעלות את ציון המעבר בבחינות מ-65 ל-70. רוט נורית, 2,640 מתמחים ייגשו לבחינות לשכת עורכי הדין. לראשונה: הבחינה תיערך בתל אביב, 5.5.2008.
250. עם השנים גדל במהירות שיעור מסיימי התואר השני במתכונת הזאת. אם בתשנ"א (1990-91) סיימו כשלושה רבעים (72%) מכלל מסיימי התואר השני במסלול עם תזה, הרי שעד ראשית שנות ה-2000 ירד האחוז לכשליש מהמסיימים בלבד, והתייצב מאז סביב שיעור זה. בחלק מהתחומים, כגון עסקים ומדעי הניהול ומשפטים, כמעט שנעלם המסלול המחקרי. ירידה מ-58.6% מכלל המסיימים ל-4.8% בעסקים ומדעי הניהול ומ-78.6% ל-3.1% במשפטים, במהלך שנות ה-90. קירש, ינואר 2014.
251. בסופו של דבר ההשוואה הזאת היא כמעט בלתי אפשרית. שכן אין נתונים על רמת הידע של הסטודנט כאשר הוא נכנס בשערי האקדמיה, גם לא על רמת הביטוי והיכולות האינטלקטואליות שלו. יתרה מזאת, ההשכלה הגבוהה הפכה לנגישה לרבים, ולכן קשה להשוות (בעיקר באמצעות ממוצעים) בין עידן שבו לימודים גבוהים היו של אליטה בלבד לעידן שבו כמעט כל המחזור לומד במכללה או באוניברסיטה.
252. זלצברגר, 9.1.2009.
253. מצוטט בתוך: בן דוד, 16.11.2011.
254. דרוקר ואגסי, 7.5.2013.
255. כך למשל, בשנתיים תשס"ג - תשס"ה חל גידול באוניברסיטאות של 14.7% במקבלי התואר השני. נתונים על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, 186.
256. הגידול המרשים נצפה במיוחד במספר הלומדים לתואר שני במכללות להוראה. כך למשל מ-2,100 בתש"ע ל-3,100 בתש"א.
257. הגידול במספר הנרשמים במקצועות הרווחה והבריאות: מ-785 בתשס"ד ל-1,490 בתש"א.
258. כ-11,800.
259. בתש"א למדו ב כ-6,500 סטודנטים לקראת תואר שני במנהל עסקים באוניברסיטאות, ואילו במכללות האקדמיות נע מספרם סביב 4,400. בתחילת שנות ה-90 למדו כ-2,500 סטודנטים לימודי מינהל עסקים, כולם באוניברסיטאות. בסוף שנות ה-90 מספרם כבר הגיע ליותר מ-6,200 סטודנטים.
260. נתונים על הירידה במהלך השנים תשס"ד - תש"א בביקוש ללימודי תואר שני בתחומים שונים. פסיקה מ-780 בתשס"ד ל-560 בתש"א; ביולוגיה: מ-1,325 ל-1,000 מועמדים; מתמטיקה ומדעי המחשב מ-1,045 ל-935 מועמדים; הנדסה ואדריכלות מ-1,805 ל-1,570.
261. לקראת הימים הפתוחים שהתקיימו באוניברסיטה העברית בראשית 2013 נערך סקר מקיף (508 גברים ונשים מקרב האוכלוסייה הבוגרת בישראל), שנועד לבדוק, איזה מקצוע הכי מעניין את הסטודנטים, ואיזה מקצוע לדעתם יעניק להם ביטחון תעסוקתי בעתיד. תחום הלימוד שזכה לתואר 'התחום שמתאים למי שרוצים להפוך למנהיגים חברתיים', הוא תחום לימודי התקשורת. במקום השני נבחר הוא מנהל עסקים. גרינברג, 11.3.2013.
262. מספר הסטודנטים הלומדים לתואר שני במכללות בתשס"ה (2004-5) היה עדיין קטן והסתכם בכ-3,700. מרבית הסטודנטים, כ-2,800, למדו במוסדות שאינם מתוקצבים על ידי הו"ת, כ-480 למדו לקראת תואר M.Ed. במכללות להכשרת מורים ו-410 בלבד במכללות אקדמיות המתוקצבות על ידי הו"ת. בנוסף לכך, המל"ג אישרה לאוניברסיטה הפתוחה לפתוח תכנית לימודים לתואר שני במדעי המחשב כבר בתשנ"ז (1996-7) ועד סוף תשס"ה (2004-5) אושרו ארבע תכניות לימודים נוספות לתואר שני. בין התחומים שאושרו נמצאים שני תחומים בהם קיים ביקוש רב של סטודנטים: מינהל עסקים וחינוך. בסה"כ למדו בתשס"ה (2004-5) לקראת תואר שני באוניברסיטה הפתוחה כ-2,300 סטודנטים.
- מספר הסטודנטים לתואר שני במכללות האקדמיות גדל בהתמדה. בתש"א למדו בהן 9,325 סטודנטים לעומת 8,200 בתש"ע.
- ניתן לשער כי בעתיד יורחבו מספר המוסדות ומספר התוכניות המאושרות לתואר שני, אם כי נראה שמספר המסיימים במסלול עם תזה במוסד לא-אוניברסיטאי יישאר קטן גם בטווח היותר רחוק, ביחס למספר המסיימים במסלול זה באוניברסיטאות. קירש, ינואר 2014; הרשקוביץ, 2007.
263. כ-77% למדו במסגרת התואר הראשון, כ-19% לתואר השני, כ-3.5% לתואר שלישי (אחוזים) וכ-0.4% במסגרת לימודי תעודה (כגון: תעודת הוראה, תעודה בתרגום). במספרים: מבין 308,335 הסטודנטים שלמדו בשנת תשע"ד (2013/4) באוניברסיטאות, במכללות האקדמיות ובמכללות האקדמיות לחינוך, 236,770 למדו במסגרת התואר הראשון, 59,700 לתואר השני, 10,650 לתואר שלישי ו-1,215 במסגרת לימודי תעודה. קירש, ינואר 2014.
264. כך למשל בשנים תשס"ג - תשס"ה חל גידול באוניברסיטאות של 20.7% במקבלי התואר השלישי. נתונים על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, 186. לימודי תואר שלישי (דוקטורט) לא קיימים כלל במכללות וגם כאן העדיפות היא

265. בתחילת שנות התשעים (1989/90) למדו באוניברסיטאות כ-3,900 סטודנטים לתואר שלישי, ומספרם עלה בקצב מהיר מאוד עד ל-10,300 בתשס"ח (2007/8). מספר מקבלי תואר דוקטור גדל באותן השנים מ-450 ל-1,427. באותן שנים חלה עלייה חלה בעיקר בחלקם היחסי של מדעי החברה, רפואה ומקצועות עזר רפואיים בעוד שירידה חלה בעיקר בחלקם היחסי של מתמטיקה ומדעי המחשב, חקלאות, הנדסה ואדריכלות. מבין הסטודנטים שלמדו בשנת תשע"ד (2013/4) במוסדות להשכלה גבוהה כ-3.5% (10,650) למדו לקראת תואר שלישי. קירש, 2014.
266. הוא הגיע בתשע"א ל-2.1% (לעומת ממוצע של 2.6%), קירש, 2014.
267. בעוד שרוב הסטודנטים באוניברסיטאות (89%) נבחנו בכחינה הפסיכומטרית, מעט יותר ממחצית (57%) נבחנו במכללות הלא מתוקצבות. בתוך: דטל, 27.1.2014.
268. סיכויי הקבלה של המועמדים באוניברסיטאות היו נמוכים יותר - 67.9% מהמועמדים התקבלו בעדיפות ראשונה לעומת 73.6% מהמועמדים במכללות - כך עולה מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בתוך: דטל, 27.1.2014.
269. באוניברסיטאות, המקצועות ארכיטקטורה ובינוי ערים, רפואה ורפואת שיניים הם התחרותיים ביותר (לא מדובר בסה"כ הביקוש, אלא בהיצע מקומות הלימוד מול ביקוש סטודנטים). על כל סטודנט שהתקבל למקצועות אלו היו כ-4 מועמדים. גם במכללות האקדמיות קשה להתקבל למקצועות אלה, אך התחרות קשה פחות: על כל סטודנט שלמד ארכיטקטורה ובינוי ערים וכן עיצוב אופנה או תקשורת חזותית היו כשלושה מועמדים. גם במשפטים התמונה דומה: במכללות מתקבלים 3 מתוך 4 מעוניינים (בציון פסיכומטרי ממוצע 543) בעוד שאוניברסיטאות מתקבלים רק מחצית (בציון פסיכומטרי ממוצע 687).
270. המקצוע האוניברסיטאי בו היה הציון הפסיכומטרי הממוצע הגבוה ביותר היה רפואה והוא עמד על 742 נקודות. בקרב המכללות האקדמיות המקצוע בו היה הציון הפסיכומטרי הממוצע הגבוה ביותר היה הפרעות בתקשורת. והציון הממוצע בו עמד על 665 נקודות.
271. המקצועות שהכי קל להתקבל אליהם הם מדעי הרוח הכלליים ולימודים כלליים במדעי החברה. כמעט כל המועמדים התקבלו אליהם. הציון הפסיכומטרי הממוצע הנמוך ביותר היה בקרב סטודנטים ללימודים כלליים, ולב"א רב תחומי במדעי החברה ומדעי החיים שעמד על 404 ו-415, בהתאמה.
272. 21% ציינו שהם מוטרדים במידה רבה. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין צעירים הגרים בפריפריה לבין אלו הגרים בערים הגדולות ובערי המרכז. המחקר נערך בתמיכת קרן גנדיר, ונועד למפות את הצרכים של צעירים בכל הנוגע לסיוע בבחירת תחום לימודים ומקצוע וכן לאתר משתנים המשפיעים על נכונותם לפנות לקבלת סיוע זה. במחקר השתתפו 1,708 צעירים (גיל ממוצע 23.59). גתי, ורצברגר, אסולין וגדסי, 2012.
273. במחקר משנת 2002, מרבית הצעירים דיווחו שהבחירה של תחום הלימוד קשה להם (85%), אולם רק כמחצית מהם (47%) ציינו שהיו מעוניינים לקבל סיוע בבחירה המחקר נערך בתמיכת קרן גנדיר, ונועד למפות את הצרכים של צעירים בכל הנוגע לסיוע בבחירת תחום לימודים ומקצוע וכן לאתר משתנים המשפיעים על נכונותם לפנות לקבלת סיוע זה. במחקר השתתפו 1,708 צעירים (גיל ממוצע 23.59). גתי, ורצברגר, אסולין וגדסי, 2012. במערכת CheckMe - מערכת ייעוץ ובדיקת התאמה ללימודים, נכתב באתר האינטרנט כי 4% בלבד מהמועמדים ללימודים נעזרים בפסיכולוגיה תעסוקתית ובוחנים את מידת התאמתם למסלולי לימודים וקריירה.
274. במחקר שנועד למפות דפוסי בחירת תחום לימוד בהשכלה הגבוהה בישראל, ציינו החוקרים כי בין הקשיים הבולטים בקבלת החלטה ניתן להצביע על 'אי-החלטיות כללית וחוסר מידע בנוגע למקצועות כמשתנים הבולטים המעכבים את ההתקדמות לקראת החלטה'. רבים חסרו גם ידע בסיסי בנוגע לאופן שבו צריך לקבל החלטה. גתי, ורצברגר, אסולין וגדסי, 2012.
275. David Baron
276. כהן, 3.11.2011.
277. מערכת פק"ש, 18.7.2012.
278. זוסמן, פורמן, קפלן, ורומנוב, 2006.
279. במהלך שלוש השנים הראשונות מסיום התואר השכר החדשי של הבוגרים גדל בקרוב ל-20 אחוזים, תוך שונות גדולה ביותר לפי מקצוע לימוד וגם מבחינה זו עולה כי העלייה בשכרם של בוגרי מכללות איטית כ-5% מבוגרי אוניברסיטאות. זוסמן, פורמן, קפלן, ורומנוב, 2006.
280. בן-דוד, 2011.
281. בתחילת שנות התשעים למדו כ-55,000 סטודנטים לתואר ראשון וכ-85% מהם למדו עדיין בקמפוסים הראשיים של האוניברסיטאות. רק 6.4% למדו במכללות האקדמיות.
282. בשנת הלימודים תשע"ב: למדו ב-21 המכללות האקדמיות המתוקצבות על ידי הות"ת כ-53,670 סטודנטים לקראת תואר ראשון. ב-15 המכללות הפרטיות שאינן מתוקצבות על ידי הות"ת למדו באותה שנה כ-36,800 סטודנטים לתואר ראשון.

- במכללות להכשרת מורים למדו בתשע"ב, על פי הערכות שהתקבלו ממשרד החינוך, כ-21,400 סטודנטים לקראת התואר 'בוגר בהוראה'.
- באוניברסיטה הפתוחה למדו באותה השנה 40,656 סטודנטים בקורסים לתואר ראשון. ד"ר הנשיאה שנת תשע"ב, אתר האוניברסיטה הפתוחה.
283. על פי ד"ר הלמ"ס שפורסם ב-27 בינואר 2014 לא פחות מ-45,482 מועמדים נרשמו למכללות בשנת הלימודים תשע"ד לעומת 29,749 לאוניברסיטאות.
284. במערכת ההשכלה הגבוהה של קליפורניה, אוניברסיטאות המחקר מקבלות רק 12.5% מבוגרי התיכונים, כ-30% מתקבלים למכללות שבהן לא מבוצע מחקר, ואילו רוב הסטודנטים לומדים במכללות קהילתיות.
285. מדיניות זו הביאה להחלטה על הגדלת תקציב המכללות עבור הוראת סטודנטים לתואר ראשון על חשבון תקציב האוניברסיטאות (ההחלטה התקבלה ב-2010 למשך 5 שנים). אחת הסיבות להפניית משאבי ההוראה למכללות היא העלות הנמוכה יותר של סטודנט במכללה בהשוואה לעלות של סטודנט באוניברסיטה. ב-2010 החליטה הוועדה לתכנון ותקצוב (ות'ת), בראשות פרופ' מנואל טרכטנברג, לחלק 10,000 מכסות בחמש השנים הקרובות לסטודנטים במוסדות ההשכלה הגבוהה עם העדפה ברורה למכללות. הוחלט כי יותר מ-9,000 מכסות יועברו למכללות במצטבר בשלוש השנים הקרובות, כחלק מתוכנית החומש של הוועדה, והאוניברסיטאות יסתפקו בכ-1,000 בלבד, בעיקר לחוגי לימוד שאינם קיימים במכללות כמו רפואה.
- בשנת תשע"א סוכמה התכנית הרב שנתית למערכת ההשכלה הגבוהה בין ות'ת ומשרד האוצר, ובמהלכה צפויה המערכת המתוקצבת על ידי הוועדה לתכנון ותקצוב לגדול בכ-16,500 סטודנטים, כשמרביתם ייקלטו במכללות האקדמיות תוך שימת דגש על המכללות הממוקמות באזורי הפריפריה וירושלים. דטל, 21.8.2012. החלטה בישיבת ות'ת מס' 15 (964), 25.2.2011.
286. רשימת 'כוכבים' חלקית כוללת את פרופ' אהרן ברק שהיה דקאן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית וכיום במרכז הבינתחומי. אתו בבינתחומי פרופ' אוריאל פרוקצ'יה, פרופ' אמיר ברנע, פרופ' רון שחר, פרופ' ברק ליבאי ועוד. גם המכללה למנהל מעסיקה את הפרופ' זאב נוימן בעבר דקאן בית הספר למינהל עסקים באוניברסיטת תל אביב ואתו פרופ' צבי ספרא ואחרים. בקריה האקדמית אונו מכהנת כרקטור הפרופ' גבריאלה שלו, לשעבר פרופ' למשפטים באוניברסיטה העברית ושגרירת ישראל באו"ם. גם הפרופ' זהר גושן והפרופ' ירון זליכה מועסקים שם. בן דוד, 20.1.2011.
287. מצוטטת בתוך: בלומנטל וחי, 28.1.2014.
288. מצוטטת בתוך: בלומנטל וחי, 28.1.2014.
289. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בתוך: מניב, 25.10.11; שחר, 9.10.2013.
290. מספר חברי הסגל במדעי הרוח בכל האוניברסיטאות ירד מ-1,065 ב-1999 ל-917 בלבד ב-2006 - ירידה של כ-14%. הנתון המדויק יותר הוא ירידה של כ-30% במספר חברי הסגל בדרגת 'מרצה', דרגת הכניסה לסגל האקדמי הבכיר, המלמד על ירידה דרסטית בהרבה בשנים הקרובות. בתוך: טראובמן, 9.1.2008.
291. בין 2007 ל-2009 חלה ירידה יחסית של 30% מהתלמידים בחוגים ליהדות. בשנה זו עמד שיעורם על 0.7 אחוזים בלבד מכלל הסטודנטים. מניב, 25.10.11.
292. קשתי, 29.8.2007.
293. בנאום שנשא פרופ' עירד מלכין בטקס הענקת פרסי ישראל לשנת תשע"ד הוא אמר בין השאר: 'אם לא נלמד את תרבות העולם ואפילו לצורכי בחינה עצמית ויעילות נהיה מוגבלים, נמוכי גבה וצרי אופק. [...] מדעים הומניים הם הנותנים את הטעם לעשייה, הם המעניקים לה משמעות. 'הציניקן מכיר את המחיר של כל דבר ואת הערך של שום דבר', אומר אוסקר ויילד. ללא מדעי הרוח יש סכנה שנכיר רק מחירים ולא ערכים. החיים שאינם נמצאים בבחינה עצמית אינם ראויים לחיותם, טען סוקרטס, ובדיוק בבחינה העצמית, הן האישית והן הציבורית, טמונה חשיבותם של מדעי הרוח גם לחברה ולדמוקרטיה. לא נוכל לפתח את הדמיון שלנו ללא השוואה: השוואה ספרותית, לשונית, פילוסופית, והיסטורית' (תומלל מסרטון של האירוע בבלוג: oh will you grow up?). בתקופת כהונתו של גדעון סער כשר החינוך (2009-2013) גובשה במועצה להשכלה גבוהה תוכנית מקיפה ורב שלבית לשיקום תחום מדעי הרוח, הכוללת קורסים חדשים בתואר ראשון, מלגות מקיפות לדוקטורנטים והקמת מרכזי מצוינות, אך ספק אם מכאן תבוא הישועה ובינתיים המגמה לא השתנתה.
294. בשנת 2011 כתב עמוס שפירא - אז מנכ"ל סלקום ולימים נשיא אוניברסיטת חיפה - אמנה הקוראת לתת 'הזדמנות שווה לבוגרי תואר ראשון מכל תחומי הלימוד'. על האמנה חתמו מאות חברות עסקיות, מוסדות להשכלה גבוהה וארגונים מובילים במשק. 'יצאתי נגד התפישה שלפיה בוגר מדעי הרוח הוא עובד פוטנציאלי פחות מוכשר', אמר שפירא בראיון. 'זה פשוט לא נכון. הבעיות והאתגרים במגזר העסקי מורכבים מדי מכדי שיהיה ניתן לתקוף אותם מזווית אחת. יכולות ניתוח, חשיבה ביקורתית וראייה רחבה אפשר לפתח בלימודי מתמטיקה, מנהל עסקים, היסטוריה ופילוסופיה'. בתוך: שחר, 9.10.2013. אוניברסיטת חיפה והטכניון היו ממוסדות ההשכלה הראשונים בארץ שעשו צעד בכיוון הזה ואימצו את החזון של תואר ראשון רחב יותר - מרחיב אופקים. זאת בהתאם להחלטת המל"ג, לפיה נדרש כל סטודנט לשש נקודות העשרה מלימודי מדעי הרוח. אוניברסיטת חיפה הקימה את תוכנית 'דרך הרוח', שמציעה קורסי העשרה אקדמיים מחוץ

- לתחום ההתמחות של הסטודנט ובראשית 2012 החלה לשתף פעולה עם הטכניון. במסגרת שיתוף הפעולה, מגיעים מרצים מהאוניברסיטה לטכניון ללמד מקצועות ההעשרה יחד עם מרצי המחלקה ללימודים הומניסטיים ואמנויות וסטודנטים מהטכניון מוזמנים ללמוד מקצועות הומאניים באוניברסיטה. בינתיים אלה רק ניצנים של שינוי.
295. על השתלטות האסכולה הפוסט והאנטי ציונית על הפקולטות למדעי הרוח והחברה ראו ימיני, 3.11.2013; ברשקובסקי, 19.10.2006.
296. ד"ר אודי לבל, מרצה לפסיכולוגיה פוליטית ממכון בן גוריון בשדה בוקר ובמכללת ספיר, ערך בזמנו מחקר בנושא, והעלה כי אכן התופעה תופסת תאוצה. הוא אסף את חומרי הקריאה (סיליבוס) של קורסי המבואות במדעי החברה והרוח בעשור האחרון מאוניברסיטאות בישראל, ומצא כי משנה לשנה מתרבים השיעורים התומכים ברעיון הפוסט ציוני. פרופ' זיוה שמיר, מבכירי חוקרי הספרות בישראל ובחול, פרסמה לאחרונה מאמר חריף ומנומק נגד 'ההפקרות הפוליטית באקדמיה'. לדבריה, חוגים באוניברסיטאות הפכו לחממה למרצים בעלי השקפה רדיקלית סהרורית, ואלו 'מטרידים סטודנטים פוליטית'. היא גם הזהירה מההידרדרות התרבותית בארץ. שמיר, יוני 2012.
- דוגמאות למכביר ראו גם באתר 'מוניטור האקדמיה הישראלית', בדו"חות של תנועת 'אם תרצו' - מאי 2010 ונובמבר, 2011 ובספרו של בן דרור ימיני - 'תעשיית השקרים' (2014).
297. בתגובה לכתבה: מניב, 25.10.2011.
298. בקיץ 1986 יצא לאור בארה"ב ספרו של פרופ' אלאן בלוס, 'נעילתה של הרוח האמריקנית' (תורגם לעברית ויצא לאור ב-1989 תחת הכותרת 'דלדולה של הרוח באמריקה'). הספר, שעורר הדים עצומים בארה"ב, הצביע על תהליך של רדידות רוחנית מתמשכת, שפוקד את התרבות האמריקאית. 'האוניברסיטה', כתב בלוס בספרו, 'נשלטת עתה כולה בידי מקצועות ההתמחות המעשיים', בשעה שלימודי הרוח, שהם 'אותו חלק של האוניברסיטה הנתון בסכנה של ממש [...] סובלים מחוסר הכבוד של החברה הדמוקרטית למסורת העבר ומהדגשתה את התועלתיות'. במקום אחר בחיבורו מכנה בלוס את לימודי הרוח כ'אטלנטיס (היבשת האבודה מן האגדות) השקועה-כמעט של האוניברסיטה'. לספרו של בלוס הייתה השפעה ציבורית קצרת טווח על שיקום מעמדם של מדעי הרוח ולימודי הרוח באוניברסיטאות האמריקאיות. עם כניסתו של דור ה-Y ללימודים אקדמיים המגמה של כרסום במעמדם של מדעי החברה המשיכה ואף הואצה. בראיון לסבר פלוצקר אמר פרופ' אהרן צ'חנובר, מדען ישראלי חתן פרס נובל לכימיה 2005: "קיימת הידרדרות השכלתית בכל הרמות. אפילו אצל בעלי תארים אקדמאיים אני מוצא לשון עילגת, היעדר עומק תרבותי, בורות בהיסטוריה כללית ובתולדות עם ישראל. [...] אני רואה קשר הדוק בין שקיעת הרוח הישראלית לבין שקיעת המדינה. בלי מדעי הרוח ומדעי יהדות מפותחים, לא יתקיים מדע איכותי כלשהו במדינת ישראל. לא פיזיקה, לא כימיה, לא מתמטיקה ולא רפואה." בתוך: פלוצקר, 28.10.2006.

[לדף המאמר באתר <<](#)